

Escola ComunicActiva

l'escola
de la societat
de masses telecomunicada

tesi doctoral presentada a la
Universitat Autònoma de Barcelona

director tesi doctoral: Dr. Jaume Sarramona

investigador pedagògic: Martí Teixidó Planas

4.1.

QUE SABEM DE LA COMUNICACIO

LA INVESTIGACIO SOBRE
COMUNICACIO DE MASSES

No resulta fàcil presentar una panoràmica de la investigació sobre comunicació de masses. Les línies d'investigació han estat molt poc estructurades, les investigacions han aparegut per interessos o necessitats circumstancials i segons la finalitat han seguit desenvolupaments distints de manera que trobem enfoccs obertament contraposats i enfoccs que s'ignoren els uns als altres malgrat haver estat plantejats en un mateix temps. D'altra banda, com assenyala Moragas (1985) 'investigació de la comunicació de masses' ha estat sinònom de 'sociologia de la comunicació de masses'. Es a dir, la comunicació era un dels molts objectes de la sociologia. També la psicologia en la seva aplicació social ha trobat un objecte d'estudi en els efectes de la comunicació. Tan sols recentment s'ha desenvolupat i ha quedat acceptada com a tal una investigació sobre comunicació de masses en el marc de les ciències de la comunicació. Així doncs la investigació sobre comunicació de masses té un caràcter multidisciplinar.

El plantejament que ens ha semblat més clar és ressenyar els enfoccs oberts pels autors pioners per recollir a continuació les ressenyes aportades per diferents recopiladors per tal d'aplegar les troballes fonamentals i les línies d'investigació que estan obertes. Aportem doncs una recensió feta sobre els documents que són citats a la bibliografia

del capítol. Fonamentalment, la tasca d'un professional de l'educació ha consistit en estudiar el desenvolupament de la comunicació, un camp diferent però que té en comú nombrosos punts de reflexió i problemes a resoldre.

Obres fonamentals per a aquest estudi en una primera aproximació a la matèria han estat: la *Sociologia de la comunicació de masses* (en castellà) editada pel professor Moragas de la Univesrsitat Autònoma de Barcelona que ha tingut el savi encert d'incloure els textos clàssics d'autors amb textos actuals i obertura als nous problemes; la *Teorie delle comunicazioni di massa* (en italià) del professor Wolf de la Universitat de Bologna que és possiblement l'obra que presenta l'evolució de la recerca sobre comunicacions de masses de manera més completa i estructurada; i el Document 16 de Comunicació i Societat de la Unesco: *Media Education and Communication Research* (en anglès) elaborat per Halloran & Jones que és el primer document que connecta la recerca comunicativa i l'educació en matèria de comunicació. Les altres obres citades tenen un caràcter més monogràfic i permeten diferents precisions.

Es aquesta part un estudi de síntesi sobre les aportacions d'autors prou autoritzats. A través d'incisos breus assenyalen aquelles idees que han d'ésser represes per fonamentar les estratègies d'educació escolar en relació a la comunicació de masses. Estratègies d'educació que no es presenten com a confrontació amb la comunicació de masses.

Estudiarem les diferents teories o paradigmes de la investigació sobre comunicació de masses:

- A. *Mass communication research o recerca convencional.*
- B. Teoria funcionalista, diferents enfoccs.
- C. Teoria crítica, oposada a la *mass communication research.*
- D. Teoria culturoològica.
- E. Perspectiva dels estudis culturals.
- F. Teoria comunicativa i semiòtico-comunicativa.

D'entrada preguntem si educació escolar i comunicació de masses no pateixen les mateixes mancances i limitacions. Ambdues tendeixen a una acció uniformitzadora de manera que la seva capacitat d'extensió de la formació i de la informació, que la seva capacitat democratitzadora enclouen la seva limitació i la seva pròpia inutilitat si no fan un salt qualitatiu. En educació no hi ha un educand mig o tipus; l'educació ha de diferenciar personalitzant, ha d'atendre les diferències i ha de generar interaccions personals. En comunicació no hi ha públic mig o tipus; la comunicació ha de diferenciar atenent diferents col·lectius: mares, infants, adults amb estudis, adults sense estudis, joves i ha d'atendre diferents continguts: informació, esports, natura, ciència, tècniques, arts

LA MASS COMMUNICATION RESEARCH O RECERCA CONVENCIONAL

Els inicis de la investigació sobre comunicació de masses es situen a principis de segle. Al poder que se li reconeixia a la premsa sobre l'opinió pública s'hi afegeix el cinema i el cartellisme publicitari. Als anys vint la ràdio entra amb força i expansió creixent. Un especial interès per conèixer els efectes que aquests mitjans tenen sobre l'opinió pública condueix a sociòlegs als incloure entre els seus objectes d'investigació la comunicació de masses. La *mass communication research* que es desenvolupa als U.S.A. esdevé la recerca convencional de caràcter positivista, empíric i posteriorment d'orientació psicològica i conductista.

Moragas (1985) diu que els grans fundadors de la *mass communication research* no són 'comunicòlegs' sinó, simplement 'sociòlegs'. Les recerques no són, segons

Moragas, purament teorètiques i estan condicionades per un posicionament ideològic.

"La investigació sobre comunicació de masses va ser, i torna a ser novament, de manera clara, una investigació subsidiària, clarament dependent, dels enfocis i del desenvolupament assolit històricament per les ciències socials. (...)

Així apareixen, millor seria dir desapareixen, una sèrie de temes la importància social dels quals no es pot posar en dubte -l'organització i estructura del poder comunicatiu, per exemple-, que ha merescut un escàs interès de part dels investigadors. (...)

Aquestes desviacions o preferències teòriques tenen la màxima responsabilitat i repercussió política. La investigació sociològica sobre la comunicació de masses no es caracteritza, únicament, pel seu empirisme o per la seva voluntat d'aplicació, sinó, alhora, perquè estableix les imatges del sistema comunicatiu que millor s'adequa a la justificació liberal de la seva organització i règim jurídic." (Moragas, 1985: 1,16-18).

Halloran & Jones (*1988) justifiquen la recerca convencional en el marc del desenvolupament de les ciències socials.

"Potser una de les més importants crítiques s'oposa a la seva dominància i conseqüent ceguesa que condueix a l'exclusió d'altres enfocaments. Naturalment, molt del treball profitós ha estat dut a terme fora d'aquesta tradició de tal manera que els comentaris crítics al respecte no haurien d'ésser vistos com una exclusió de les característiques de mètodes rigorosos de treball experimental o de quantificació. La principal crítica fa referència a les implicacions de l'enfocament dominant, on 'científic' és definit tan sols o principalment en termes de mètode, i on es dona poca o cap atenció a la teoria, als conceptes o a la naturalesa dels resultats substantius rellevants i a la seva relació amb assumptes socials de més abast. Caldria notar, amb tot, que aquest problema no és privatiu de la investigació sobre comunicació -aquest és central a la totalitat de la ciència social." (:12).

◆ Harold D. Lasswell es un dels sociòlegs que primer abordà el fet comunicatiu aportant un model: "Una manera convenient de descriure un acte de comunicació és el que sorgeix de la resposta a les següents preguntes:

Qui? diu què? en quin canal? a qui? amb quin efecte?

L'estudi científic del procés de comunicació tendeix a concentrar-se en una o una altra de tals preguntes."

(Lasswell, 1948: 51)

Les cinc preguntes aporten cinc anàlisis diferenciades: anàlisi de control, anàlisi de contingut, anàlisi de mitjans, anàlisi d'audiència i anàlisi d'efectes segons assenyala el mateix Lasswell.

A tota societat hi veu tres funcions essencials que exigeixen especialització: la vigilància de l'entorn que és encarregada a diplomàtics i corresponsals estrangers, la resposta interna que és tasca d'editors, periodistes i locutors i la transmissió del llegat social que fan els pedagogs, la família i l'escola. Aquesta visió queda molt supeditada a una realitat dels U.S.A. durant els anys trenta. La vigilància de l'entorn o defensa nacional no està en el mateix pla que la comunicació i l'educació doncs correspon a un ordre de coses de caràcter polític. L'educació i la comunicació, com queda cada dia més demostrat, no són un assumpte intern de cada país sinó assumpte de la humanitat. El manteniment de fronteres, així com el control de la balança comercial i el manteniment d'un sistema polític són qüestions internes d'un estat fins que deixa d'ésser estat, o bé perquè és envaït o bé perquè acorda un procés d'unificació amb d'altres estats.

Constatacions a les que arriba Lasswell respecte a la comunicació de masses front a la comunicació interpersonal i directa són: que l'emissor és actiu mentre que el receptor és passiu; que la comunicació és intencional i pretén aconseguir uns certs efectes; que els registres de l'emissor i el receptor entren en contacte al marge de les relacions socials; que l'individu deixa d'ésser membre de la massa i es converteix en públic quan aspira a influir a la vida pública; que els canals de comunicació són controlats de tal manera que solament arribin respostes considerades favorables al poder de les classes dirigents.

◆ Paul Felix Lazarsfeld, sociòleg nordamericà, nascut a Viena, aportà conclusions en base als seus estudis sobre els comportaments a les campanyes electorals americanes (1940) posant de manifest que els mitjans de comunicació més que

promoure canvis d'opinió i vot, reforcen les opinions ja existents. Pesen molt més els contactes personals, els intercanvis grupals i els líders d'opinió en els canvis d'actitud de les persones i de l'opinió pública en general.

En un article publicat el 1948, Lazarsfeld i Merton aborden les funcions socials dels mitjans de masses així com les condicions de la seva eficàcia, el contingut del qual ofereix avui encara importants constatacions malgrat referir-se fonamentalment a la ràdio i a la premsa, abans de l'extensió de la televisió, emprats com a propaganda.

Consideren els autors que tota la preocupació pels anomenats 'efectes' dels mitjans de masses a la societat comporta una mala formulació del problema. Posen de manifest que el problema és més ampli si es vol trobar explicacions fonamentades. Per què, sinó, la preocupació pels problemes de la ràdio, el cinema, la premsa i no, per exemple pels problemes de l'automòbil o de l'avió? - es pregunten. (Cal recordar que la reflexió és de 1948 però la pregunta és encara més vàlida avui afegint-hi la televisió, la música pop, la premsa esportiva i premsa del cor i possiblement els ordinadors domèstics). Tot això és el que ocupa les hores conquerides amb la reducció de la setmana laboral i que havia de donar accés a la cultura a les classes populars.

Assenyalen tres funcions socials als mitjans de comunicació: Una primera és l'atorgament d' 'status' o prestigi proporcional a la presència als mitjans de masses que arriba a mitificació entre els sectors de població amb menys formació personal. Així, es produeix la creença per la qual si una persona és important o és experta en una qüestió haurà de sortir als mitjans de masses i, lògicament, si surt sovint als mitjans de masses, no hi ha dubte del seu valor. Per als infants, persones no formades, aquesta creença és

natural en tots ells.

Una segona funció és la compulsió de normes socials de manera que tot allò que es fa públic a través dels mitjans de masses i no s'ajusta a les normes és perseguit per l'opinió pública. La hipocresia que ha estat acceptada privadament, no s'accepta públicament. Podria dir-se que de fet s'accepta que determinades normes socials s'incompleixin però el que no s'accepta és que els incompliments es coneguin públicament. Aquesta compulsió que provoquen els mitjans de masses tendeix a una inevitable dualitat sense posicions intermitges crítiques. Les posicions es simplifiquen en partidaris i contraris (exemples que podem recordar són la desqualificació de l'atleta Ben Jonson que passa d'ésser considerat un superhome a ésser considerat un delinqüent per alguns; els debats habituals de caràcter popular que confronten els partidaris d'una posició amb els de la contrària). Fins i tot, aquest paper d'aparent defensa de la moral pública sembla interessar als mateixos mitjans de masses que poden així refer-se de les crítiques contra la seva frivolitat i banalització.

Una tercera funció és , segons els autors, la disfunció narcotitzant consistent en que el ciutadà d'avui està puntual i extensament informat de tot però contràriament, per comptes de participar activament a la societat, resta en l'apatia il·lustrada.

"L'individu llegeix relats sobre qüestions i problemes i pot comentar tanmateix línies alternatives d'acció, però aquesta connexió, intel·lectualitzada o remota, no és activada a través de l'acció social organitzada. El ciutadà interessat i informat pot felicitar-se ell mateix pel seu alt nivell d'interès i informació, i deixar de veure que s'ha abstingut amb tot el que fa a la decisió i acció(...) És evident que els *mass-media* han augmentat el nivell d'informació d'amplis sectors de la població, però, al marge de la intenció, pot passar que les dosis creixents de comunicacions de masses puguin estar transformant inadvertidament les energies de molts que passen de la participació activa al coneixement passiu." (Lazarsfeld & Merton, 1948 :35-36).

Els autors fan una oberta constatació respecte a que els efectes socials dels mitjans de masses no es poden considerar al marge de la seva propietat i control. Això dit l'any 1948 era una novetat però avui encara té més actualitat. Sabuda és la creació de telefilms en funció d'una audiència determinada i del tipus de publicitat comercial que li correspon i per tant sense cap voluntat de creativitat narrativa. El conformisme social és una altra de les característiques pròpies dels mitjans de masses que els autors assenyalen estretament vinculada al finançament comercial directe o a través de la publicitat. Les empreses econòmiques no poden afavorir una visió genuïnament crítica que posés en qüestió l'estructura de la societat.

L'impacte sobre el gust popular, sobre els modes de fer i actuar ja va ésser assenyalat pels autors atesa la dimensió d'entreteniment que de sempre s'ha donat a una part dels mitjans de comunicació. Ja els llibres i diaris han cobert l'entreteniment. No cal parlar de la ràdio i de la televisió. Els autors es pregunten en profunditat si han estat els mitjans de masses els responsables de la degradació dels gustos estètics i intel·lectuals a causa dels trivials productes estereotipats.

"Amb l'àmplia difusió de l'educació popular i amb l'aparició de les noves tècniques de la comunicació de masses, es va desenvolupar un mercat enormement ampliat per a les arts. Certes formes de música, teatre i literatura arriben avui, virtualment, a tots els components de la nostra societat. Es per això que, tanmateix, parlem de mitjans de comunicació de masses i d'art de masses. I les grans audiències dels *mass-media*, encara que en la seva gran majoria alfabetitzades, no tenen una elevada cultura; de fet, la meitat de la població ha deixat la seva educació organitzada en abandonar l'escola elemental. Amb l'ascens de l'educació popular s'ha produït un declivi similar en el gust popular. Un gran nombre de persones han adquirit el que podríem denominar 'alfabetització formal', és a dir, la capacitat per llegir, per copsar significats poc precisos i superficials, i una correlativa incapacitat per a una total comprensió del que llegeixen. En altres paraules, s'ha creat un cingle entre alfabetització i comprensió. La gent llegeix més però comprèn menys. Llegeixen més persones, però són proporcionalment menys les que assimilen críticament el que llegeixen." (:39-40).

Constaten que és molt el que encara cal saber respecte a la cultura de masses i es pregunten si hi hauria manera de servir-se dels mitjans de masses per elevar el nivell

cultural. Apunten que els experiments d'oferir alguns programes de ràdio de caràcter cultural han estat un fracàs atès que l'audiència ha disminuït o ha canviat d'emissora.

Lazarsfeld & Merton clouen el seu article concretant les condicions necessàries per l'ús efectiu dels *mass-media*: monopolització que té lloc quan no hi ha contrapropaganda situació que s'atribueix a les societats autoritàries (recent està l'ús que dels *mass-media* va fer el règim nazi) encara que s'admet que qualsevol poder polític en pot fer ús; canalització, vist que els mitjans de comunicació de masses han estat utilitzats efectivament per canalitzar actituds bàsiques, encara que hi ha poques proves de canvi d'actituds; complementació, consistent en vehicular el mateix contingut per diferents mitjans o canals, inclosos els contactes personals per reforçar la funció del mitjà.

"Els *mass-media* demostren ésser més efectius quan operen en una situació de virtual 'monopoli psicològic', o quan l'objectiu consisteix en canalitzar més que en modificar unes actituds bàsiques, o quan actuen conjuntament amb uns contactes cara a cara. (...)

El sistema de mercat s'aproxima a un virtual 'monopoli psicològic' dels *mass-media*. (...) A més, el món del comerç s'ocupa primordialment de canalitzar més aviat que de canviar radicalment actituds bàsiques; solament tracta de crear preferències per una marca de producte per comptes d'una altra. (...)

Per conseqüent, les mateixes condicions que procuren la màxima efectivitat als mitjans de comunicació de masses funcionen pel manteniment de les estructures socials i culturals existents, i no en busca de canvis a les mateixes." (:48-49).

Lazarsfeld conjuntament amb Katz varen arribar a algunes conclusions respecte a la influència personal de la comunicació de masses que posaven en dubte una influència automàtica i universal.

"Un intent per canviar una opinió o una actitud individual no pot tenir èxit si el subjecte comparteix l'opinió amb altres, als quals està vinculat i que no estiguin d'acord amb el canvi."

"Es tant més probable que una temptativa de canviar una opinió o actitud individual resulti eficaç quant més, compartint una opinió o l'actitud amb altres, el subjecte trobi en els demés un consens important per al canvi d'opinió." (Lazarsfeld i Katz, 1955).

♦ Carl I. Hovland estudià la comunicació de masses des de l'òptica de la psicologia social d'orientació conductista i amb una metodologia totalment experimental. Els resultats per comprovar l'efecte de la projecció de films de propaganda sobre els soldats combatents no varen ésser brillants (Statera, 1976). Però a partir d'experiments més complicats, les explicacions que aportà al no compliment de les hipotesis varen significar importants avenços.

Davant d'opinions contraposades, hom es queda amb l'opinió que prèviament tenia. El punt de vista contrari s'ha de presentar en primer lloc per, d'una manera suau, afegir la posició favorable. En general és preferible no recórrer a missatges amenaçadors. La situació experimental sempre és forçada i afecta a tots per igual mentre que en situacions naturals cada individu està en un ambient determinat, actua amb llibertat i si vol abandona l'emissió o el producte de comunicació de masses.

Totes aquestes explicacions tenen particular aplicació a la realitat dels infants i joves respecte als mitjans de comunicació de masses. Davant de posicions contraposades els infants adoptaran la més fàcil -tendència a la passivitat-; la intervenció de l'adult respecte a l'ús dels mitjans de comunicació de masses (particularment TV o música) és sovint amenaçadora respecte a l'infant o jove i se li presenta unilateralment l'alternativa de l'estudi; les intervencions des de l'escola respecte al consum de mitjans de comunicació de masses acostumen a ésser uniformes per a tots els alumnes d'un grup-classe quan al seu medi familiar cadascú viu unes condicions particulars (espais disponibles, persones de diferents edats que conviuen, qualitat dels aparells).

Aviat es posa de manifest la important contribució que la investigació sobre comunicació pot aportar per modificar les estratègies educatives.

♦ Kurt Lewin, psicòleg que centra els seus estudis en la dinàmica de grup introdueix el concepte de "realitat social" que comporta acceptar que la "realitat" per l'individu ve determinada en gran part pel que socialment és acceptat com a realitat. L'individu és més "persuadible" quan troba un recolzament favorable al canvi d'opinió en el grup del qual forma part i sovint és determinant la decisió de grup. (Statera, 1976: 68-69). Això ha donat lloc a la teoria del camp de forces que explica que la conducta personal és resultat de la interacció de la persona amb el seu ambient per bé que la persona adulta pot o no fer elecció d'ambient d'amics.

Si aquestes constatacions afecten als adults dels quals es pressuposa una personalitat formada, ¿com no han de veure's realitzades en els adolescents i joves que per assolir la independència dels pares passen per la inevitable dependència del grup de convivència (escola, barri) o de supervivència (marginal, para-delictiu)?

La comunicació de masses i la funció de mediació

A partir dels anys seixanta es pot donar per superat el determinisme apocalíptic dels efectes dels mitjans de comunicació de masses com una inoculació universal i incontrolable. Hom s'orienta per un enfoc d'influència limitada amb una important orientació funcionalista.

♦ Joseph Klapper formulà les següents generalitzacions que ningú ha contradit encara com assenyala Halloran & Jones (*1988).

- 1) La comunicació de masses no és causa suficient dels efectes però sí mediadora d'influència.
- 2) Els mitjans de masses venen més a reforçar unes condicions existents que a canviar-les.
- 3) Perquè la comunicació de masses produeixi un canvi, o bé els factors de mediació han d'ésser inoperants, o bé es produeix un reforçament de manera que un mateix fa el canvi.
- 4) Hi ha però algunes situacions residuals en les quals la comunicació de masses sembla produir efectes directes.
- 5) El mateix espectador i el seu ambient (organització, naturalesa del mitjà de massa, existència d'una opinió pública, els gustos) condicionen la influència directa.

Ràpidament es planteja la pregunta de ¿en quina mesura l'escola pot assumir part d'aquesta funció mediadora en els humans que estan en procés de formació? Si els factors de mediació són inoperants: si família, escola, esglésies, associacions de barri o organitzacions juvenils són inoperants, hom no ha d'estranyar-se que la TV, la música, la moda o la incitació a les relacions sexuals precoces o a consumir Coca-Cola tinguin efectes directes. Quan un adolescent viu a un barri marginal, quan el pare està en l'atur, quan passa moltes hores davant la TV potser ens trobem en la situació residual en la qual la comunicació de masses té efectes directes. Aquest adolescent anys després quan és jove ronda amb el seu grup de supervivència i pot ser dels que violen a una dona, atraquen a punta de navalla a l'ascensor o agafen el cotxe que els va bé quan de matinada tornen a casa. En una situació residual i amb una escola que ha perdut els papers poden tenir efecte directe els continguts de comunicació de masses: la violència gratuïta, l'obsessió sexual i el consum insaciabile.

James Carey, expert en *communication research* i professor de periodisme posa de manifest el canvi d'èmfasi: a l'inici 'model de poderosa influència'; després 'model d'efectes limitats'; i darrerament 'model d'usos i gratificacions'.

"La història de la mass communication research és alguna cosa més que la història de les troballes, és la història d'un procés autònom de desenvolupament empíric i teòric. La història de la *mass communication research* pot incloure en paral·lel, la història del món canviant de les comunicacions de masses; de les finalitats que cadascun d'aquests mitjans ha posat, l'audiència que apleguen, les estructures socials que en major o menor grau configuren. Amb perspectiva històrica es pot argumentar que la raó bàsica darrera del canvi en l'argumentació d'un poder total a un poder d'efectes limitats és que el món social estava essent transformat durant aquest període, transformat per progressions o moviments cíclics entorn d'una tendència linial. Tant és així, que el model bàsic és el dels cicles comercials: la inflació i la deflació d'efectes sobre un moviment històric linial. Els poderosos efectes de la comunicació eren copsats durant els anys trenta a causa de la depressió i dels corrents polítics partidaris d'entrar a la guerra que varen crear un bon coixí per a la producció de certs tipus d'efectes. De semblant manera, la normalització dels anys cinquanta i seixanta van conduir al model d'efectes limitats. Al final dels seixanta, un període de guerra, el desacord polític i la nova inflació conspiraven a exposar l'estructura social en camins fonamentals i fer-ho permeable a través dels mitjans de comunicació. Aquests moviments cíclics van ocórrer al redós dels processos socials fonamentals, alhora que una més progressiva i profunda penetració dels mitjans de comunicació a l'estructura social i a les seves institucions constitutives. Hom necessita solament/encara (?) considerar el rol de la cultura popular i dels mitjans de masses a les escoles, per exemple." (Citat per Halloran & Jones 1988: 19).

Es possible que Carey pensi que la penetració dels mitjans de comunicació hagi afectat la cultura popular i l'escola. Ha afectat certament, però no de la mateixa manera que als altres àmbits de la vida social i productiva. Les cultures populars s'han replegat front a la potència dels mitjans de comunicació de masses i durant anys han estat al marge. Darrerament, els mitjans de comunicació han acudit a les cultures populars per farcir alguns dels seus programes o continguts. Els mitjans de comunicació a l'escola, es destinen a usos que tenen poc a veure amb la dinàmica general dels mitjans de comunicació. Són incorporats de manera domesticada als procediments escolars convencionals.

* El subratllat és nostre. La frase es presta a diferent significació segons el valor que es doni al terme 'only'. a) Solament cal mirar al rol de la cultura popular i dels mitjans de masses a les escoles. b) Hom necessita encara mirar (examinar) el rol de la cultura popular i els mitjans de masses a l'escola.

Aquests dotze elements els desenvolupa el mateix autor en el quadre adjunt [Gràfic 15] al qual hi incorpora alguns

Inventario funcionalista parcial para comunicaciones de masas

SISTEMAS CONSIDERADOS				
	<i>Sociedad</i>	<i>Individuo</i>	<i>Subgrupos específicos (u e Elite Política)</i>	<i>Cultura</i>
1 FUNCIONES DE LA COMUNICACION MASIVA VIGILANCIA DEL CONTEXTO SOCIAL				
Funciones (manifestas y latentes)	Advertencia Peligros naturales Ataque, guerra Instrumental Noticias esenciales para la economía y otras instituciones Moralización	Advertencia Instrumental Prestigia Liderazgo de opinión Confiere status	Instrumental Información útil para el poder Detecta Conocimiento de la conducta desviada y subversiva Governa la opinión pública Inspecciones Controla Legitima el poder Confiere status	Favorece los contactos culturales Favorece el desarrollo cultural
Disfunciones (manifestas y latentes)	Amenaza la estabilidad Información sobre sociedad de «mejores» Fomenta el pánico	Ansiedad Privatización Apatía Narcotización	Amenaza al poder Noticias de la realidad Propaganda enemiga Revelaciones comprometedoras	Favorece la inversión cultural
2 FUNCIONES DE LA COMUNICACION MASIVA. CORRELACION (SELECCION EDITORIAL, INTERPRETACION Y PRESCRIPCION)				
Funciones (manifestas y latentes)	Apoya la movilización Combate las amenazas contra la estabilidad social Impide el pánico	Aporta eficiencia. Asimilación de noticias Impide Estimulación excesiva Ansiedad Apatía Repliegue sobre la vida privada	Ayuda a conservar el poder	Impide la invasión cultural Mantiene el consenso cultural
Disfunciones (manifestas y latentes)	Incrementa el conformismo social Si se evita el criticismo social impide el cambio social	Debilita el espíritu crítico Incrementa la pasividad	Incrementa la responsabilidad	Impide el desarrollo cultural
3 FUNCIONES DE LA COMUNICACION MASIVA TRANSMISION CULTURAL				
Funciones (manifestas y latentes)	Incrementa la cohesión social Amplia la base de normas comunes, experiencias, etc. Reduce la anomia Continúa el proceso de socialización Llega a los adultos después incluso de haber abandonado instituciones tales como la escuela	Favorece la integración Exposición a normas comunes Altera la idiosincrasia Reduce la anomia	Amplía el poder Otro agente para la socialización	Estandariza Mantiene el consenso cultural
Disfunciones (manifestas y latentes)	Aumenta la masificación en la sociedad	Despersonaliza los actos de socialización		Reduce la variedad de las subculturas
4 FUNCIONES DE LA COMUNICACION MASIVA ENTRETENIMIENTO				
Funciones (manifestas y latentes)	Ocio de las masas	Ocio	Amplía el poder Control sobre otra área de la vida	
Disfunciones (manifestas y latentes)	Distrae al público Obstaculiza la acción social	Incrementa la pasividad Degrada las exigencias y «gustos» Permite la evasión		Degrada los valores estéticos «Cultura popular»

[Gràfic 15] _Inventari funcionalista parcial per a les comunicacions de masses de Wright (1960).

Cal també incloure en aquest corrent funcionalista a Lazarsfeld i Merton (1948) que posen de manifest com els mitjans de comunicació de masses confereixen estatus i prestigi, reforcen el prestigi i reforcen les normes socials. També assenyalen la disfunció narcotitzant i com són capaços d'ignorar els objectius socials si s'oposen al benefici econòmic. L'objectiu d'una extensa audiència aboca al conformisme inhibint-se de la responsabilitat de les conseqüències negatives.

Les disfuncions assenyalades es multipliquen exponencialment quan el públic està format per infants i joves o persones adultes amb escassa formació cultural i humana. Hi ha exemples ben evidents en programes recents de TV que s'han pogut mantenir sense vergonya. Es el cas de 'Plàstic', programa de divulgació de la música pop de to sarcàstic i cínic destinat als joves. Es també el cas de 'Matraca no', programa infantil, sense cap sensibilitat, faltat d'estètica i basat en novatades de mal gust. Un tercer cas es el del culebrón 'Cristal', un drama alienant per projectar-se en els personatges vivint allò que no se sap viure de la pròpia vida, adreçat fonamentalment a dones de casa. Són tres clars exponent de la més absoluta negació cultural que un mitjà de masses no s'hauria de permetre si alhora que presenta activitats d'entreteniment vol mantenir la seva funció cultural. Cap d'aquests tres programes té, al nostre criteri, la mínima qualitat cultural, estètica i adulta. Justificar el seu valor per l'audiència que poden aplegar és explotar la misèria humana i cultural.

Però alhora cal veure com això és exponent del model social i no ho és en exclussiva dels mitjans de comunicació de masses. Es correspon amb aquella altra realitat que l'arquitecte Buigas denunciava a l'inauguració del curs de l'Escola Eina: la falta de cultura es posa de manifest quan els concerts cars són plens però buits els gratuïts o més

populars; es compren els llibres i discos més venuts, no els millors, alguns dels quals passen desapercebuts; la pintura té valor per la signatura, no per la composició plàstica; hi ha molts títols universitaris però són menys les persones amb una àmplia cultura que no necessàriament varen estudiar a la universitat.

Un altre enfocament funcionalista inverteix el sentit. Així no és una funció necessària universal i estable la que condueix a l'ús i consum de comunicació de masses sinó a l'inrevés. Es fa ús de la comunicació de masses perquè aporta unes gratificacions i aquestes constitueixen les funcions de caràcter personal i subjectiu.

En un article titulat "Uses of Mass Communication by the Individual", Katz i els seus col·laboradors Blumler i Gurevitch (1974) desenvolupen extensament els usos i gratificacions de la comunicació de masses. Assenyalen alguns supòsits bàsics:

1) El públic té un paper actiu fent ús de l'elecció per uns objectius. 2) Es cada públic que decideix què el gratifica i què no. 3) Hi ha altres maneres de satisfer les necessitats que no són els mitjans de comunicació de masses. 4) Les persones poden ésser conscients de les necessitats que satisfan amb els mitjans de comunicació de masses i verbalitzar-ho. 5) Els judicis de valor sobre la significació cultural de la comunicació massiva han de quedar en suspens en tant que s'exploren en els seus propis termes les orientacions del públic.

Fan notar els autors que cal estudiar les gratificacions amb les carecterístiques diferencials segons els nivells de l'estructura social, segons grups ètnics, segons edats i segons grups socials. Les persones poden fer usos diferents

i amb els mateixos usos (el mateix film, per exemple) poden rebre gratificacions diferents.

"D'altra banda, els comentaristes sobre la cultura popular, sovint
 a) suposen que el caràcter de l'atracció de l'audiència pot ésser identificat com una lectura propera i sensible solament del contingut;
 b) donen per suposat que la producció dels mitjans genera una poderosa demanda de les mateixes qualitats que després satisfà,
 c) i projecten una visió essencialment crítica de la dependència que el públic té respecte a la comunicació massiva.

En contrast amb tals supòsits, els que practiquen l'enfocament sobre usos i gratificacions, probablement hauran de:

a) insistir en muntar estudis directes sobre les atraccions del públic, independentment de l'anàlisi dels continguts, o en confluència respecte al mateix;

b) examinar els orígens de les necessitats del públic en les disposicions psicològiques i en els papers socials més que en els trets de l'organització o contingut dels mitjans massius,

c) i sospitar que una plena comprensió del que hi ha darrera de la conducta del públic neutralitzarà, ni que sigui parcialment, la crítica que típicament se li formula desde grups elitistes.

En altres paraules, no estan disposats a retratar la vinculació del públic amb la comunicació massiva com si fós simptomàtica d'una condició intrínsecament patològica." (Katz, Blumler, Gurevitch, 1974).

La primera nota característica que es dona al públic és la seva participació en la decisió. L'individu deixa d'ésser massa i es converteix en públic quan comença a prendre decisions pròpies (Lasswell, 1948) encara que potser sigui exagerat dir que aspira a influir en la vida pública, al menys en la societat europea. Tot l'enfocament d'usos i gratificacions es centra en els individus que en major o menor grau són públic. Obviament resten individus que per "por a la llibertat" i no tant per impossibilitat objectiva actuen com a massa. La continuada inhibició per actitud pròpia, o repressió exercida per altres, o alienació induïda pel mitjà de masses pot arribar a crear l'impediment total i irreversible que caracteritza els incapacitats socials (*handicapées* socials).

Hi ha d'altres maneres i possibilitats de satisfer les necessitats amb usos i gratificacions. Possiblement quan l'individu, en particular l'infant o jove, no disposen d'altres maneres caldrà demanar compte a les institucions que tenen responsabilitats de formació. Quan hi ha infants o joves que es poden passar vint-i-set hores de cap de setmana o trenta-cinc hores setmanals davant la televisió, serà que

l'escola o la família no han proporcionat altres maneres de satisfer la necessitat de joc, d'entreteniment, de viure emocions; serà que no s'eduquen d'altres necessitats: creació personal, realització amb les pròpies mans, imaginació per sorprendre als altres, experiència compartida amb el grup.

Els autors aporten, en lletra menuda, una citació de Schramm/Lyle/Parker (1961) referida a infants i televisió que provoca una intervenció per seguir sense plans el joc dialèctic. Diuen:

"En cert sentit, el terme 'efecte' és equívoc perquè suggereix que la televisió 'fa alguna cosa' als infants(...). Res podria anar més lluny de la realitat. Són els mateixos infants els més actius en aquesta relació. Són ells els que usen la televisió i no la televisió la que els usa a ells."³

Fins aquí els autors citats i seguirem amb lletra menuda per discutir en un pla ben obert i horitzontal.

"Els usen la televisió, sovint més del que és comú i del que es podria considerar correcte, perquè no poden fer ús dels seus pares que un cop els han alimentat i vestit creuen haver acomplert tot deure. Usen la televisió quan no saben què fer ni a què jugar perquè a la ciutat no poden campar, perquè la natura font de plaer d'inacabables hores no està a l'abast, perquè no hi ha ocasions fàcils de fer colla i passar-s'ho en viu d'allò millor. Ells usen la televisió perquè l'escola la ignora o la nega i en canvi no els ha fet cap suggeriment d'activitat per a lleure. Als molts deures que cauen sovint, s'afegeix l'obsessió dels mestres perquè llegeixin a casa (llegir per fer una fitxa al final del llibre -com deia un alumne) sense inculcar el plaer de la lectura. Ells usen la televisió perquè aquest fantàstic recurs sempre està disponible a casa i és el més econòmic en diners i en contribució dels adults en temps i idees de manera que ningú els ensenya a jugar al parxís als cinc

³ El subratllat és nostre.

anys, al dòmino als set, a construir retallables als deu, a jugar a l'intel·lect als dotze, a fer experiments i construccions als catorze, a participar en un programa de ràdio o a fer una instal·lació de llum i so als setze. (Autor).

Es pot veure com la investigació sobre comunicació de masses ha arribat a constatacions importants per a l'educació. Un enfocament que assenyalava la conveniència de diferenciar segons públics o individus i que posa al descobert la incapacitat o hipocresia d'una crítica totalment negativa front als mitjans de comunicació de masses. La Pedagogia, fins i tot corrents de pedagogia renovadora, han vingut ignorant sistemàticament, sinó ignorant totalment, que els mitjans de comunicació de masses *formen part* de la vida dels infants i joves d'avui. Parafrasejant els autors podem dir "examinar els orígens de les necessitats del públic infantil o juvenil en les disposicions psicològiques i en els papers socials" ens donarà pistes de com bastir una organització escolar (millor encara, educativa, a l'escola i fora d'ella) i de donar contingut interessant i personalitzador al currículum escolar).

Però cal seguir aprofundint en el coneixement de la investigació sobre comunicació de masses doncs hi ha més contingut interessant per a l'educació escolar.

Les investigacions més recents de McQuail/Blumler/Brown (1972) formulen les següents categories de funcions, ara vistes des de la perspectiva subjectiva de l'individu: diversió que inclou la fugida de les restriccions de la rutina, descàrrega de problemes i alliberament d'emocions; relacions personals que inclouen la companyia substituïda que aconsegueix el mitjà de comunicació així com l'utilitat social; identitat personal que inclou referència personal, exploració de la realitat i reforç de valors; i vigilància de l'entorn, es a dir seguir les notícies i saber què pot

passar.

Els mateixos Katz i Gurevitch amb Hass (1973) han proposat un esquema que inclogui gran varietat de funcions psicològiques i socials de la comunicació de masses i que pugui aplicar-se en cada cas per veure com els individus utilitzen els mitjans de comunicació de masses per comunicar-se i també per desconnectar-se a sí mateixos de relacions o preocupacions que arriben a esborronar. Els mitjans de masses satisfan cinc menes de necessitats:

- 1) Necessitats cognitives: adquisició i reforçament del coneixement i de la comprensió.
- 2) Necessitats afectives-estètiques: reforçament de l'experiència estètica i emotiva.
- 3) Necessitats d'integració a nivell de la personalitat: reanimació, estabilitat emotiva, increment de la credibilitat i del 'status'.
- 4) Necessitats d'integració a nivell social: reforçament dels contactes interpersonals amb la família, els amics, etc.
- 5) Necessitats d'evasió: rebaixament de les tensions i dels conflictes.

"Un consum de mitjans que estigui orientat cap a una funció de 'sociabilitat' per exemple, no és necessàriament part d'una sola activitat homogènia. Pot incloure orientacions tan diverses com disfrutar de la companyia d'altres en el moment que s'utilitzen els mitjans; poder conversar després, informalment, amb altres persones sobre els materials dels mitjans; obtenir informació dels mitjans amb el propòsit de funcionar eficaçment en algun paper social específic, o intercanviar amb els altres la informació procedent dels mitjans, com a manera de provar la competència i el coneixement propis en un camp d'interès compartit amb aquells." (Katz-Brunier-Gurevitch, 1974: 145).

Els autors que estem ressenyant es plantegen el problema de gratificacions i necessitats (:146 ss). No està prou estudiat el tema de les necessitats humanes i menys en el context complex del mode de vida de la societat occidental, la que fa més consum de comunicació de masses. Encara està menys estudiat quines explicacions poden donar-se de les gratificacions que satisfan unes determinades necessitats de

caràcter particular. Els desenvolupaments teòrics que citen com a rellevants (Parson i Bales, 1955; Becker i Straus, 1957) sobre les fases de socialització que indiquen les exigències informatives, conceptuals i emocionals de l'infant o de l'adult segons la seva edat, no poden ésser avui rellevants. Encara que les necessitats són les mateixes, els processos han quedat trastocats pel fenomen massiu dels mitjans de comunicació. S'ha invertit el sentit de l'experiència (diferida -> directa), s'ha dislocat el desenvolupament social (infants que ben aviat volen escollir però que trigaran molt a assumir responsabilitats; joves cada vegada més independents però menys autònoms) i cal posar en qüestió que en la vida real els infants es comportin com en les situacions d'observació recollides per la investigació, cada vegada més distants de la realitat. Cal desenvolupar estudis centrats en el temps informal dels infants i joves. Estariem d'acord amb la proposta dels autors: "Alternativament, -escriuen- els estudiosos dels usos i gratificacions poden tractar de treballar com si diguéssim cap enrera, és a dir, de les gratificacions a les necessitats."

En el camp estrictament pedagògic tenim la proposta educativa de principis de segle elaborada per Decroly i els seus col·laboradors centrada en les necessitats humanes bàsiques: alimentar-se, protegir-se i relacionar-se que en aquell moment centraven l'interès dels alumnes. Avui però aquest plantejament no es pot aplicar de manera directa, no és clar per als infants de les societats industrialitzades, ni pels infants del quart món (els infants de tercer món dins de la societat industrial). Avui les necessitats no són conegudes ni per un mateix i cal trobar una unitat de conversió dels interessos efímers a les necessitats vitals.

Altra vegada trobem una inversió: els mitjans de comunicació de masses han generat tants interessos: concrets, parcials,

ficticis, creats, que no es fàcil saber quines són les necessitats bàsiques. Un exemple il·lustratiu és el dels infants de set o vuit anys que s'interessen per una pasta comestible en funció dels cromos o adhesius i l'escola haurà de contribuir a fer descobrir la necessitat encoberta: alimentar-se nutrint-se, és a dir, ingerint les substàncies que l'organisme necessita i no substàncies de gust fàcil sense cap valor nutritiu i amb possibles contraindicacions (un comportament tan natural en els animals feréstecs que hem perdut els humans). Un altre exemple, aquest referit als joves, és la música que escolten constantment; la pressió de les escalades d'èxits dels mitjans de comunicació imposa les darreres novetats i dona per superades creacions anteriors. Els estils de música s'imposen per modes uniformades i el jove no consumeix aquella música que s'adequa al seu tarannà o no varia de tipus de música segons l'activitat que està fent.

"Els estudis han demostrat que les gratificacions del públic poden derivar-se de tres fonts diferents, com a mínim: el contingut dels mitjans, l'exposició davant d'ells *per se*, i el context social que tipifica la situació d'exposició davant mitjans diferents. (...)

Cadascun dels mitjans sembla oferir una combinació singular de:

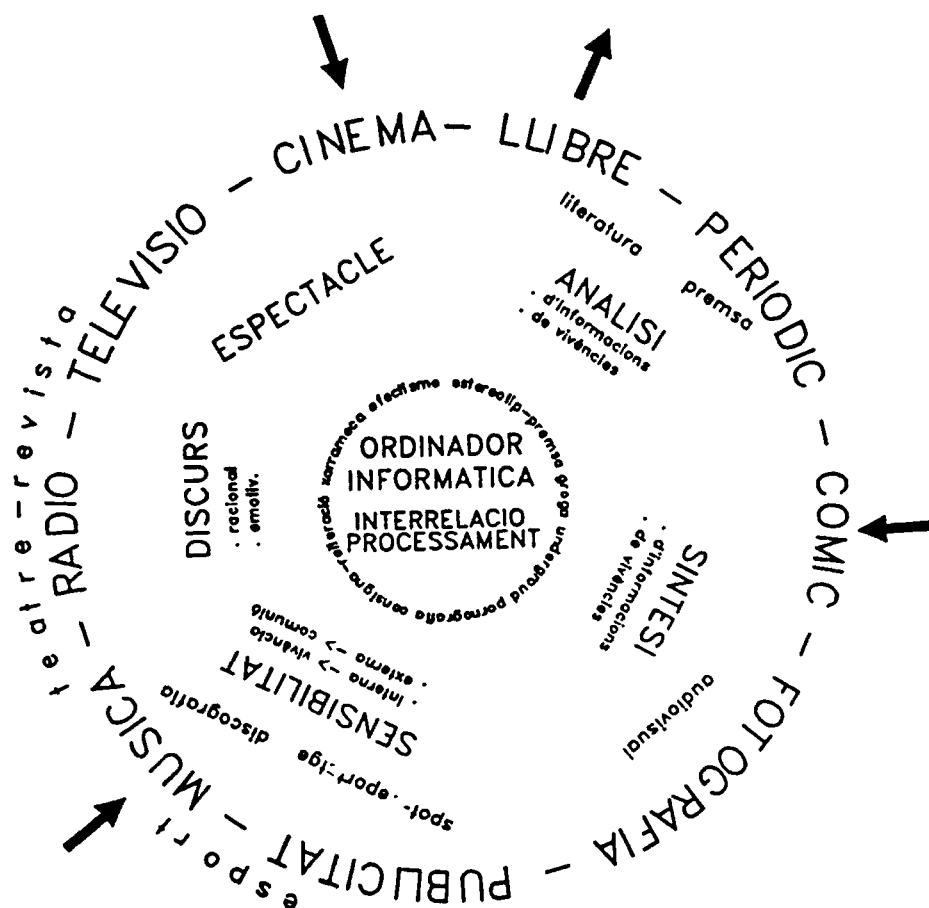
- a) contingut característic (o al menys percebut típicament com a tal);
- b) atributs típics (la lletra impresa *versus* els modes de transmissió, la representació icònica *versus* la simbòlica, la lectura *versus* els models auditius o audiovisuals de recepció),
- c) i situacions típiques d'exposició (a la llar o fora d'ella, sol o amb d'altres, amb control sobre els aspectes temporals de l'exposició o amb la carència de tal control). El tema és aleshores el de quins tipus de combinacions d'atributs poden aconseguir que diferents mitjans siguin més o menys adequats per a la satisfacció de necessitats diferents." (Katz-Gurevitch-Haas, 1973 :148).

Contingut, mitjans segons els seus atributs i situacions són categories a considerar en els usos dels mitjans de comunicació de masses en els nostres alumnes per tenir-ho en compte a l'hora d'organitzar situacions d'aprenentatge escolar. Katz, Gurevitch i Haas varen ordenar cinc mitjans en cercle, d'acord amb les seves similituds funcionals: llibres-diaris-ràdio-televisió-cinema-llibres. Es una seqüència lògica i molt suggerent:

"... els llibres funcionen de manera similar als periòdics, per una banda, i al cinema per l'altra. La ràdio era similar en el seu ús als diaris, per una banda, i a la televisió per l'altra. L'explicació semblava radicar no solament en certs atributs tecnològics que tenen en comú, sinó també en certes qualitats estètiques similars. Així, els llibres comparteixen una tecnologia i una funció informativa amb els periòdics, però són similars al cinema en la seva funció estètica. La ràdio comparteix una tecnologia així com un contingut informatiu i d'amenitat amb la televisió però s'assembla molt als diaris perquè porta una forta dosi d'informació i una orientació sobre la realitat (...) Així, s'ha observat que els llibres i el cinema s'orienten cap a necessitats relatives a l'autorealització i l'autogratificació atès que ajuden a 'connectar' als individus amb sí mateixos. Els periòdics, la ràdio i la televisió semblen comunicar als individus amb la societat." (Katz-Blumler-Gurevitch, 1974 : 150-151).

Actualitzant aquesta anàlisi relacional i aplicant-la als usos que fan els nostres infants i joves dels mitjans de comunicació de masses, la roda dels mitjans es consolida, es reforça i té un centre comú, l'ordinador, cada vegada més equidistant de cadascun dels mitjans. Cal fer notar com s'inclou entre els mitjans de comunicació, de masses o no, el llibre com a primer suport del llenguatge estructurat gramaticalment. Avui hem d'introduir-hi inexcusablement l'ordinador com a darrer mitjà que té una estructuració gramatical encara més desenvolupada, hipotèticament il·limitada i capaç d'acomplir una funció cibernètica sobre la cultura amb el desenvolupament de la telemàtica. Encaixar el llibre en la roda dels mitjans de comunicació és important perquè incorpora el seu valor personalitzador, per bé que avui hi hagi cada vegada més llibres escrits per equips o col·lectius així com els 'readings' que s'assemblen a debats en taula rodona sobre suport llibre. Però mai una taula rodona permet un aprofundiment d'un tema com ho permet un llibre; la seva funció és de divulgació i contrast. El llibre és sens dubte un arrelament de la informació a la reflexió, al coneixement que incrementa la formació i desenvolupament personal i pot atansar a la saviesa. Es molt difícil, si no és impossible, passar dels mitjans de comunicació més massius a una reflexió personalitzada i a la saviesa; el llibre és ja un vell instrument que és un bon pont de cultura.

La roda dels mitjans de comunicació atenent als usos dels infants i joves pot ésser: llibre - periòdic - còmic - fotografia - publicitat - música - ràdio - televisió - cinema tornant a llibre. Al centre de la roda cal col·locar l'ordinador atès que qualsevol dels mitjans pot ésser tractat, processat per mitjans informàtics i es poden establir inter-relacions entre els diferents mitjans.

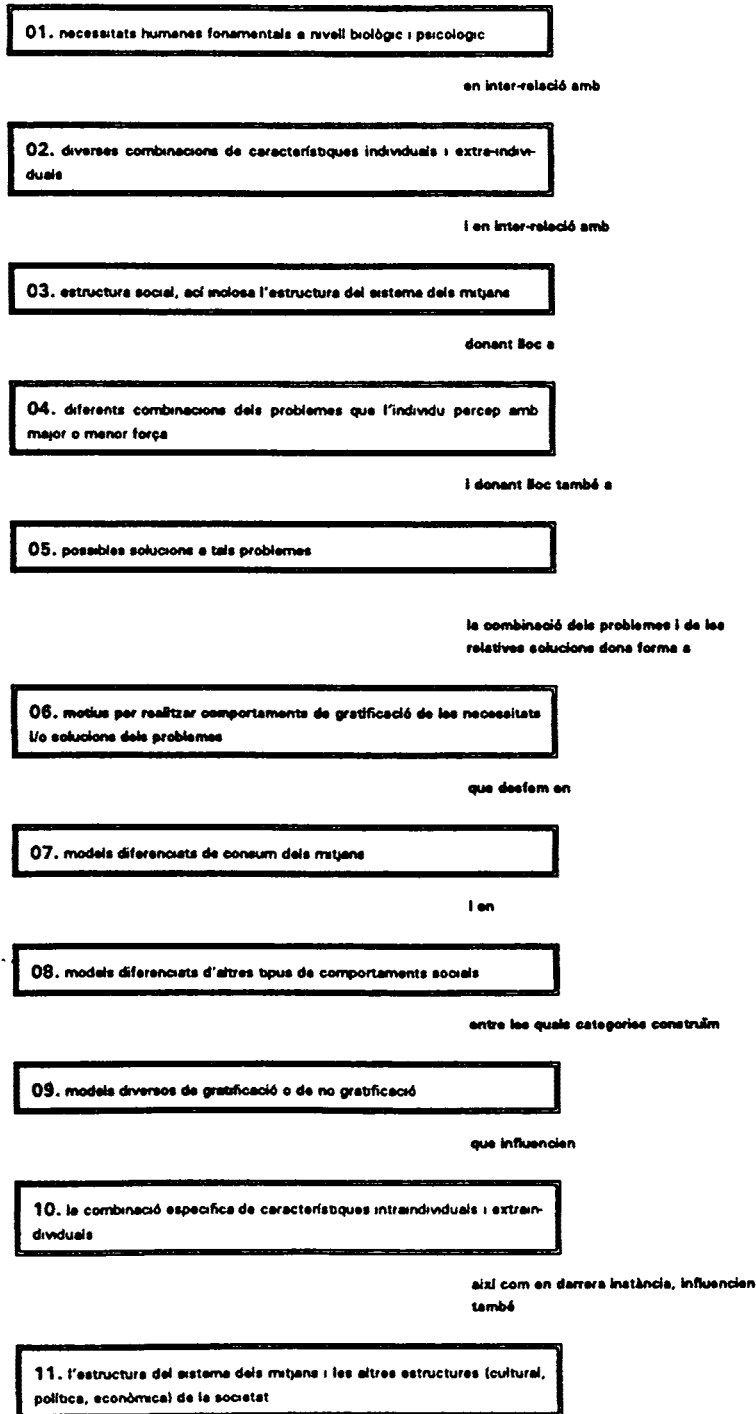

[Gràfic 16] Roda estructural dels mitjans de comunicació de masses segons els seus atributs i funcions. (Model de l'autor en estudi).

"Un exemple de recerca sobre 'usos i gratificacions' aplicada al gaudi televisiu ha aportat algunes dades (citats a Comstock i altres, 1978) que il·lustren com els adolescents i nois s'exposen en mesura elevada per trobar divertiment i entreteniment. Aquest model d'ús varia amb l'evolució del cicle vital: en el decurs de l'escolarització obligatòria, el grau de consum de la televisió per evasió o per manca de relacions interpersonals decreix mentre que augmenta considerablement, per les mateixes motivacions, el consum de música." (Wolf, 1990: 74).

A les conclusions generals de la recerca de Comstock i col·laboradors, aplicada a la societat americana, s'assenyala que l'entreteniment és la finalitat típica del consum de televisió encara que puguin adquirir-se algunes informacions i coneixements. Es consumeix televisió i no programes concrets. Rarament es selecciona un programa, més aviat un tipus de programa. Els espectadors han de prendre dues decisions: veure o no veure la TV i quina cosa veure però la franja horària és un condicionant a l'elecció. L'entreteniment es dona per igual en el més instruïts i els menys escolaritzats però entre els diversos sectors de públic hi ha diferents actituds respecte al mitjà i diferència en la quantitat de temps d'exposició i altres factors. (Citats per Wolf, 1990: 74).

Rosengren (1974) dissenya el paradigma per a la recerca d'usos i gratificacions identificant les variables fonamentals que representa gràficament:

* (Reproduït a Wolf, 1990: 78-19).

[Gràfic 17] Paradigma de la recerca d'usos i gratificacions de Rosengren (1974).

El nexa que pugui haver-hi entre gratificacions i efectes gairebé no ha estat estudiat (Katz-Brumler-Gurevitch, 1974). Aquests autors aborden a l'article algunes qüestions metodològiques. En primer lloc la necessària integració en complementarietat dels mètodes quantitativs i qualitativs que és segons els autors la que ha permès un cert progrés. Els estudis intensius permeten identificar les gratificacions en relació als seus usos i potser també als seus efectes però per a fer formulacions generals, cal aplicar-ho i verificar-ho quantitativament. L'estudi intensiu previ a una investigació qualitativa pot facilitar molt el disseny d'instruments amb enunciats clars. La diversitat de punts de partida és gran.

El problema de la validesa de les investigacions sobre gratificacions no està resolt atès que solament consisteix en verificar si es confirmen les associacions esperades. Així mateix, el problema de la prominència o 'significativitat'⁶ de la comunicació de masses per als diferents usos no està resolt igual que la 'significativitat' de determinats continguts o formats de programes. Hi ha una total diversitat al respecte. Mentre uns individus donen gran valor al diari, d'altres en llegeixen un exclusivament dedicat als esports i d'altres ignoren l'existència de diaris; mentre uns individus segueixen tot tipus de programes d'entreteniment, d'altres segueixen exclusivament informatius i cinema. En aquest cas de significativitat tan contrastada un mateix qüestionari de preguntes pot donar respostes molt extremes que no poden ésser acumulades per procediments estadístics, i si s'apliquen qüestionaris o reactius diferents, ¿com es poden treure resultats quantitativs?

⁶ Terme amb valor equivalent que introduïm nosaltres procedent de la psicopedagogia.

El problema de la fiabilitat de les respostes no és menor atès que les investigacions acostumen a basar-se en respostes directes malgrat el seu caràcter projectiu de personalitat. No s'han dissenyat reactius clars i si es tractés de qüestionaris molt tancats topariem amb el problema de prominència o significativitat suara esmentat.

El problema de sentit temporal: demanda->oferta o bé oferta->demanda constitueix un altre problema metodològic clau. Si es parteix del fet que l'individu té unes necessitats i consegüentment fa uns usos i obté unes gratificacions, malgrat la seva lògica, es pot ignorar el fet, possiblement majoritari consistent en: l'oferta arriba a l'individu que no té unes necessitats o que té unes altres necessitats però... s'agafa a allò que troba en aquella franja horària o que li és assequible per poder adquisitiu. Aquest problema d'oferta <-> demanda és encara més complex en el cas d'infants i joves que encara no es pot esperar que tinguin unes necessitats conscients i menys encara uns criteris propis de selecció.

Els autors es plantegen el desafiament que representa una metodologia individualista quan és evident que la comunicació de masses té unes funcions socials per bé que també pugui tenir funcions individuals. Això serà encara més important en la investigació que pugui aplicar-se als usos i gratificacions d'infants i joves on és evident que no tractant-se de personalitats formades, les funcions socials acaparen en perjudici de les funcions individuals que no poden deixar d'ésser garantides.

Unes consideracions finals fan referència a algunes crítiques que rep l'enfocament d'usos i gratificacions en el

marc de la teoria funcionalista:

"Hem sostingut que té poca utilitat estudiar el contingut o els efectes amb independència d'un estudi dels usos i gratificacions, però si que la té, i molta si s'estudien conjuntament ambdues coses. (...)

Per consegüent, hem qüestionat el grau pel qual els mitjans creen les necessitats que satisfan. (...) Afirmar que les comunicacions de masses són un modern opi de les masses pressuposa un nexa entre la producció dels mitjans i la satisfacció del públic, nexa que la investigació sobre gratificacions tracta com a hipòtesi més que com a fet. (...)

Tot i estar orientat cap al públic, l'enfocament d'usos i gratificacions no és necessàriament conservador. Encara que té en compte el que la gent busca als mitjans, s'aparta de suposicions deterministes sobre la dependència del contingut respecte a les inclinacions del públic aportant llum sobre la gran varietat de necessitats i interessos que s'inclouen en aquestes inclinacions." (Katz-Blumler-Gurevitch, 1974 :168-170).

C. LA TEORIA CRITICA OPOSADA A LA MASS COMMUNICATION RESEARCH.

La teoria crítica representa un enfocament d'investigació oposat a la *mass communication research* tant en la seva fonamentació metodològica com en les finalitats socials a les quals es destina la investigació social. (Saperas, 1985). La teoria crítica segueix un desenvolupament d'anàlisi marxista dels fenòmens socials i constitueix l'enfocament europeu iniciat els anys vint i contraposat a l'enfocament americà de la *mass communication research* fins els anys setanta.

El professor Moragas fa una descripció clara dels diferents posicionaments d'aquest corrents d'investigació contraposats i adopta una posició intel·lectual evitant de forçar una síntesi possiblement innecessària. Fins i tot, la contínua confrontació representa una possibilitat de progrés i avanç en la investigació i mentre la teoria crítica ha anat precisant les seves interpretacions, el corrent sociològic ha anat perfeccionant les seves tècniques i instruments

d'anàlisi.

"Alguns autors han buscat punts de contrast entre les escoles crítico-filosòfiques desenvolupades sobretot a Europa i les escoles empiristes desenvolupades sobretot a Nordamèrica. En aquest contrast s'acostuma a destacar d'una banda l'absència de rigor metodològic i la falta de referències quantificables a la sociologia crítica, i de l'altra la falta d'una teoria global per part de la sociologia empírica. Aquesta seria una forma d'aproximació a les diferències, però també un plantejament excessivament rígid. No és necessari ni possible esforçar-se per trobar una síntesi definitiva. Succeeix que ambdós corrents científics segueixen camins o coordenades diferents, que difícilment poden trobar-se. D'entrada un i altre corrents adopten actituds radicalment oposades respecte a la utopia. Per als crítics postular la utopia és una exigència científico-filosòfica irrenunciable, per als altres aquesta postulació està renyida amb qualsevol plantejament científic. Si la investigació crítica no s'ha preocupat de la metodologia es, simplement, perquè no s'ha interessat pels objectes que requerien aquelles metodologies. Si la investigació empírica no s'ha plantejat els problemes filosòfics és, també, perquè això no ha estat mai objecte de la seva atenció i preocupació teòrica." (Moragas, 1985 I: 19).

El posicionament general de la teoria crítica és que de cap manera es pot aïllar l'anàlisi dels mitjans de comunicació de masses d'una teoria que expliqui la societat com un tot i les seves interdependències internes. S'oposa a l'especialització en disciplines sectorials i denuncia aquesta tendència com una subordinació a la raó instrumental que desdibuixa la comprensió de la societat com a totalitat. La teoria crítica per comptes d'afavorir la conservació de l'ordre social existent vol trencar amb la funció ideològica de la ciència i de les disciplines sectorialitzades (Wolf, 1990).

Horkheimer i Adorno, primers impulsors de l'Escola de Frankfurt a través de l'Institut d'Investigació Social, introdueixen l'expressió "indústria cultural" en substitució de "cultura de masses". L'expressió "indústria cultural" trenca l'equívoc d'una cultura que neix espontàniament i que s'identifica amb cultura popular.

"La realitat de la indústria cultural és totalment diversa: "film, ràdio i setmanari constitueixen un sistema. Cada sector és harmonitzat en ell mateix i tots entre sí (Horkheimer-Adorno, 1947, 130). D'aquest sistema els adeptes al treball aporten explicacions i justificacions en clau tecnològica: el mercat de masses imposa estandardització i organització: els gustos del públic i les seves necessitats imposen estereotips i baixa qualitat. (...) el fet d'oferir al públic una jerarquia de qualitat en sèrie serveix solament a la quantificació més completa." (Wolf, 1990: 83 citant a Horkheimer-Adorno, 1947).

L'humà de la indústria cultural davant d'una aparent llibertat d'elecció queda supeditat a uns productes, a unes modes, a uns usos pre-establerts. L'humà de la societat industrial avançada sembla més lliure perquè li ha estat reduïda la jornada de treball. El temps de no-treball és destinat a unes activitats que estan programades i dirigides.

"Encara que els individus crequin substreure's, en el temps de no-treball, als rígids mecanismes productius, en realitat la mecanització determina també íntegrament la fabricació dels productes del lleure, que així que es consumeixen són solament còpia i reproduccions del mateix procés de treball. "El pretés contingut és solament una pàl·lida fatxada; això que s'imprimeix a la successió automàtica de les operacions regulades. Al procés laboral a la fàbrica o a l'oficina s'hi pot afegir solament adequant-lo el de l'oci" (Wolf, 1990 citant a Horkheimer-Adorno, 1947).

Si això estava dit i escrit el 1947, avui encara pot argumentar-se amb més extensió. D'altra banda, actualment, la indústria cultural dedica la part més important de la seva producció als joves i inculca la conveniència de seguir essent jove fins als quaranta o més anys. Una joventut que va dels catorze als quaranta anys, que és cridada a divertir-se constant i contínuament, a consumir música, 'fast-food', a renovar cada temporada el vestuari... No hi ha dubte de l'eficàcia de la indústria cultural sobre els adolescents i joves. ¿Qui posa avui en dubte que el lleure i la cultura de masses estan planificats i dirigits amb criteris de producció industrial?

Es pot discutir que aquestes pràctiques siguin pròpiament culturals. Que siguin més culturals o exclusivament consum seria objecte d'una altra anàlisi. En tot cas, omplen el temps de lleure, el temps de no-treball i els temps no dedicats a satisfer necessitats bàsiques (descans, alimentació, higiene). Les activitats del temps de lleure, temps que hom destinava amb la màxima llibertat, part del qual podia consistir en estar ocios, és a dir, sense una intencionalitat projectada, ha entrat en el punt de mira de la producció industrial. Es poden oferir en grans quantitats serveis i activitats que abans feien les persones

en funció de gustos personals. Així, els jocs esportius s'han convertit en espectacle de milers d'individus, pràctiques esportives es generalitzen segons modes, els films ben anunciats s'estrenen simultàniament arreu i així la mateixa assistència massiva es converteix en propaganda i cada any s'han de comprar els discos d'actualitat i oblidar els de l'any anterior.

"La individualitat és substituïda per la pseudo-individualitat: el subjecte es troba vinculat a una identitat sense reserva amb la societat. La ubiqüitat, la repetitivitat i l'estandardització de la indústria cultural fan de la moderna cultura de masses un mitjà d'inaudit control psicològic. Si "en el segle XVIII el concepte mateix de cultura popular, dirigit cap a l'emancipació de la tradició absolutista i semifeudal, tenia un significat de progrés, accentuant l'autonomia de l'individu com a ésser capaç de prendre la seva decisió" (Adorno, 1954, 383), a l'època actual la indústria cultural i una estructura social cada vegada més jeràrquica i autoritària imposa el missatge d'una obediència irreflexiva com a valor dominant i que envaeix.

Com més indistint i difús sembla ésser el públic dels moderns mitjans de masses, més els mitjans de masses tendeixen a aconseguir la seva 'integració'. Els ideals de conformisme i de formalisme eren connectats a la novel·la popular des del seu inici. Ara, en canvi, aquests ideals han estat traduïts en les més precises prescripcions de què s'ha i que no s'ha de fer. L'explosió dels conflictes és pre-establerta i tots els conflictes són meres imitacions. La societat és sempre la vencedora i l'individu és solament un titella manipulats per les normes socials (Adorno, 1954, 384)." (Wolf, 1990: 85-86).

La teoria crítica, i de manera particular Adorno, albiren de manera ben anticipada les tendències que seguiran diferents productes de la indústria cultural. Això, dit avui pot tenir el valor de simple constatació però, haver-ho anticipat als anys quaranta confereix una certa credibilitat com a plantejament teòric: d'uns principis se'n dedueixen unes conseqüències que alguns volien considerar gratuïtes. L'acceleració del procés d'indústria cultural ha estat paral·lel a l'evolució tecnològica i en cinquanta anys el fenomen de la 'cultura de masses' o 'indústria cultural' ha crescut exponencialment. Han estat espectaculars el procés de concentració demogràfica urbana, la superproducció industrial, la progressiva accessibilitat al consum i la contínua oferta de nous productes, especialment en el sector comunicacions. Aquest sector, considerat en el sentit ampli engloba el nous mitjans de transport (automòbils, ferrocarrils d'alta velocitat i vols aeris sense limitació) i les noves tecnologies de la informació (àudio, vídeo, i

transmissió, processament i emmagatzematge informàtic).

Algunes de les precisions significativament anticipades de Theodor W. Adorno són:

"Cada espectador d'un relat televisiu sap amb absoluta certesa com s'arriba al final. La tensió és mantinguda sols superficialment i per això és impossible obtenir un eficaç efecte. Ben al contrari, l'espectador sap que està en un terreny segur durant tot el temps." (Adorno, 1954, 381).

"Això passa també en el camp de la música lleugera: el fet d'escoltar " no és manipulat solament pels seus promotors sinó en cert sentit també en la naturalesa intrínseca de la música mateixa, en un sistema de mecanismes de resposta completament antagònics a l'ideal d'individualitat propi d'una societat lliure." (Adorno, 1941, 22).

"La música lleugera i popular està construïda de tal manera que el procés de traducció de la unicitat en una norma està ja totalment planificat i adelantat en la mateixa composició. "La composició ja escolta per l'oient. Es així que la música lleugera expolia l'oient de la seva espontaneïtat i afavoreix els reflexes condicionats." (Adorno, 1941, 22). (...) "L'autonomia de la música és substituïda per una mera funció socio-psicològica." (Adorno, 1941, 39).

"No és solament la música, obviamet, que es sotmet a una tal pèrdua d'expressivitat: una mena de "easy listening" sobrevé als altres llenguatges. Si la "lectura com a acte de percepció i apercepció porta probablement en ell mateix un cert tipus d'interiorització - l'acte de llegir una novel·la és força proper a un monòleg interior - la visualització dels moderns mitjans de masses s'orienta cap a l'externalització. La idea d'interioritat (...) cedeix frontalment als senyals òptics inequívocs que poden ésser copsats d'una ullada." (Adorno, 1954, 382).

(Citat per Wolf, 1990: 87-88).

Respecte als efectes dels mitjans de masses, la teoria crítica coincideix força amb la mediació del context social que també plantegen Janowitz i Lazarsfeld pels mateixos anys quaranta. Tot mitjà i els seus efectes han d'ésser analitzats en relació als altres mitjans i al context econòmic social i cultural en el qual operen amb interdependències contínues forjant un resultat.

En canvi la teoria crítica aborda la diversitat de gèneres de la mateixa manera que analitza els diferents productes de la 'indústria cultural'. Els estereotips son els elements indispensables d'una producció que no és resultat de la creativitat cultural múltiple sinó d'una producció industrialitzada. La creativitat no pot anticipar compromisos de produir tant en tal termini. Amb els

estereotips, estudiats segons audiències o consumidors, segons franges horàries o productes especialitzats, segons anunciants potencials finançadors, es produeix segons planificació prèvia mal que no hi hagi inspiració i originalitat creativa.

"Aquest és el canvi de funcions immediat dels estereotips de la indústria cultural atès que aquesta darrera representa el triomf del capital d'inversió -que s'interessa pels individus en tant que clients propis i espleats- en aquesta tendència progressiva a esdevenir un conjunt de protocols que és imparabile. Però "tant més com els estereotips es materialitzen i es fan rígids (...), tant menys probablement les persones canviaran la seva idea preconcebuda pel progrés de la seva experiència. Quant més obtusa i complicada es fa la vida moderna, tant més les persones se senten temptades a identificar-se al clixé que sembla dur un cert ordre en allò que podria semblar incompreensible. Així, la gent pot perdre la veritable comprensió de la realitat, i també pot tenir fonamentalment debilitada la capacitat d'entendre l'experiència de la vida en el constant ús dels vidres fumats" (Adorno, 1954, 390).

"Però seria endebedades esperar que la persona en sí contradictòria i oscil·lant no pugui resistir generacions, que, en aquesta escisió psicològica, el sistema hagi necessàriament de saltar, que la mentidera substitució de l'estereotip per l'individu hagi d'esdevenir intolerable per sí mateixa als humans (Horkheimer-Adorno, 1947, 16). (Recollit per Wolf, 1990: 91).

Avui, a l'inici dels anys noranta comprovem l'existència diària de productes estereotipats que tenen els seus adeptes: periòdics diaris esportius, periòdics setmanals il·lustrats del cor, còmics fantàstics i 'underground', publicacions pornogràfiques, música pop estandarditzada, ràdio acaparada per la mateixa música i l'esport quan han acabat els informatius que són força reiteratius, relats televisius i concursos a televisió i pel·lícules de violència, sexe i terror, estereotipats a les sales d'exhibició, jocs d'ordinador que reproduïxen estereotips de les pel·lícules.

L'estereotipació és màxima avui al mitjà televisiu que s'ha convertit en el mitjà més estereotipat. Bona prova n'hem vist al nostre país quan s'ha disposat de set canals per veure els mateixos tipus de programes moltes vegades a les mateixes franges horàries. Concretament els estereotips de relat televisiu es reproduïxen a les diferents cadenes amb lleugeres diferències però és fàcil fer-ne una identificació genèrica.

Els estereotips del relat televisiu

El professor Luis Urbez (1989) en un curs n'assenyalava els trets fonamentals que ressenyem tot seguit actualitzant-ne l'aplicació.

♥ *Sèrie Telefilm*: relat amb protagonistes constants amb argument autònom per a cada unitat. L'estructura narrativa és recurrent. Cas de 'Corrupción en Miami', 'Kung-Fu', 'Hotel', 'Luz de luna', 'Brigada Central', 'Màgnum', 'Vacaciones en el mar', 'El equipo A'. Presenten continguts força definits com: ciència-ficció, western, comèdia de situació, policíac, saga familiar.

♥ *Serial fulletó*: relat amb protagonistes relacionats (família o grup) que té una continuïtat fàcil de seguir encara que no s'hagin vist alguns episodis doncs cada protagonista respon a un estereotip ben definit. Cas de 'Falcon Crest', 'Dallas', 'La clínica de la Selva Negra', 'Gent del barri', 'Veïns', 'Treinta y tantos'.

♥ *Serial "Culebrón"*: relat amb continuïtat argumental que avança molt lentament, dominat per la verbalització de sentiments amb escassa acció. Cas de 'Los ricos también lloran', 'Remington Steele', 'Dona Beija', 'Cristal', 'Gabriela'.

♥ *Serial històric*: relat amb referència històrica de base poc o molt desdibuixada. Generalment de pocs capítols. Cas de 'Holocausto', 'Norte y Sur', 'Raíces', 'Napoleón i Josefina'. Aquest darrer presenta un perfil invertit: pren la història com a pretext però es desenvolupa com una novel·la.

♥ *Mini-sèrie*: de dos a quatre capítols amb continuïtat i destinat a un públic més culte atès que ofereix un atractiu

més intel·lectual que afectiu. cas de 'Una mujer llamada Golda', 'El verano de la revolución', 'Crónica del alba', 'La forja de un rebelde', 'Els anys del malson'. Es un format més propi de produccions d'Europa (France, Italia, España, Alemanya).

Tots aquests productes són clars estereotips adreçats a un tipus de públic o a un altre. De les sèries o telefilms no se'n coneix el director sinó la productora. No és per comunicar sinó per vendre, vendre publicitat. Es coneix el públic al qual va destinada una sèrie amb la publicitat que la presenta o a l'inrevés: la sèrie presenta la publicitat d'uns productes i serveis comercials. "Els individus televidents interessen com a clients". Potser per això les sèries infantils són sempre menys importants: la publicitat, llevat del període de Nadal-Reis és baixa. Els infants no són els clients directes encara que cada dia ho són més i així es pot veure en l'evolució de la publicitat adreçada als infants.

Però no és solament la producció de ficció la que està al servei de la publicitat. La mateixa notícia, real o fabricada, serveix a la publicitat fins al punt que s'especula també amb l'actualitat política. Notícies tan lamentables com la invasió de Kuwait per Iraq a l'agost recuperen l'audiència i consum de mitjans de comunicació. L'atenció a l'amenaça de guerra recupera l'audiència i incrementa la publicitat. "La crisi del Golf ven, i això s'ha notat també en l'increment de la publicitat, una dada insòlita al més de gener i en el moment que tot aquest país (USA) pateix els efectes galopants d'una recessió econòmica. (...) Vençut el termini imposat per la ONU per a que Sadam Husein es retiri de Kuwait, les agències de publicitat no cessen de rebre encàrrecs. Tots volen anunciar-se a l'hora de les notícies." (El País, 15.01.90: 61).

El mateix diari reproduïx una entrevista amb el director de cinema John Schlesinger que denuncia com el cinema està igualment subordinat a la seva comercialització. "Als anys seixanta i setanta poguérem ésser més aventurers. Però avui en dia, que les pel·lícules costen tant, el cinema solament aposta pel dòlar i un director val el que val la seva darrera pel·lícula. (...) Els productors actuals solament volen directors d'alta comercialitat..." Una pel·lícula val pel diner que pot aportar, no per la seva qualitat creativa o comunicativa i així ningú s'ha de sorprendre de la tendència anunciada pels crítics de l'escola de Frankfurt. Els estereotips seguiran multiplicant-se: 'Terminator', 'Tiburón I, II, III', 'La orca asesina' 'Aracnofobia', 'Loca academia de policia I, II, III, IV...'

La teoria crítica denuncia la recerca administrativa, és a dir, la recerca que amb el pretext d'ésser objectiva aïlla les parts diluint-ne el significat. La raó es troba en el seu mateix finançament.

"La Fundació Rockefeller, que era la patrocinadora, establia expressament que la recerca s'havia de conduir dins dels límits del sistema radiofònic comercial vigent als Estats Units. Per això, era implícit que el sistema mateix, les seves conseqüències culturals i sociològiques i els seus pressupòsits socials i econòmics no havien d'ésser analitzats." (Adorno, 1971, 261). (Citat per Wolf, 1990: 92).

"Sense excloure la indagació i la verificació empírica, però sostenint la necessitat d'enquadrar-la en la comprensió de la societat en la seva totalitat, la teoria crítica de fet acaba per donar prioritat a l'aproximació especulativa per sobre del mètode empíric, fins i tot perquè - sense haver-ho oblidat- ja en cada producte singular de la indústria cultural és possible llegir amb detall, el model del gegantí i potent mecanisme econòmic. Les dades recollides empíricament no permeten altra cosa que analitzar les relacions internes del sistema productiu, no les seves connexions amb la dinàmica històrica, així com les característiques constitutives de cada fenomen social." (Wolf, 1990: 93-94).

"La idea de la recerca crítica es contraposa a la pràctica de la recerca administrativa en tant que requereix que preliminarment i adjunt a qualsevol objectiu específic que es vulgui tractar, s'hagi d'analitzar el rol general dels mitjans de comunicació de masses en l'actual sistema social" (Lazarsfeld, 1941, 9) (Citat per Wolf, 1990: 95).

El professor Saperas planteja la mateixa contraposició però se'n desprèn un sentit intencional. La recerca empírica analitza les parts consolidades amb el que pot justificar l'*statu quo* i ignora les contradiccions o les parts no justificables. Al menys així ho entenen al següent paràgraf:

"Per tot això, la Teoria Crítica es defineix com alternativa a la teoria social burgesa de caràcter empíric i quantitatiu destinada a l'anàlisi de les parts dels processos socials suficientment consolidades (Adorno/Horkheimer, 1971a: 17), desconeixent, per això, la totalitat social en la qual aquestes parts o fragments aconsegueixen la seva comensura respecte a la qual adquireixen sentit." (Saperas, 1985: 167).

Però dintre de la mateixa teoria crítica ha sorgit una significativa discussió. Mentre els iniciadors (Horkheimer i Adorno), ja considerats clàssics, han posat l'accent en l'anàlisi social global prenent posició amb les forces socials progressistes, els autors continuadors (Marcuse, Habermas) assisteixen al progressiu accés de la classe obrera als interessos i aspiracions de la societat burgesa i a la consegüent acomodació als modes de vida dominant. Marcuse posa l'accent en la racionalitat per donar un tomb a la ciència i la tècnica abandonant la raó instrumental dominadora i buscant una ciència i tècnica alliberadora.

Habermas, malgrat la seva contribució intel·lectual, creu que cal anar a l'acció social i és en la pràctica que cal trobar alternatives que no poden anticipar-se de manera exclusivament racional.

"L'acció social, per la seva banda, resulta de la interacció simbòlica intersubjectiva que, a la vegada es desglossa en tres nous subtipus d'acció: l'acció comunicativa, que pressuposa l'existència d'una possibilitat efectiva d'establir un diàleg lliure de coercions, basat en la igualtat de rols comunicatius i en la pressuposició de condicions universals de comprensió mútua tendents a l'establiment d'un consens d'acció com a finalitat última de l'acció social; si, pel contrari, en aquesta acció social es situen actors enfrontats que orienten el diàleg cap al propi èxit, assistim a una acció social-comunicativa *estratègica*; finalment, l'acció social podrà realitzar-se com a *acció simbòlica*, en els seus trets més generals que no necessitarà sempre d'un discurs verbalitzat."

"... la comunicació i el llegatge, en les seves diverses manifestacions socials, es mostren com un component de la reflexió crítica en la que s'exerceix una anticipació utòpica, atès que qualsevol societat futura regida per la raó haurà d'ésser mediatitzada per formes comunicatives (i per consegüent culturals) lliures, alienes al control social i portadores de consens normatiu". (Saperas, 1985: 175-177).

Habermas posa tot l'accent de l'acció comunicativa en la seva capacitat de mediació en una relació lliure d'una societat regida per la raó. Indubtablement descriu una utopia que serveix de fita de referència per no perdre el nord. En tot cas, no hi ha garanties que tothom vulgui

seguir la ruta del nord, en aquest cas la ruta de la raó. Així doncs hi ha també l'acció estratègica en la mida que hi ha interessos enfrontats.

La mateixa acció estratègica és inherent a la llibertat humana i serà abandonada per l'acció purament comunicativa si tots els humans decideixen lliurement abandonar-la de manera que la millor raó no justifica una dictadura, un despotisme raonable.

Entesa l'acció comunicativa humana com diàleg i inter-acció personal sembla clar que aquesta capacitat potencial s'ha d'educar i té els seus focus principals en el llenguatge com a expressió de pensament i vivències i en l'ètica que dona raó personal de la posició intel·lectual i de l'acció. Una educació personalitzadora ha de capacitar per a l'acció comunicativa. Capacitar per a l'acció comunicadora esdevé un deure social de la societat democràtica que la institució escolar ha de desenvolupar.

Habermas a la *Història i crítica de la opinió pública* analitza com a partir del segle XVIII apareix un àmbit semipúblic consistent en el consum cultural aparentment privat al qual s'hi arriba a través del mercat i no directament. Aquesta oferta mercantilitzada de cultura s'anirà incrementant progressivament. Ja en aquest segle apareixen els clubs del llibre que alhora que faciliten econòmicament l'accés a la literatura de consumidors procedents de les classes socials baixes, "estan rebaixant psicològicament les 'condicions d'entrada', fins a tal punt que la literatura mateixa ha d'acabar adaptant-se als desitjos de comoditat i amenitat d'aquella recepció d'escassos pressupostos culturals i febles conseqüències." (Habermas, 1961: 195). Es substreu la crítica, els llibres es difonen per una publicitat que no té res a veure amb la qualitat literària. Igualment passà amb la premsa en

estendre's a grans capes de la població, la 'premsa de penic' dels anys trenta i la 'premsa de cap de setmana' actual que es converteixen en subproductes de premsa que proporcionen aquelles 'facilitats psicològiques'. (Habermas, 1961: 196).

La finalitat inicial de comunicació ha quedat en entredit pel fi en sí mateix del manteniment comercial fixat pel consum. La premsa diària també ha entrat en aquesta tendència. Una compaginació lleugera i servil a la publicitat que ocupa les pàgines dretes, unes il·lustracions que dispensen de la lectura o alimenten la curiositat de passatemps i uns titulars espectaculars que indueixen a entendre allò que pugui ésser més provocatiu d'atenció.

Una anècdota que recordo il·lustra perfectament la qüestió. Viatjava jo un matí en metro camí de la feina una mica incòmode per no disposar d'espai per llegir el diari i amb la sensació de no poder aprofitar el temps. Per consolar-me vaig aprofitar per llegir de reüll el diari d'un altre viatger. Vaig llegir: "Pujol demana al Papa que parli en català". Hom comprèn que el President de Catalunya faci els possibles per normalitzar la llengua catalana però tant com demanar al Papa que parli en català sembla excessiu. Entrant en el contingut de la informació la qüestió era ben correcta: quan el Papa donés la benedicció "Urbi et orbi" amb les diferents llengües se li demanava que també ho fés en català. El titular esdevenia provocatiu o atractiu en base a un engany que el lector superficial es creu acriticament. Probablement, el lector que d'entrada troba excessiu el titular és el que pensant pot trobar l'explicació i és el que de fet entrarà a llegir el contingut de la informació.

*El que d'aquesta manera va començar a insinuar-se a la premsa diària ha progressat ja de manera indecible als nous mitjans de comunicació: la integració dels àmbits, abans separats, de periodisme i literatura, així és, d'informació i raonament, per una banda, i de la novel·listica, per l'altre,

conduïx a una veritable remoció de la realitat. En el comú denominador dels anomenats *human interests* sorgeix el *mixtum compositum* d'un còmode i acomodatiu material d'entreteniment que substitueix l'adequació a la realitat per la consumibilitat, i incita més al consum personal d'estímul apaciguadors que guia i instrueix en l'ús públic de la raó. Ràdio, cine i televisió fan desaparèixer gradualment la distància que, de totes maneres, havia encara de mantenir al lector respecte a la lletra impresa. (...) Amb els nous mitjans es transforma la mateixa forma de la comunicació; aquests actuen, en el més estricte sentit de la paraula amb més penetració de la que era possible amb la premsa. Sota la pressió de *don't talk back*,⁷ la conducta del públic adopta una altra configuració. (Habermas, 1961: 198).

"En relació a la conducta del públic lector burgès, bé pot afirmar-se que l'hàbit de llegir llibres ha disminuït entre l'ample públic dels mitjans de comunicació de masses. El costum de l'intercanvi epistolar personal no podia haver seguit millor sort. Ha estat substituït per la plàtica epistolar que les redaccions dels periòdics i revistes (també les emissores radiofòniques i les cadenes televisives) mantenen amb els seus lectors. (...)

Si es permesa la generalització, les capes consumidores per les quals comencen a penetrar les noves formes de cultura de masses no pertanyen ni a la capa instruída ni a les capes socials baixes, sinó, molt sovint, a grups socials en ascens l'*status* dels quals requereix encara legitimació cultural. Mediat per aquest grup inicial, s'extén després aquest nou mitjà abans que res entre les capes de *status* social una mica més alt, i d'aquí, paulatinament, penetra en els *status* més baixos." (Habermas, 1961: 200-201).

No hi ha dubte de com s'ha complert la previsió de Habermas. Ho hem pogut veure en l'extensió de la televisió primer i en el canvi a televisor en color; ha seguit el vídeo i ara s'està produïnt amb el compact-disc i amb la video-movie. Instruments que podrien ésser per a una acció-creació cultural però que sovint queden restringits a objectes de consum que interessen per la seva novetat i que de la mateixa manera són suplantats per un nou objecte que justifica l'abandó de l'anterior. No és el mateix un passatemps que un consum cultural.

⁷ Traducció literal: No a la rèplica! Això és: No a la comunicació bidireccional!, o sigui: no a la possibilitat directa del receptor. (Nota de l'autor).

La darrera contribució a aquesta teoria crítica és possiblement la que fan els professors Chomsky i Herman amb la seva obra *Manufacturing consent. The Political Economy of de Mass Media* (1988), traduït amb el títol de "Los guardianes de la libertad. Propaganda, desinformación y consenso en los medios de comunicación de masas". La incorporem a la teoria crítica per la seva orientació i contingut malgrat que la seva procedència sigui de Nord-Amèrica i la seva metodologia sigui més empírica com correspon al seu entorn geogràfic. En efecte, els autors aporten proves força consistents; anàlisi de fets succeïts, documents que els acrediten, proves quantitatives de la sistemàtica parcialitat dels mitjans de comunicació, dades i directoris extrets de publicacions i documents aliens però que en tot moment contextualitzen i expliquen en el marc d'un model de societat.

No es tracta d'una obra discursiva com les dels autors europeus. Poques premises i poques conclusions i l'anàlisi pormenoritzat de nombrosos casos o monografies que han ocupat l'actualitat dels darrers anys. Els mateixos autors argumenten en defensa de les seves tesis:

"Les crítiques institucionals com les que conté aquest llibre solen ésser refutades pels comentaristes de l'*establishment* adduint que són "teories conspiratives"; tal argument no és altra cosa que una simple evasiva. En realitat no utilitzen cap tipus d'hipòtesi "conspirativa" per explicar l'actuació dels mitjans de comunicació, sinó que el nostre tractament s'assembla molt més a una anàlisi del "mercat lliure", els resultats del qual són en gran manera un producte del treball de les forces del mercat. La majoria d'eleccions sesgades dels mitjans de comunicació sorgeixen de la criva prèvia de gent que pensa el que s'ha de pensar, de preconcepcions interioritzades i de l'adaptació del personal a les limitacions de la propietat, l'organització, el mercat i el poder polític. (Chomsky-Herman, 1988: 13).

Una de les tesis centrals d'aquest llibre és que el perceptible model d'indignants campanyes i supressions, de matitzacions i d'èmfasis, de selecció del context, les premises i l'ordre del dia general, resulta altament funcional per al poder establert i sensible a les necessitats del govern i dels principals grups de poder." (Chomsky-Herman, 1988: 19).

El model de propaganda exercit pels mitjans de comunicació de masses per conformar una determinada manera de pensar és descrit de manera clara i contundent amb estil directe a diferència dels autors europeus. Els principals components

del model de propaganda són:

1. Primer filtre: magnitud, propietat i orientació dels beneficis dels mitjans de comunicació.
 2. El segon filtre: per fer negocis es necessita el beneplàcit de la publicitat.
 3. Tercer filtre: el subministrament de notícies als mitjans de comunicació.
 4. El quart filtre: la insistència matxucona dels reforçadors d'opinió.
 5. L'anticomunisme com a mecanisme de control.
 6. La dicotomització i les campanyes de propaganda.
- (Chomsky-Herman, 1988: 21-80).

Els autors centren les seves tesis sobre la informació pública posant en evidència que l'opinió pública és tributària de la informació pública raó per la qual aquesta és regulada (difosa, amagada, alterada, relativitzada, diluïda, falsejada, prioritzada) segons consideren convenient o interessa als sectors que detenten el poder econòmic o polític. El valor d'aquestes aportacions rau en el fet de centrar-se en l'anàlisi de fets i certament recents (eleccions a El Salvador, Guatemala i Nicaragua, l'atemptat al Papa i la pista Búlgara, les guerres de Laos i Cambotja, víctimes dignes com Jerzy Popieluzko i indignes com Oscar Romero) i aportar dades, ressenyes de diaris i materials tots ells analitzables. No s'analitzen les opinions sinó que aquestes es suposen formades a partir de la contínua informació. Aquesta és la declaració inicial al primer capítol que es justifica al llarg de tota obra:

"Els mitjans de comunicació de masses actuen com sistema de transmissió de missatges i símbols per al ciutadà mig. La seva funció és la de divertir, entretenir i informar, així com inculcar als individus els valors, creences i còdis de comportament que els faran integrar-se a les estructures institucionals de la societat. En un món en el qual la riquesa està concentrada i en el que existeixen grans conflictes d'interessos de classe, l'acompliment de tal paper requereix una propaganda sistemàtica." (Chomsky-Herman, 1988: 21).

No resulta estranya una orientació d'aquest tipus atenent a la condició de lingüista prestigiós de Chomsky, els treballs

del qual sobre la gramàtica generativa són prou coneguts. Així, malgrat per criteri propi situem aquests autors com a particular aportació a la teoria crítica, cal considerar-los també coincidents amb la teoria comunicativa que ressenyarem seguidament.

Darrers paradigmes de la investigació sobre comunicació:
Teoria culturoològica, perspectiva dels estudis culturals
i teoria comunicativa

C. LA TEORIA CULTUROLOGICA

En contraposició a la *communication research* i en el marc de la cultura francesa s'ha desenvolupat un model que centra l'objecte de l'anàlisi del fenomen comunicatiu en el nou concepte de cultura de la societat contemporània. Inicia el corrent Edgar Morin amb l'obra *L'esprit du temps. Essai sur la culture du masse*. (1962). Corrent totalment oposat a la recerca administrativa que caracteritza el model d'investigació americana que Morin qualifica de burocràtica. Aquest autor de fet cerca una síntesi resultant d'una fenomenologia sistemàtica amb suport de recerca empírica.

Morin parteix d'una dualitat cultural que s'ha produït al segle XX. D'una banda una cultura de masses, conjunt de símbols, valors, mites i imatges referents a la vida pràctica o a les concepcions col·lectives. Però alhora hi ha una realitat multicultural que tradueix una diversitat nacional, religiosa o humanística. Es l'herència de les velles i tradicionals cultures que es van reproduïnt evolutivament i distribuïnt segons els moviments de població. D'una banda la cultura de masses sembla que destrueixi les cultures tradicionals, però d'altra banda s'ha d'omplir dels seus continguts atès que és una cultura purament instrumental. Al segle XX no hi ha una sola

cultura, però la cultura de masses és nova al segle XX, conclou Morin. La cultura de masses posa en contacte totes les altres cultures superant les coordenades de diversitat geogràfico-històriques.

Morin fa una completa clarificació de conceptes pròxims que tendeixen a confondre's a causa de la contradicció fonamental entre les exigències productives-tècniques d'estandardització i la naturalesa individualitzada i innovadora del consum cultural (considerat aquest abans que quedi alterat per la societat de consum). Així, els arquetips com a models clàssics de referència són reduïts a estereotips o models esquemàtics, frívols o inconsistents; la individualització necessària per a una interiorització cultural es converteix en reproducció estandarditzada igual per a tothom; la notícia que aporta alguna novetat inverteix el seu sentit de manera que qualsevol novetat pel fet de sortir-se de la norma es presenta com notícia; la fórmula substitueix la forma; per arribar a gran nombre d'espectadors s'ofereix una qualitat mitja per a un espectador mig, possiblement inexistent.

Un nou sincretisme, impropï de la persona adulta, es generalitza com a comportament mental explicant la realitat global per aspectes parcials o simplificacions homogeneitzadores. Aquesta homogeneització aproxima perillosament la informació i la ficció fins al punt que es confonen o s'identifiquen. Les sèries televisives, per exemple, per ésser atractives han de tenir aparença de realitat i, en canvi, les notícies de televisió no tenen atractiu sense imatges cosa que ha conduït a algunes cadenes americanes a incorporar-hi, sense escrúpols, imatges de ficció.

*Per efecte del sincretisme, a la informació adquireixen relleu els *fets de crònica* -és a dir la "franja del que és real on l'inesperat, l'estrabòtic, l'assassinat, l'incident, l'aventura irrompen a la vida quotidiana"

(Morin, 1962: 29)- mentre la ficció s'acoloreix de realisme i les intrigues novel·lesques tenen aparença de realitat. La definició de què constitueix notícia i el relleu atribuït als fets de crònica són doncs la conseqüència -en el sector de la informació- de dues tendències profundes que delimiten la cultura de masses: d'una banda la dinàmica entre estandardització i innovació, de l'altra el sincretisme i la contaminació entre real i imaginari."

La cultura de masses posa en comunicació els diferents estrats socials conformats a partir del desigual accés de sectors socials, assalariats o no, al consum. L'ètica del consum, la llei fonamental de la cultura de masses, és la llei del mercat de producció i consum. I això ens situa davant la pregunta fonamental de caràcter reversible: ¿els mitjans de comunicació de masses conformen un determinat públic?, o bé, ¿els gustos i demandes del públic determinen el contingut dels mitjans de comunicació de masses? Pregunta ja insinuada per la perspectiva dels usos i gratificacions (Lazarsfeld) i pregunta afrontada també per la teoria comunicativa (Eco).

Morin especula amb interpretacions que no són fàcils de provar per construir-ne una teoria però que formen part de l'evidència de cada dia.

"Els continguts essencials (de la cultura de masses) són els de les necessitats privades, afectives (felicitat, amor), imaginàries (aventura, llibertat) o materials (benestar)" (Morin, 1962, 161): a mesura que les transformacions socials incrementen tals necessitats, aquella es difon contribuint al seu torn a arrelar aquest sistema de valors. La cultura de masses apareix així com una ètica del lleure: el consum dels productes esdevé per ell mateix autoconsum de la vida individual i autorrealització. La cultura de masses és una moderna religió de la salvació terrena que porta en ella mateixa la potencialitat i els límits del propi desenvolupament: d'una banda indica el camí que cada societat de consum seguirà, però de l'altra banda és vulnerable a tots els moviments col·lectius que esdevenen portadors d'exigències metaindividuals i espirituals.

La cultura de masses de fet proporciona de manera fictícia tot allò que despunta sistemàticament a la vida real: convertint en irreal una part de la vida del consumidor, acaba per transformar l'espectador en un fantasma projectant "el seu esperit en la pluralitat dels universos imaginats o imaginaris, (dispersant) la seva ànima en innumerables dobles que viuen per ell. Així doncs, la cultura de masses opera en dues direccions inverses: d'una part els dobles viuen en lloc nostre, lliures i sobirans; això ens consola de la vida que ens falta, això ens consola de la vida que portem; de l'altra banda això ens empeny a la imitació o bé donem l'exemple de la recerca de la felicitat." (Morin, 1962, 172). (...) En definitiva, "la cultura de masses contribueix a debilitar totes les institucions intermediàries - de la família a la classe social- per constituir un aglomerat d'individus - la massa - al servei de la super-màquina social" (Morin, 1962, 178). (Wolf, 1990: 104-105).

Certament, com assenyala Wolf, la generalització pot conduir a conclusions absolutes i deterministes semblants a la

primera orientació de la *communication research* que establia una correlació directa entre continguts dels mitjans de comunicació de masses i efectes de comportament sobre les persones. Totes les aportacions posteriors que venim ressenyant són ja ingüestionables: efectes limitats, mediació de líders d'opinió, mediació del grup de pertanyença, usos i gratificacions... però aquestes situacions o institucions mediadores tampoc actuen igual per a tothom. En efecte, trenta anys després està molt debilitada la família, sembla inoperant l'escola, els modes d'evangelització de les esglésies no han desenvolupat formes pròpies actualitzades, els moviments infantils o juvenils de barri són incompatibles amb la vida de *week-end* fora de la llar, formes de comunicació directa com el cant, el teatre o les festes de grup no es porten, els sindicats i les associacions de veïns (fa uns anys formadores d'opinió) solament serveixen a finalitats reivindicatives concretes (laborals o urbanes) però han perdut credibilitat.

Si en el passat, la formulació d'una teoria basada en la llei d'estímul-resposta no es va poder mantenir, avui podria ésser realitat en aquells ambients, entorns o grups per als quals la debilitació de les institucions intermediàries ha arribat a ésser quasi total. Es a dir, es compleix la llei dels efectes limitats i la mediació segons la diversitat de contextos socials i justament per això, amb el temps (efecte d'acumulació progressiva), alguns contextos socials tenen tan poca iniciativa, es supediten tant a la influència dels mitjans de comunicació de masses, han renunciat tan contínuament a ésser subjectes i a prendre decisions pròpies, que ara són objectes de la massa social.

La civilització occidental es caracteritza per la voluntat d'ésser subjecte de la pròpia vida mentre que la civilització oriental reforça l'ésser col·lectiu amb renúncia a la pròpia voluntat. Avui però, el desenvolupament

i l'abundor han abocat l'humà occidental a una passió per tenir i fer individualment mentre que l'humà oriental abocat a tenir i fer col·lectivament tendeix al fanatisme fonamentalista o a la disciplina productivista. ¿Qui ignora el paper que juguen els mitjans de comunicació de masses en general i la televisió en particular per fabricar a Europa un home decidit i agressiu i una dona independent i desitjable , a l'Iran un home addicte a la causa de l'Islam i una dona submissa i tapada, al Japó un home addicte al treball i una dona cerimoniosa i plaent a la llar?

Els resultats són diferents segons els context social i segons els antecedents històrics i sempre es pot comptar amb un nou factor de mediació que apareix casualment o intencionalment i introdueix modificacions. Potser per això l'anàlisi no es fàcil de desenvolupar amb procediments empírics i cal recórrer a una anàlisi fenomenològica singularitzada i si és possible a l'estudi comparat de dos processos fenomenològics. Aquests comentaris ens condueixen a considerar la perspectiva dels estudis culturals.

E. LA PERSPECTIVA DELS ESTUDIS CULTURALS

Tots els paradigmes aportats per la *communication research* han d'esser completats confrontat-los amb d'altres estudis fets a partir de fonts diferents que responen a interessos econòmics, reivindicacions de l'autonomia professional, exerci del poder, sentiments col·lectius profundament arrelats, experiència quotidiana.

"L'objectiu dels *cultural studies* és definir l'estudi de la cultura pròpia de la societat contemporània com un àmbit d'anàlisi conceptualment rellevant, pertinent i teòricament fonamentat. (...) Els *cultural studies* atribueixen a la cultura un rol que no és merament reflexiu ni residual respecte a les determinacions de l'esfera econòmica. (...) Ha d'esser estudiada l'estructura i els processos a través dels quals les institucions de les comunicacions de masses mantenen i reproduïxen l'estabilitat social i cultural." (Wolf, 1990: 108).

"Des d'aquest punt de vista els *cultural studies* es diferencien d'un altre beta de la recerca mediològica, és a dir, de l'anàlisi econòmica dels mitjans i de la producció cultural. Això representa un àmbit més 'clàssic', en el qual l'especificitat de la dimensió cultural-ideològica tendeix a atenuar-se: la dinàmica econòmica és proposada de fet com una explicació necessària, i també suficient, per comprendre el procés dels efectes culturals-ideològics dels mitjans. La diferència entre les diferents pràctiques culturals esdevé indistinta des del moment que això que interessa a aquest tipus d'aproximació és l'aspecte més general de la forma de mercaderia (Hall, 1980) (Wolf, 1990: 109).

Els *cultural studies* tenen dues aplicacions: treballs sobre la producció dels mitjans i estudis sobre el consum de la comunicació de masses. A diferència d'altres anàlisis refermen la centralitat dels constructes culturals col·lectius com agents de la continuïtat social.

F. LA TEORIA COMUNICATIVA

Els termes 'comunicació' i 'comunicar' han anat modificant de manera sensible el seu complex significat d'intercanvi per accentuar el significat de transmissió (Winkin, 1981, 14). En aquest sentit, Shannon i Weaver el 1949 ja havien formulat una teoria matemàtica de la comunicació centrada en la transmissió òptima del missatge. En aquesta, l'esquema clàssic d'emissor - receptor quedava mediatitzat pels aparells de transmissió i recepció i exposat a les fonts de rumor que podien disminuir la qualitat del senyal transmès. Però Umberto Eco clarifica molt bé què representa aquesta teoria:

"La teoria de la informació representa un mètode de còmput de la unitat de senyal transmissible i transmesa i no un mètode de còmput de la unitat de significat (Eco, 1972, 8).

Entre les dues acepcions de 'comunicació' - la *transferència* d'informació entre dos pols, la *transformació* d'un sistema a l'altre (Eco, 1984) - la teoria informacional privilegia definitivament la primera. D'aquesta manera pot constituir un mètode "per a indagar sempre més acuradament la forma d'expressió sota l'aspecte del senyal físic, però no pot tenir més que valor orientatiu (suggerint una metàfora o, en el millor dels casos, una homologia) per una teoria comunicativa més comprensiva que no pot ésser altra cosa que una *semiòtica general*" (Eco, 1972, 26).

Per Wolf, l'orientació sociològica ha fet que la problemàtica específicament comunicativa passés a segon pla. D'altra banda la teoria crítica ja estudia el model comunicatiu inscrit en l'anàlisi del funcionament social en una època de capitalisme avançat. La investigació sobre comunicació ha d'ésser doncs essencialment comunicativa, ha d'abordar el problema de la significació del missatge i la relació que s'estableix per aquest efecte entre emissor i receptor. La investigació ha d'explicar dues situacions fonamentals: d'una banda per què es produeix una decodificació de significat aberrant (que s'aparta de la veritat) i una segona és considerar com la diversitat socio-cultural modifica els codis i la manera d'interpretar-los.

L'anàlisi comunicativa pot aportar una anàlisi de la gramàtica del missatge comunicatiu però també una anàlisi dels textos que produeix el sistema comunicatiu, dels formats dels productes o programes. Les diferents lectures que en puguin fer els individus i els diferents hàbits que practiquin segons nivell socio-cultural, segons ambient on visqui, segons edat generacional... són el que pot aportar una anàlisi comunicativa.

"el model comunicatiu d'origen informacional està ja obertament en crisi per diferents factors: un quadre general de referència més ampli que l'administratiu; la conseqüent mutació de la problemàtica primària; la progressiva esterilitat de la recerca empírica de baix perfil; la contemporània presència d'enfocs disciplinàriament diferenciats sobre el concepte de comunicació." (Wolf, 1990: 133).

Eco (1965) ja va obrir un camí a la recerca comunicativa quan volia superar els posicionaments acrítics d'*apocalíptics i integrats*:

"El problema, ben al contrari, és: "Des del moment que la present situació d'una societat industrial convergeix en ineliminable aquell tipus de relació comunicativa coneguda com el conjunt dels mitjans de masses, ¿quina acció cultural és possible per fer que aquests mitjans de masses puguin ésser vehicle de valors culturals?." (Eco, 1965: 54).

El mateix Eco fa referència a la generació que ja ha nascut amb un mitjà de masses, avui a la cresta de l'audiència, tan

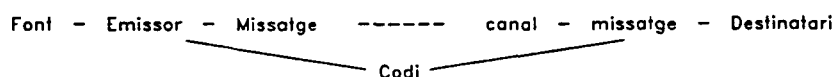
influent com la televisió. A Itàlia, es calcula que un jove de divuit anys que arriba a la majoria d'edat ha seguit l'equivalent a tres anys sencers de vida de televisió. (Lastrego-Testa, 1990)

"El panorama històric que he esboçat demostra al menys dues coses, una o altra segons es vulgui i, probablement, les dues.
 1. Per ella mateixa, la televisió, juntament amb altres mitjans de comunicació de masses, no contribueix a formar la manera de pensar d'una generació, encara que aquesta generació faci la revolució utilitzant consignes d'èstricta procedència televisual.
 2. Si la generació fa alguna cosa diferent d'allò a que la televisió semblava convidar-la (encara que demostrant haver absorbit en abundància les seves formes expressives i els seus mecanismes pensants), això significa que ha llegit la televisió diversament de com la llegien, per aquest ordre, els que la feien, part dels que la consumien d'una altra manera, i la totalitat dels teòrics que l'analitzaven." (Eco, 1974: 175).

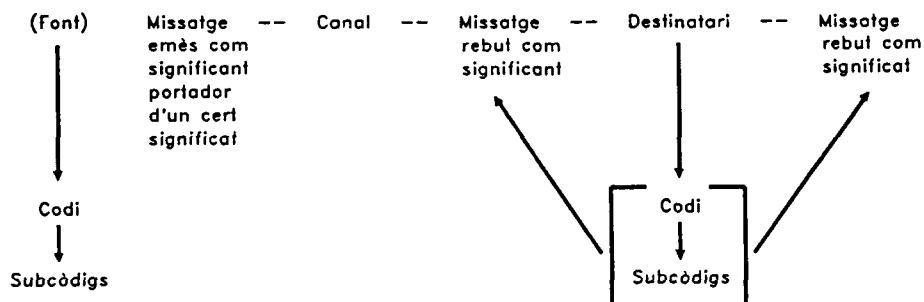
El mateix Eco amb d'altres professors de comunicació ja havien formulat el 1965 una sèrie de tesis que havien de donar consistència a la teoria comunicativa semiòtico-informacional obrint una nova via d'investigació. Algunes d'aquestes tesis que foren tan polèmiques, conserven la seva actualitat.

A la televisió li importa ben poc saber quantes persones segueixen tal o qual transmissió, no diu res dels seus efectes i solament pot interessar a l'activitat comercial. Els índexs de preferències no aporten dades interessants des d'un punt de vista pedagògic i civil, ni des del punt de vista d'una sociologia dels *mass-media* atès que, agradi o no un programa, no diu què s'ha vist o entès. Les anàlisis de contingut poden no tenir res a veure amb el que el públic entén doncs estan fetes per persones que actuen amb categories intel·lectuals formades a la universitat. L'anàlisi de contingut interessarà quan reculli les significacions que les produccions han tingut pel públic i no les significacions que havien volgut donar els productors. En conjunt doncs, els ponents posaven de manifest que "mentres l'Emisor organitzava el missatge televisat sobre la base d'un codi propi, coincidint amb el de la cultura dominant, els destinataris l'omplien de

significats *aberrants* segons els seus particulars codis culturals". Això condueix a Umberto Eco a posar en qüestió l'esquema comunicatiu clàssic.

tractant de tornar a traduir-lo de la següent manera:

[Gràfic 18] Revisió de l'esquema comunicatiu clàssic que proposa Umberto Eco

Eco fa esment de proves resultants de les investigacions del departament d'Opinió de la RAI relatives a que la gent no entén el telediari ni el radiodiari, que es confonen en una crònica, publicitat i fantasia, que la televisió ha canviat a Itàlia l'ús de la llengua, que després d'haver estat marginades les manifestacions regionals han interessat als productors més centralistes. Però els fenòmens d'*aberrancia* en la recepció no han estat considerats un obstacle per a la comprensió, al contrari han estat utilitzats interessadament, de la mateixa manera que quan interessa garantir que un missatge sigui rebut unívocament es pren el llenguatge més elemental.

Tot això té una absoluta repercussió a l'educació. L'educació institucional, la que s'ha previst per a tots els ciutadans ha d'intervenir en la formació personal de tots els individus. Cada vegada més, el currículum escolar ha de centrar-se en el llenguatge en la seva totalitat, en els processos de comprensió i expressió en els diferents llenguatges i en els llenguatges mixtes (paraula, imatge, efectes). Sobre un llenguatge denotatiu pretesament estandard convé jugar amb les possibles connotacions que donen diferents significacions per a uns i per a d'altres receptors o utilitzar diverses connotacions per transformar la significació dels mots.

L'educació haurà de reconsiderar la importància dels llenguatges en la comunicació i en la formació del pensament. Tots els coneixements poden ésser adquirits en qualsevol moment de la vida o consultats en molt diversos suports d'informació cultural però la comprensió matisada i l'expressió precisa difícilment es podran adquirir en l'edat adulta i sense una intervenció sistemàtica com la que pot oferir l'escola. En tot cas, cal superar una visió restringida de la llengua a l'estructura gramatical atès que la llengua-comunicació ha creat una cultura textualitzada. Els destinataris d'una societat de comunicació de masses no reben missatges simples sinó missatges textuais, en reben molts i els codis són emprats de maneres diverses i no segons regles gramaticals de significació unívoca. (Eco-Fabri, 1978).

La interpel·lació a l'educació no acaba aquí. El discurs que segueix Eco aporta encara més observacions d'interès. La decodificació aberrant es produeix quan el que entén el receptor s'aparta de la intenció comunicativa de l'emissor.

"Per tant, *primera fal·lacia*: el destinatari llegeix d'altra manera el missatge perquè té codis imperfectes o insòlits.

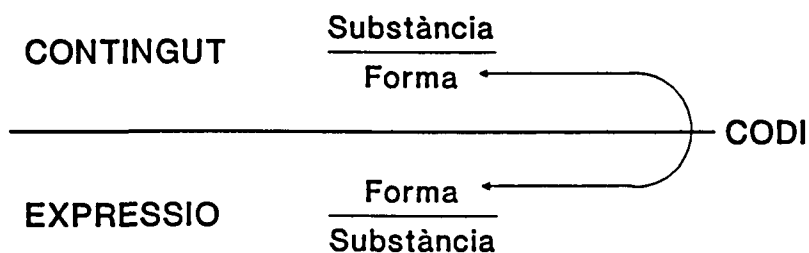
La *segona fal·lacia* ha consistit en controlar els efectes de comprensió a través de tests verbals. Es deixava veure un programa i després es preguntava què s'havia comprès. Sovint les respostes es situaven entre el titubeig, l'afàsia i el borborigme. No hi havia cap dubte que no solament havien comprès malament, sinó que a més, no havien comprès res. Per tant, la llibertat de filtrar el missatge a través dels *gatekeepers* (controls de censura) no havia aportat un millor coneixement, sinó una major confusió. Més valia ensenyar-li a comprendre com és degut; era més humà, més civilitzat i més progressista.

Fabbri subratlla el fet que existeix una enorme diferència entre *comprensió* i *verbalització*, y que aquesta confusió es deguda al mite verbocèntric (que domina també la semiologia) per a la qual té un significat allò que pot ésser traduït a paraules, i és *pensat* i per tant comprès) tan sols allò que també pot ésser verbalitzat." (Eco, 1974: 181).

Si comprendre no és verbalitzar, pot succeir aleshores que la investigació sobre els efectes de la comprensió condueixi a conseqüències excessivament parcials. (... Per conseqüent, el test de comprensió a través de verbalització pot fer creure que s'ha comprès *poc* quan s'ha comprès *bastant*, o que s'ha comprès *tot* quan no s'ha comprès res.

L' esquema lingüístic simple aplicable a una frase que relaciona el pla del contingut i el pla de la forma a través del codi serveix com a esquema cultural encara que duplicat.

"El sistema de la forma del contingut, que és la manera segons la qual la cultura dona al món caràcter cognoscible, és una forma de competència; diferent del codi lingüístic, altrament adopta a vegades el nom de 'codi'.

[Gràfic 19] Esquema cultural duplicat que proposa Eco.

La cultura dona el coneixement, la cultura és un procés actiu i el coneixement n'és el pòsit resultant que ahora permet activar el procés cultural. El procés cultural és autònom de cada individu, però en una primera fase cal un impuls extern, el que proporciona l'educació i de manera

particular l'educació sistemàtica institucionalitzada que confereix un determinat estadi de formació que determina la potència cultural de l'individu.

Eco compta obertament amb la intervenció de l'escola per millorar els nivells de comunicació dels ciutadans i de manera particular el problema dels efectes de la televisió.

"Heus aquí, per tant, un primer problema per a les futures indagacions a la vora dels efectes de la televisió sobre el públic.

Quan un subjecte demostra no haver comprès un missatge donat, hem de preguntar-nos si:

- a) l'ha comprès però no el sap verbalitzar;
- b) no coneix la unitat de forma de l'expressió que l'emissor ha utilitzat (si algú no ha sentit mai la paraula 'metempsicosi', es tracta tan sols d'una pura carència de lèxic);
- c) coneix la unitat expressiva i posseeix un contingut segmentat com el de l'emitent, però assigna a la unitat expressiva una diferent unitat de contingut (creu que 'metempsicosi' significa un tipus particular d'enfermetat psíquica, en el qual cas hi ha coneixement imperfecte del codi);
- d) posseeix un contingut segmentat diversament, per al qual la unitat expressiva rebuda se la fa correspondre a unitats de contingut no homogènies amb les de l'emissor.

El problema (a) ja ha estat plantejat, i de fet acostuma a remetre als problemes successius. El problema (b) és força senzill i solament requereix una intervenció escolàstica. També el problema (c) pot ésser resolt a base d'una escolaritat més difosa, però el que mai ha estat degudament considerat és el problema (d). Per a resoldre el problema (d), aquella forma perfeccionada de la *semiologia de la cultura* encara ha d'elaborar uns instruments particularment refinats..." (Eco, 1974: 186-187).

Si la semiologia estudia els sistemes de signes amb un caràcter general, la semiòtica que estudiï els signes de manera més elemental haurà d'aplicar-se a cadascuna de les cultures segons variables geogràfiques o de grup social. Així la paraula més elemental, *col·lega* per exemple, pren significacions ben distants segons que sigui utilitzada per un metge o per un jove més o menys vinculat a les tribus urbanes. Avui, encara és més evident que un determinat argot creat pels joves de grups d'identitat específica s'ha incorporat a l'ús habitual dels joves en general. Aquest ús comporta en molts casos una modificació del significat dels mots i en general una reducció de les formes expressives així com una comprensió poc matisada, reduccionista.

La cultura de masses és un fet la qual cosa no significa que sigui una cultura al marge de les diverses cultures. Mentre la cultura convencional està intensament fonamentada en el

llenguatge verbal i està perfectament gramaticalitzada, la cultura de masses està encara en un estadi anterior, solament està textualitzada (Fabbri). La cultura de masses no coneix regles precises de producció de textos, però es serveix de textos model per pensar, produir o comprendre altres textos.

Eco proposa finalment el desenvolupament d'investigacions sobre la recepció amb la complexitat dels fenòmens, no per un control sobre la recepció sinó per poder construir una teoria.

"Seria una teoria quasi 'lliurecanvista' de com l'audiència fa el que vol amb el missatge. Utopia bastant perillosa que neix de la ingènua persuasió de qui emet missatges és dolent i qui els desvia és bo, en tots els casos. A part del fet que existeixen missatges que seria socialment desitjable que tots rebessin segons un cert estandard de comprensió i de consens (que no exclou la crítica, però elimina les distorsions), convé també que continuï una investigació sobre la recepció, no amb la finalitat de corregir el tret de l'emissió, sinó amb la finalitat de comprendre les vastes mutacions de consciència col·lectiva que el desenvolupament dels *mass-media* provoca en un país. (...) convé no caure en una demagogia populista i per això, considerant que els sistemes de contingut de les cultures subalternes estan organitzats a la seva manera i són suficients, no convé tractar de convertir, en forma paternalista, als seus oients a les normes lingüístiques i culturals dominants perquè seria una manera de reprimir-los." (Eco, 1974: 193).

El final de l'article d'Umberto Eco és particularment declaratiu però interessa per les implicacions que té en la formació que ha de desenvolupar la institució escolar.

"El problema de la llibertat lingüística és també problema de la llibertat de conèixer l'existència d'altres organitzacions del contingut que no corresponguin a les nostres. (...) per a fer una revolució antiimperialista, convé també anar a Oxford. El risc, naturalment, és quedar-se allà. Però una indagació més articulada sobre els efectes de la televisió no ha d'assumir la responsabilitat política de convertir a ningú a la cultura dominant. Ha de proveir, en canvi, els instruments pedagògics futurs per a una educació de cara a la llibertat de transcodificació.

Els mitjans de comunicació de masses no són l'únic component del paisatge social i, les superestructures, per sí soles, no ho són tot. Comprendre el que els altres comprenen pot servir per posar-los en condicions de comprendre el que comprenen altres grups la gramàtica dels quals ignoren ells.

Arribats a aquest punt, l'investigador ja no hauria d'ésser el pedagog paternalista que interpreta el llenguatge dels salvatges per alfabetitzar-los. (...) el problema d'una futura investigació sobre la comprensió dels missatges televisats serà el d'una comunitat que no es presenti ja com l'objecte d'un test, sinó com un subjecte que discuteix i situa sota la llum de les pròpies regles de competència i d'interpretació, descobrint al mateix temps les dels altres." (Eco, 1974: 194-195).

Són dues conclusions d'una reflexió sobre la comunicació que poden ésser principis respecte a una educació en matèria de comunicació. No es tracta d'introduir els mitjans de comunicació de masses i l'anàlisi dels seus continguts per provocar una conversió ideològica en l'infant. Justament això és el que es va fer, vàrem fer educadors responsables davant d'un sistema comunicatiu censurat. Els resultats recollits foren escassos, contradictoris o nuls. En un marc de societat plural i d'una certa llibertat informativa, sempre millorable, l'educació ha de proporcionar procediments d'aprenentatge i desenvolupar la capacitat personal per tal que cada alumne pugui lliurement fer la transcodificació.

La segona conclusió fa referència a la pluralitat de significacions que pot presentar una comunicació determinada. Tenir la pròpia competència d'interpretació queda lligat a saber descobrir les interpretacions que en fan els altres. Aquesta conclusió té traducció no solament en matèria de comunicació de masses sinó en l'aprenentatge del llenguatge, de tots els llenguatges. Considerar les diferents significacions que segons el medi cultural o geogràfic pot tenir una comunicació verbal, les diferents lectures que es poden fer d'unes dades estadístiques o la diferent vivència generacional davant d'un determinat gènere musical són exigències derivades d'una investigació comunicativa, exigències per a una eficàcia de la institució escolar en desenvolupar aprenentatges en els alumnes i, en darrera instància exigències d'una societat democràtica d'humans lliures.

Tendències actuals de la recerca comunicativa

La recerca comunicativa ha sofert una important crisi o més exactament una hivernada entre aproximadament els anys seixanta i vuitanta. No vol dir això que no s'hagi investigat res però sembla que les aportacions són fonamentalment matisacions dels resultats i conclusions anteriors. Amb tot les tres perspectives d'investigació ressenyades: culturològica, estudis culturals i comunicativa són nous esboços per formular noves teories explicatives que tenen en comú referir el fenomen comunicatiu a una realitat cultural. En tot cas s'han desenvolupat enfocaments transdisciplinars, no supeditats exclusivament a la sociologia, i la teoria comunicativa ha posat les bases per un enfoc intradisciplinar de caràcter semiòtic aplicable a la informació i als textos o relats. En cap cas són enfocaments excloents.

La crisi a la qual hem fet referència ha estat vinculada a una major atenció a la pràctica comunicativa que a la investigació. L'extensió i multiplicació dels mitjans de comunicació gràcies a les progressives facilitats tècniques ha posat de manifest que hi havia altres maneres de fer que les convencionals dels països desenvolupats. Això ha estat particularment important als països en procés de desenvolupament amb necessitats diferents i també ho ha estat en països amb identitats culturals diferenciades. Aquest és el cas de Catalunya respecte a Espanya que ha necessitat posar en circulació premsa, estendre els espais de ràdio i televisió i promoure la producció de música i cançó. Es una necessitat que es justifica per poder comunicar-se en la pròpia llengua i en conseqüència amb el propi accent i amb el sentit de l'humor que mai és ben traduït a una altra llengua. Hi ha també una inevitable

necessitat de sentir-se protagonista als mitjans i això ha comportat fins i tot la descentralització dels mitjans de comunicació en àrees geogràfiques que no presentaven marcades diferències com són la llengua i segles d'història independent.

La contestació dels països en desenvolupament respecte a l'*statu quo* ha estat molt important doncs s'ha orientat per l'exigència d'un Nou Ordre Informatiu Internacional fita que en assolir ésser una declaració de la Unesco amb l'Informe MacBride ha abocat al mateix trencament d'aquesta organització.⁷ Aquesta mateixa crisi en el camp de les polítiques de comunicació pot haver activat novament la recerca comunicativa.

Però una nova variable s'afegeix que modifica de manera quantitativa i qualitativa el panorama comunicatiu. La irrupció de les Noves Tecnologies de la Informació amb l'accelerat procés de producció de nous sistemes de transmissió i emmagatzematge de la informació així com l'oferta comercial de nous electrodomèstics comunicatius cada vegada a l'abast de més públic, crea nous usos, noves gratificacions, noves formes de mediació de mitificació i d'alienació sobre les quals la investigació no té encara explicacions i constatacions concloents.

Definitivament ha quedat acceptat que els subjectes no són éssers passius front a la pressió singular (aquella hipodèrmica) de cada mitjà i de cada missatge. (Moragas, 1985, I). Els receptors són capaços d'oferir resistència, diverses resistències o respostes segons el diferent ambient

⁷ L'Informe MacBride és el resultat d'un procés d'investigació i debat sobre els usos de la comunicació que es va iniciar en el si de l' UNESCO l'any 1969 i no es va cloure fins que l'informe va ésser aprovat el 1979. En clara discrepància amb la declaració d'un Nou Ordre Internacional de la Informació, el 1984 USA abandona l'organització i el 1985 UK sequeix el mateix camí.

que es viu, segons la formació prèviament adquirida, segons múltiples circumstàncies i implicacions dels processos de recepció.

Moltes de les explicacions elaborades fins avui han quedat fora de context pels nous usos dels mitjans de comunicació de masses creats per les noves condicions: a cada família comença a haver-hi més d'un televisor, a cada estança hi pot haver un receptor de ràdio, la majoria de joves disposen de *walkman* personal que escolten en qualsevol moment, els suplementos dominicals dels diaris poden ésser llegits per més persones que el diari, els films d'estrena són coneguts abans que un decideixi anar al cinema, els llibres igual que les colònies s'anuncien per televisió i es venen per a regals de compromís, hi ha una especial producció per als que viuen sols, alguns gaudeixen més ensenyant les fotografies del viatge que no han gaudit al viatge, determinats horaris són esportius a tots els canals o emissores i determinats dies a tots els diaris, l'ordinador ha entrat com a eina d'intel·lectuals o com a passatemps d'avorrits.

De manera esquemàtica és pot dir que hi ha dues línies d'investigació obertes actualment a la recerca comunicativa. Tan sols fer-ne esment atès que no es tracta de bastir una investigació educativa amb els problemes plantejats i sense resoldre de la investigació comunicativa. En el nostre cas ens interessen les teories i constatacions sòlides, no les que estan en procés.

Una línia d'investigació comunicativa estudia els efectes de la comunicació de masses a llarg termini, en definitiva de la construcció de la imatge de la realitat que cadascú es fa. Ja no es tracta d'estudiar cada mitjà de comunicació de masses aïlladament sinó de poder explicar els efectes conjunts que determinen els diferents mitjans amb continguts

o temes comuns o no, textos del mateix gènere o no i com els efectes són diferents segons ambients, generacions o individus.

Una de les hipòtesis plantejades, la de l'agenda- actualitat que considera que la comprensió de la realitat, particularment la realitat social ve donada i és modificada pels mitjans en la seva acció conjunta i força coincident. Sense que pretenguin persuadir de manera directa, determinen quines són les notícies, els temes importants, les opinions autoritzades, les opinions marginals... i fan que la gent als seus àmbits de relació parli d'aquests temes. Les relacions interpersonals acaben per reforçar els mateixos efectes dels mitjans. Els mitjans marquen l'agenda amb les informacions d'actualitat, amb els temes d'importància i amb els textos d'audiència.

Una segona línia d'investigació es centra en l'emissor i el procés de producció de la comunicació de masses. Té un clar punt de confluència amb la línia dels efectes pel que fa a la comprensió de la realitat, a la imatge que hom es fa de la vida i del món. Wolf (1990: 177) creu que és una manera de saldar la confrontació clàssica entre recerca comunicativa i recerca sociològica. Moragas (1985, I) en canvi no confia que això sigui fàcil, i potser tampoc necessari, ateses les diferents coordenades que segueixen. Es possible que s'assoleixi un pas important en aquest àmbit de la recerca si es procedeix, tan com sigui possible, a la des-ideologització de l'anàlisi i el debat sobre la comunicació de masses però no es raonable que això es pugui produir de manera total. L'elecció de temes i l'adopció de procediments metodològics solen estar influïts per pressupostos ideològics conscients o no.

Aquesta línia d'anàlisi s'ha centrat pràcticament del tot en el camp de la informació. La producció de notícies

(*newsmaking*) és el nucli central de la semiòtica informacional que reclamava Eco si bé cal estudiar el procés en el marc del procés social global per a una integració de les perspectives comunicològica i sociològica. No s'aborda de manera simultània, al menys de manera igualment intensa, la producció textual, particularment els relats televisius que s'emeten en paral·lel amb la producció informativa. La semiòtica textual proposada per Eco haurà d'esperar. El professor Urbez (1989)* ha desenvolupat anàlisis aplicades als relats televisius emesos per TVE durant els darrers anys.

Ens preguntem fins a quin punt anàlisis separades de la producció informativa i de l'emissió textual (no és producció atès que no s'emet immediatament que ha estat produïda i presenta un desfasament especialment quan és d'importació) poden explicar-se per elles mateixes. Possiblement hi hagi importants correlats que no poden ignorar-se. Dos exemples recents. La mort en accident mortal del marit de Carolina de Mònaco és notícia i actualitza la imatge de dissort d'aquesta dona. Simultàniament, la sèrie-culebron "Cristal" és en antena i la dissort de la protagonista es viu amb major realisme. El segon té sentit invers, la ficció modifica la realitat. La sèrie-culebron "Cristal" aborda el problema d'un càncer de pit en la protagonista i es verifica que l'increment de consultes ginecològiques de prevenció del càncer augmenta significativament, molt més que no s'havia aconseguit amb les campanyes informatives de Sanitat.

* Luis Urbez és professor d'Anàlisi de la Comunicació de Masses a la Universitat de Comillas i director de la revista "Reseña". El 1989 donà un curs a Barcelona sobre el relat televisiu aportant materials d'anàlisi inèdits i realitzant sessions pràctiques sobre materials d'enregistraments de televisió de cadena.

Cal encara una anàlisi més complexificada, més holística. Potser no està a l'abast de la capacitat humana relacionar tantes variables i tants factors modificadors. Caldria dissenyar programes informàtics capaços de recollir i processar tantes variables descriptives. Impossible no ho és, però falta que es consideri que ha de tenir un rendiment positiu. Trobar explicacions al comportament humà i a la conformació de la imatge de la realitat és des d'un punt de vista productiu insignificant, o potser no convenient. D'altra banda, possiblement sigui millor que no es pugui conèixer ni explicar tot... algun boig o dictador manaria que es fabriqués l'agulla hipodèrmica i els humans ja no tindrien capacitat de resistència. Deixem-ho així, les ciències socials no són tan precises i completes com voldríem però és millor deixar-ho com està per tal que cadascú pugui viure, millor o pitjor, la seva vida i potser gràcies a això hem construït la societat.

La recerca comunicativa referida a infants i joves

La recerca comunicativa desenvolupada en els darrers trenta o quaranta anys ha tocat un ampli espectre de temes. Ha inclòs els infants, els joves, la família, l'educació, l'ensenyança escolar, la creativitat, el lleure, la conducta desviada, la por, la violència i l'agressió, la publicitat, la cultura, els costums, la socialització, el desenvolupament cognitiu, la passivitat, l'escapisme etc. (Halloran-Jones, 1988). Atesa la diversitat de títols, a vegades per a temes similars no és fàcil fer un recompte de les investigacions centrades en els infants i joves, els

subjectes que estan en període d'escolarització i que són els que més específicament interessen a la nostra tasca.

Himmelweit, que ha examinat diversos estudis relatius a pares i infants, extreu cinc principis de les qüestions més rellevants:

1. La diversitat de models de lleure en els individus és major abans d'adquirir la televisió i menor quan disposen d'aquest mitjà.
2. A causa de la possibilitat de visió, els individus estaran més a punt de sacrificar aquelles activitats que satisfan les mateixes necessitats que la televisió, encara que amb menys efectivitat.
3. Aquelles activitats que són percebudes amb funció equivalent però inferior, sobreviuran solament si són transformades. Cada nou mitjà s'imposa sobre elles reemplaçant una nova definició i la seva supervivència dependrà de la seva capacitat d'aconseguir aquesta transformació.
4. Les activitats marginals seran sacrificades però no les activitats fonamentals.
5. Al principi, la televisió provoca una mena d'efecte halo creant una imatge com si pogués satisfer un gran nombre de necessitats diverses. Les coses tornen al seu lloc, segons Nelson, al cap d'uns cinc anys.

A mesura que els gustos i preferències son contrastats, alguns principis resulten dels estudis:

1. Hi ha diferents tipus de gust dins de cada mitjà, per exemple del conjunt d'incitacions al gust social, als interessos intel·lectuals o artístics, al nou gust social, al nou conjunt d'incitacions.
2. Aquests conjunts es corresponen a les sèries de preferència en un altre mitjà.
3. Fins a cert punt, el gust per programes de televisió es correspon amb àmplies àrees d'interessos i amb les maneres preferides d'ocupar el temps de lleure.
4. Hi ha una probable connexió entre programes vistos per la gent, gustos, interessos pel lleure, actituds i necessitats personals.
5. L'eficàcia en l'ampliació dels gustos està condicionada a l'equilibri de programes dins i entre cada canal.

Himmelweit va trobar que les aspiracions dels infants, la importància que otorguen a certs valors, la seva visió dels estrangers estava marcada per les formes que es corresponien amb el contingut dels programes de televisió. Alguns principis sobre el màxim impacte dels programes són:

1. La repetició de programes a programes de valors o imatges.
2. La presentació dramàtica dels valors de manera que provoca les reaccions emotives primàries.
3. Presentació dels valors que estan vinculats a les necessitats i interessos immediats dels individus.
4. Una dependència acrítica del mitjà.
5. L'impacte és probablement més gran quan els individus encara no han estat preparats, a través del seu entorn immediat, amb un conjunt de valors els quals proporcionen un model front al que imposen les imatges ofertes per la televisió. La televisió pot actuar com a segona forma d'informació.

(Recollit per Halloran-Jones, 1988: 20-21).

No es pot dir que siguin constatacions que aportin especials novetats. Són relativament imprecises i plantejades com a afirmacions generals són força evidents. Una reflexió més sistemàtica permetria arribar a conclusions operatives, a

pautes d'actuació per a pares i per a mestres. De fet, ja assenyalen Halloran i Jones que aquests resums són extremadament limitats. El motiu ha estat que generalment s'han separat temàticament les investigacions cercant els lligams dels mitjans amb el crim, la violència, els costums, la cultura i tot això però per separat. La separació s'ha fet segons el més pur model de ciència positiva per tal de mesurar les variables i analitzar la correspondència de causalitat però ni així són sempre directament mesurables.

Amb tot, els mitjans són institucions per dret propi i no simples vehicles per donar missatges (Halloran-Jones). Actuen però en relació a d'altres institucions i formen part de l'entramat de forces político-socials. Indiscutiblement estan relacionats amb la institució escolar, si més no a través dels infants que en determinades hores i amb determinats productes són objecte d'atenció dels mitjans de comunicació de masses. Segueixen estant relacionats amb l'escola encara que aquesta institució sembli voler-los ignorar. Es superen a sí mateixos quan els infants a més dels programes o productes que els han destinat especialment, segueixen programes i consumeixen productes dedicats als adults.

"Les 'altres institucions' són vistes com éssers forçats a competir amb els mitjans per augmentar l'atenció de l'audiència, mentre l'efecte cultural dels mitjans és discutit igual pel seu poder ideològic que pel confús paradigma de la societat de masses. (...)

Expressives satisfaccions poden ésser aportades pels mitjans. Aquestes consisteixen en identificació, experiències substitutòries, seguretat personal i tot això, però això és diferent de la funció d'informació dels mitjans. Els mitjans poden transmetre informació més o menys efectivament segons el context de la seva recepció, l'existència de fonts alternatives i la específica funció d'informació, tan si és política, orientada al consum o educativa. Els usos expressius o informatius que cada mitjà presenta, altrament, poden no ésser atribuïts a la seva capacitat de formar o a les actituds influïdes o a la conducta. La naturalesa de la resposta efectiva immediata dels individus als mitjans és un important factor de determinació de la modificació de la seva futura conducta. La 'vida real' rodeja en allò que contempla el missatge pot determinar si la seva següent conducta i actituds són modelades principalment sobre els mitjans o sobre altres influències. Així, hom pot, per exemple, estar exposat 'de fet' a la informació televisada relativa a dites, raça, però estar en un context familiar que proporciona una més confiada font de

definicions.; o hom pot veure-ho sol i respondre a un nivell afectiu a una emocionant pel·lícula policíaca però el model de les seves accions sobre la causa que l'ha identificat amb els caràcters retratats." (Halloran-Jones, 1988: 23-24).

Aquests autors assenyalen quatre característiques fonamentals que es desprenen de la recerca comunicativa. La comunicació és un procés social. Cal estudiar els mitjans com a institucions, no isoladament sinó en combinació amb d'altres institucions i en el marc d'un context ampli de caràcter nacional i internacional. Cal contemplar la recerca en termes d'estructura, organització, professionalització, socialització, participació i d'altres processos similars. Una recerca així qüestiona conviccions bàsiques, tipus de canvis que es produeixen en la manera de fer les coses i explora noves solucions. Amb tot, posen alerta segons que la investigació es desenvolupi al 'Primer', 'Segon', 'Tercer', o 'Quart' món. Les conclusions, així com les solucions alternatives poden ésser diferents la qual cosa dóna bona matèria per a la recerca internacional comparada. (Halloran-Jones, 1988: 25).

Esdevé imprescindible que la recerca comunicativa adopti una orientació d'escepticisme crític (Halloran-Jones, 1988: 48-50). La complementarietat dels diferents enfocaments és evident i la complexitat dels fenòmens socials no es redueix a enfocaments excloents. Si més no, cal el diàleg regular dels diferents enfocaments en un marc de pluralisme. Els posicionaments d'exclusió ideològica, les trobades de nombroses personalitats afectes a un determinat posicionament ideològic no són cap aportació a la millora del fet comunicatiu.

Aquest és el cas d'una recent publicació de la Fondazione Rui (1988) que aplega les intervencions de més d'una dotzena de professors de les quals ben poques, una o dues, presenten una exposició raonada. Desconeixem quina és l'entitat patrocinadora i quins són els crèdits dels autors

i hem adquirit el llibre per la seva temàtica i per la seva recent realització però hem trobat que es tracta d'una publicació tan estèril, tan monolítica, que ens reuquen les 22.000 lires desembossades. Tothom té dret a donar els seus punts de vista però una certa serietat obliga a fonamentar-los en arguments o en dades si es tracta d'una contribució professional o científica. Però el que és més inacceptable és congregar tantes persones que no tenen res a discutir entre elles; inacceptable des d'un punt de vista científic. Es totalment lícit que unes persones es trobin d'acord amb una orientació ideològica o religiosa determinada i seria honest que en la seva publicació s'explicités si una orientació determinada condiciona la selecció de les aportacions i dels participants. Es a dir, que es tracta d'una trobada d'adeptes que es reuneixen per afermar uns principis sense procedir a cap anàlisi crítica. En tot cas, citem la publicació atès que ha estat objecte del nostre examen dins d'una orientació pluralista i oberta a tot, també als que pensen diferent, però sembla perdre el temps escoltar als que solament s'escolten a sí mateixos i ignoren els que no pensen com ells.

Els dos fenòmens emergents a la comunicació PRIMACIA DE LA INFORMACIÓ NOVES TECNOLOGIES

La importància de la informació esdevé cada dia més evident, però sorprèn que com més informació es té, més se'n necessita. Abans de prendre cap decisió es vol disposar de tota la informació d'un tema i hom no s'atreveix a parlar d'una qüestió si no està segur de disposar d'una informació actualitzada. S'amaga darrera una mena de por de fer el ridícul. El resultat és que es dedica més temps a aplegar informació, a conèixer-la, a organitzar-la, a seleccionar-la que possiblement a pensar, a imaginar alternatives i a decidir. Aquesta és una actitud generalitzada que evidencia com un excés d'informació inhibeix de la resposta, sigui verbal o sigui actual.

Donati, potser en una postura de caire apocalíptic segons descripció del professor Eco, assenyala com la informació abundosa pot esdevenir buida de significació:

"La comunicació-informació de la post-modernitat es revela doncs com a pur mitjà d'una nova simbiosi: la que es dona entre un sistema informatiu potencialment sempre més estès i sofisticat (amb suport de la intel·ligència artificial) i una societat modelada sobre relacions amorals. Hom es pregunta doncs si aquest serà el nostre destí: viure en una societat que ofereix sempre més informació i potencial comunicació, però sempre menys sentit; que ofereix notícies, missatges, possibilitats expressives de cada gènere, però sempre menys veritat, justícia i formes artístiques estereotipades, no merament instintives i espectaculars." (Donati, 1988: 41).

L'autor fa propostes sobre l'equívoc del post-modernisme. Una prospectiva reconstructiva i en primer lloc cultural pot venir compresa en 'un projecte humà' amb dos pilars fonamentals: la diferenciació reflexiva de la raó comunicativa i el desenvolupament d'una ètica de la comunicació.

Halloran-Jones per evidenciar el pes quasi implacable de la informació s'ho formulen amb inacabables preguntes:

Qui necessita informació? Quina mena d'informació necessiten els diferents grups de població en conjunt? Per què la necessiten? Qui decideix que és necessitat per qui? Qui selecciona i presenta allò que s'ha posat a disposició? Quines són les finalitats i intencions dels que la proporcionen? Quin ús s'ha fet del que ha estat proveït? Quines són les conseqüències d'aquest ús per als individus, els grups, les institucions i societats? Pot ésser funcional per un grup allò que és disfuncional per d'altres o per la societat en conjunt? Quins criteris s'han fet servir per determinar què és funcional i què és disfuncional? Aquestes són tan sols algunes de la sèrie de preguntes que automàticament tenen origen en la posició adoptada en aquest informe. Això centra les necessitats comunicatives i el tipus de relació entre informació i comunicació." (Halloran-Jones, 1988: 27).

Hi ha dues postures obertament contrastades. Els científics de la informació canten les excel·lències de les possibilitats que cada dia s'ofereixen amb més facilitat i major quantitat per accedir a la informació. Tot el que els preocupa és relatiu als sistemes de proveir d'informació, excloent sovint cap consideració respecte a la comunicació. Els investigadors de la comunicació, per la seva banda, per la seva orientació sociològica es pregunten per la forma com es produeix la informació, com es distribueix i quines conseqüències genera. Aquests afirmen que cal considerar les funcions positives de la ignorància atès que l'informació en excés o informacions determinades poden esdevenir un llast que incapacita per a l'acció.

Els que posen l'accent en la informació aborden la qüestió de manera unidireccional. Un plantejament comunicatiu, en canvi, exigeix evidentment la bidireccionalitat la qual cosa és clarament més complexa. La informació pot ésser produïda i posada a disposició amb relativa facilitat però això diu ben poc de les seves conseqüències.

"La informació que fins ara havíem anomenat 'd'actualitat', de clares funcions i contingut polític, va quedant reduïda a un flux marginal en el conjunt de la nova 'informació' que orienta les inversions i l'expansió de les telecomunicacions.

Aquest nou fenomen obliga a la sociologia de la comunicació a una nova forma de comprensió de la informació i de la societat, molt especialment a realitzar un gran esforç per comprendre quin lloc ocupa el seu objecte específic (el que podem seguir relacionant amb l'opinió pública) en el conjunt de la transmissió de la informació.

Les lògiques que determinen l'evolució o el control de la informació han canviat amb la transformació tecnològica. La lògica interna del propi sistema de comunicació social ja no és suficient per comprendre el seu propi desenvolupament, que ha d'explicar-se en el context més general de la centralitat adquirida per les tecnologies de transmissió d'informació a la nostra societat." (Moragas, 1990: 63).

Aquesta qüestió ja l'hem abordada a l'inici del capítol en reconceptualitzar informació, formació, coneixement i saviesa. L'evolució cultural fa imprescindible aquesta redefinició si no volem trobar-nos fent servir els mateixos termes per expressar camps semàntics diferents. Encara que sembli de passada, el professor Moragas ha plantejat una qüestió importantíssima. La centralitat de la informació provocada per les noves tecnologies no és ja l'actualitat informativa la qual sembla haver passat a tenir un valor efímer, sinó la informació-coneixement que es necessita que estigui disponible per a la producció industrial i la contractació comercial. La significació s'ha desplaçat del camp de l'actualitat al camp de la rentabilitat. Es informa-coneixement encara que no és coneixement cultural de caràcter ampli, teòric i gratuït. Es un coneixement interessat per a informar la inversió més convenient.

El professor de 'Tecnologia de la Informació' Diaz Nosty, coautor de l'Informe 'Comunicación Social 1990 / Tendencias' ho formula amb el binomi "crecimiento de la oferta, crecimiento del negocio".

"... l'ampli hipersector de la comunicació es configura, cada vegada més i de forma quasi exclusiva, com un dels pols actius del nou model d'economia avançada. La informació, en el sentit convencional del terme, es mixtifica i es mixtura a l'entramat dels interessos publicitaris. Els mitjans de comunicació viuen, cada vegada més, a expenses dels anunciantis i la finalitat lucrativa es revela com l'objectiu previ de les empreses. El discurs es desvirtua, adés forçant la realitat per portar-la als límits de l'espectacle, de la ficció, això és, de la irrealitat. La competència de canals i mitjans, en un temps de nul·la confrontació ideològica, de plena desreglamentació i abandó de les polítiques informatives cautelars o de vigilància pública, ha permès una accelerada invasió de l'espai cultural privat des de les instàncies, també 'privades', de les corporacions mercantils." (Díaz Nosty, 1990).

D'altra banda, dir que la informació d'actualitat té clares funcions i contingut polític duu a començar a respondre la pregunta de ¿Qui decideix que és necessitat per qui? i

altres similars. En un sistema informacional unidireccional, l'única participació del receptor consisteix en decidir si segueix escoltant, mirant o llegint però no està previst que pugui participar activament dient, modificant o argumentant. I si això no és impossible tècnicament, ho és per una concepció restrictiva de la comunicació a informació unidireccional.

Si "qualsevol esdeveniment o contingut d'informació és servit selectivament, percebut, interpretat, classificat, categoritzat, traduït i arranjat per la persona que desitja parlar-ne" (Halloran-Jones, 1988: 29) en el procés emissor, ¿per què no fer altre tant en el procés receptor? fins a donar al procés comunicatiu la simetria que li escau. "En tots aquests passos intervenen factors personals, socials i culturals. L'esdeveniment observat és filtrat a través d'un filtre d'experiències passades, relacions i associacions presents, esperances i expectatives futures i segons destreses i capacitats disponibles.

La qüestió no és trivial per a l'educació i la cultura. La gran proclama de les Tecnologies de la Informació o de les Noves Tecnologies, ¿té realment finalitats educatives quan s'adreça als mestres?... ¿té finalitats culturals quan s'adreça als ciutadans?... ¿Realment s'ofereixen a l'escola ordinadors, vídeotapes enregistradors, vídeodisc interactiu, cadenes musicals, laboratoris d'idiomes, teclats sintetitzadors electrònics i material de pas per millorar l'educació dels infants i joves?... Realment s'ofereixen als ciutadans ordinadors personals, televisors d'alta definició, vídeocàmeres, walkmans, mini-cadenes musicals, col·leccions discogràfiques, cursos d'idiomes, software informàtic i publicacions amb continguts culturals per millorar la cultura dels ciutadans?...

Però independentment de la resposta, podem fer-nos les preguntes des d'una altra òptica, des de l'òptica de consumidors o usuaris. ¿Podem els ciutadans usar els mitjans tecnològics i integrar els continguts d'informació incrementant la nostra cultura i formació?... ¿Podem els mestres i professors incorporar els mitjans tecnològics a sistemes de procediments didàctics múltiples i convertir en coneixement part de la informació que els infants i joves reben a diari sense ni cercar-la?... Si les primeres preguntes responen a la lògica de la producció i del comerç, de caràcter industrial, les segones poden activar la lògica de la producció educativa i de l'intercanvi cultural, en definitiva, poden incidir significativament al desenvolupament social.

Si el sistema comunicatiu no va més enllà d'oferir un procediment exclusivament informatiu, unidireccional, correspon als mateixos ciutadans en el cas dels adults i als educadors en el cas dels infants i joves, crear entorns comunicatius on es pugui analitzar, classificar, categoritzar, desconnotar, interpretar, completar, documentar, discutir, ridiculitzar o denunciar la informació rebuda. Els entorns comunicatius són al mateix temps una important contribució a pluralisme democràtic. Hom pot adonar-se de les diferents significacions que pot transmetre una mateixa informació en relació a les experiències i vivències anteriors, a les relacions i activitats presents i als desitjos i projectes de futur.

Obviament això vindria donat si s'analitzessin les necessitats bàsiques d'informació i comunicació dels individus i de les societats. Les necessitats haurien d'ésser identificades i avaluades des del punt de vista específic dels valors i després del desenvolupament tecnològic, de les polítiques de comunicació i de les decisions econòmiques i polítiques que s'haurien de prendre

per tal que es trobés un punt de coincidència de les diferents necessitats (Halloran-Jones, 1988). La recerca hauria de contribuir a detectar les necessitats i després caldria una intel·ligent formulació política. El concepte de 'servei públic' és tan essencial en comunicació com en educació però encara no ha estat regulat convenientment. En alguns països s'ha fet sobre la base de monopoli d'un estament públic però s'ha demostrat que ha estat un mal servei igual que és mal servei quan la comunicació queda sotmesa exclusivament a la llei del mercat econòmic.

El panorama està complicant-se per moments. La gran cobertura dels mitjans, cobertura d'espai geogràfic, cobertura de temps, cobertura de mercats més extensos exigeix una regulació que encara està per fer. A part dels problemes derivats del mal ús que es fa dels mitjans per part dels individus, de la falta de consideracions ètiques per part dels productors de comunicació, els conflictes per la utilització de freqüències que interfereixen o de la impossibilitat d'utilització de satèl·lits perquè estan coberts a ple temps no són estranys avui i poden ésser més freqüents en els propers anys.

Les implicacions socials del desenvolupament tecnològic són formulades per molts autors. Hi ha lleugeres diferències però en determinats punts la coincidència és clara. Sobretot en els hàbits de vida, en l'articulació del temps de treball i del temps de lleure i en l'organització dels serveis i l'establiment de relacions ja es perfilen canvis importants.

Halloran-Jones (1988) enumeren una sèrie de característiques que ja estan a la vista en algunes societats industrialitzades, particularment en relació a la família i a la integració del seu cercle d'activitats a les xarxes de comunicació, el que en els propers deu anys es pot anar

generalitzant:

1. El treball canvia en la seva localització i en la seva distribució del temps. S'estenen horaris flexibles i activitats que es realitzen al propi domicili. Per a les famílies això crea canvis importants atès que no hi haurà una clara separació entre temps de treball i temps de lleure, treball a casa i treball a fora.

2. Serà el principi de la fi del monopoli de l'educació per part de l'escola.

3. Gradual reducció de la inversió i intervenció de l'Estat en el sector social i final de la concepció de serveis socials i públics de l'Estat assistencial. Tendència a l'auto-organització i a l'organització associada.

4. Pèrdua de presència dels partits polítics tal com els coneixem i desenvolupament de referèndums de consulta.

5. Canvi de la publicitat de masses a una publicitat adreçada a grups específics de població segons la fragmentació del consum de la població.

6. Reducció del temps de treball en el cas dels que segueixin sotmesos a horaris fixos.

7. Aparició d'una ètica del treball així com una ètica del no-treball.

8. L'alienació de la prosperitat i de l'acumulació cada vegada seran més sentides com que impossibiliten la felicitat, alhora que cada vegada serà més evident el qüestionament de l'autoritat.

Un programa de recerca sobre els noves tecnologies de la informació podria ésser formulat amb dos propòsits generals:

- (i) Examinar la introducció, aplicació i desenvolupament de la nova electrònica, les tecnologies de la comunicació, els factors d'influència i els canvis derivats.
- (ii) Estudiar la conducta comunicativa i identificar i avaluar les implicacions d'abast social dels desenvolupaments tecnològics industrials.

Però Halloran-Jones (1988) fan una extensa enumeració de qüestions que han d'ésser estudiades respecte a les implicacions socials i amb prou feines apareix l'educació. Solament es pregunten si apareixeran noves necessitats educatives derivades de la generalització de les noves tecnologies i com podran detectar-se.

El posicionament front a les noves tecnologies aplicades a l'educació és ben contraposat i potser encara sigui d'hora per avaluar-ne els efectes. No hi ha pròpiament recerques i menys encara de caràcter global, considerant diferents mitjans tecnològics i avaluant-los no solament sobre la seva eficàcia (resultats directes esperats) sinó també sobre l'eficiència (canvis indirectes derivats dels anteriors).

Richeri referint-se específicament a la telemàtica aplicable a l'educació com a expressió de la darrera tecnologia ja recull les valoracions contradictòries en aquest cas referides a l'extensió de la informàtica a France.

Simon (1981) considera que és necessari desenvolupar la informàtica a l'escola, perquè és a ella que correspon el pensament lògic; amb la necessitat de codificar rigurosament cada cosa evitem el risc d'alimentar procediments irracionals.

Rigal i Hercberg (1981) assenyalen que el risc consisteix que l'estudiant s'habitui a pensar que la seva tasca

consisteix en individualitzar el programa just i demanar les addes justes a la màquina. L'esperit crític cedeix el seu lloc a l'esperit alienat. Hom s'acomoda als models culturals establerts i escull entre les solucions que se li presenten i deixa de pensar solucions alternatives. Els que han programat la màquina ja han pensat les possibles.

Aleshores, si la informació mal subministrada i en excés esdevé negativa; si les noves tecnologies tenen els seus pros i contres, ¿què explica que la informació i les noves tecnologies siguin béns tan magnificats arreu en els darrers anys?

Sembla ser que tan la informació com les noves tecnologies són considerades en tan que inversió industrial segons la rentabilitat que poden proporcionar. La informació i les noves tecnologies aplicades a l'educació no poden aportar de manera immediata una rentabilitat. A mig i llarg termini l'aportarien indiscutiblement però seria una rentabilitat que afavoriria al conjunt de la societat i no a uns sectors particulars.

Així, es veuen en els darrers anys algunes aplicacions específiques per a l'educació d'aparells tecnològics que han estat pensats per a un mercat més ampli però que no representen especials aportacions per a l'educació. Tampoc les aplicacions de material de pas (software informàtic, videotapes i audiotapes) han estat abundoses i encara menys exteses als centres escolars. Ni s'han vist grans inversions, ni els educadors s'han abocat a l'adquisició de materials, especialment si comportaven una important despesa. Les disponibilitats econòmiques de l'empresa escolar, sigui privada o sigui pública representen una ridícula front a qualsevol empresa petita que ha incorporat ordinadors, fax, fotocopiadores, circuit tancat

de TV, megafonia interior i música ambiental etc.

La investigació centrada en els possibles usos educatius dins de la investigació comunicativa ha estat ben poc desenvolupada i sense garanties de no estar guiada i per tant condicionada per la possible comercialització. Gran part del software educatiu presenta sobre suport informàtic els mateix tipus de material que pot ésser presentat pel professor o que pot ésser emprat amb quaderns autocorrectius o en programes d'instrucció programada. Gran part del material de pas en videocinta consisteix en llargs discursos verbals acompanyats d'imatges poc o gens encertades estructurats amb l'esquema d'una lliçó convencional. En ambdós casos, el que es fa és introduir excel·lents procediments: instrucció programada i lliçó magistral que ja havien d'estar formant part del sistema d'ensenyament i no necessitaven d'aquest suport.

Obviament, tot el que es pugui aportar avui d'usos educatius dels mitjans de comunicació ha estat resultat de recerques sorgides a partir de la mateixa pràctica educativa, generalment poc elaborades i mancades de sistematització. Aquestes seran analitzades en un proper capítol. Però aquesta constatació serveix aquí per considerar que si la investigació sobre usos socials de la comunicació ja és menys freqüent que els estudis d'audiència o d'aplicacions industrials i comercials, no cal esperar inversió en investigació sobre usos específicament educatius o culturals car aquests no són considerats rentables a curt termini i en particular no ho són per a les empreses. Tot el que s'aparti de la producció massiva (pel·lícules taquilleres, discos de música pop, aparells de gran consum...) haurà d'ésser abordat per institucions, públiques o privades, però amb inversió pública. En altre cas, ja sabem quina sort s'ha tingut fins avui i no cal esperar que el futur sigui millor.

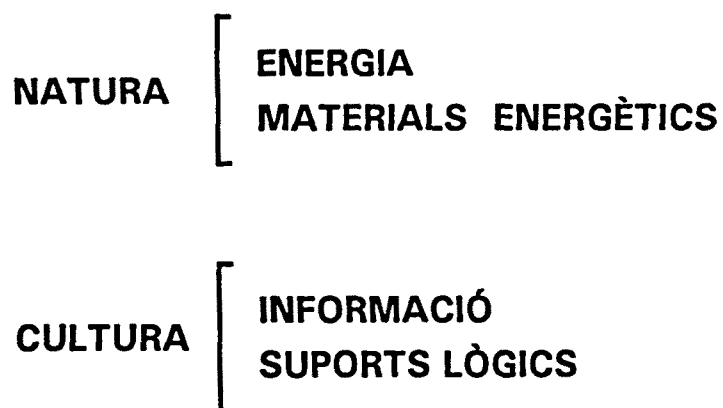
"Desafortunadament, hi ha altra vegada fonament pel mateix, doncs alguns desenvolupaments depenen de decisions econòmiques i polítiques del govern corresponent i no solament de l'innovació i aplicació de noves tecnologies, sinó també del desvetllament de capacitats i habilitats en la població en general. Això tindrà tanta influència com l'ús que es faci de les noves tecnologies i amb quin efecte. Altra vegada tot això ha d'ésser considerat en contra del passat (variable en la seva naturalesa i grau de país a país) de pobresa, d'analfabetisme, de desigualtats, de carències, reduccions al sector públic, pressions cap a la privatització i estridents veus per un retorn a l'individualisme i confiança en un mateix.

Nosaltres estem interessats, doncs, en una recerca tant del potencial de les innovacions tecnològiques a la comunicació com que tinguin un impacte en la qualitat de vida des les diferents societats. (...) La recerca i l'educació en els mitjans de comunicació poden ajudar-nos a fer-ho." (Halloran-Jones, 1988: 42).

La nostra recerca s'inscriu en aquest repte: formular alternatives d'educació en matèria de comunicació i d'utilització dels mitjans de comunicació de masses per a millorar el procés educatiu dels nostres alumnes, donant-los una sòlida formació personal i social per tal que puguin transformar en coneixement i cultura bona part dels fluxos comunicatius (informatius o emotius) als quals estan immersos. Si féssim un pas en aquest sentit, no dubtem d'haver contribuït a la millora de la qualitat de vida dels ciutadans de la nostra societat.

PER UNA TEORIA INTEGRADORA DE LES FUNCIONS SOCIALS
EDUCACIO - COMUNICACIO - CULTURA
analogies i diagrames per pensar i projectar

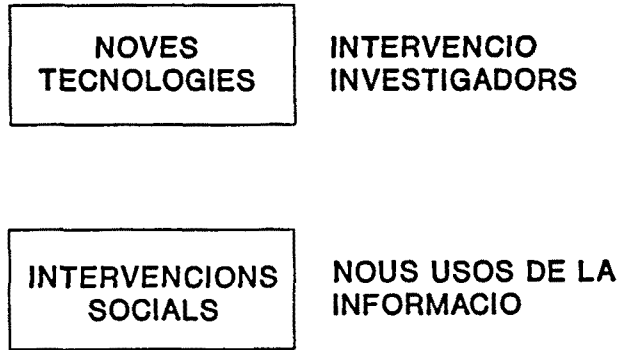
‡ La informació es comporta com l'energia cultural.

[Gràfic 20] Analogia de la informació cultural amb l'energia natural.

‡ Les noves tecnologies han d'anar acompanyades de noves intervencions socials.

El seu rendiment acl considerar-lo en relació a la utilització que es fa dels mitjans o noves tecnologies. Disposar de grans tecnologies i no haver orientat els usos socials crea una desestabilització de resultats imprevisibles.

DONAR CONTINGUT A LES NOVES TECNOLOGIES

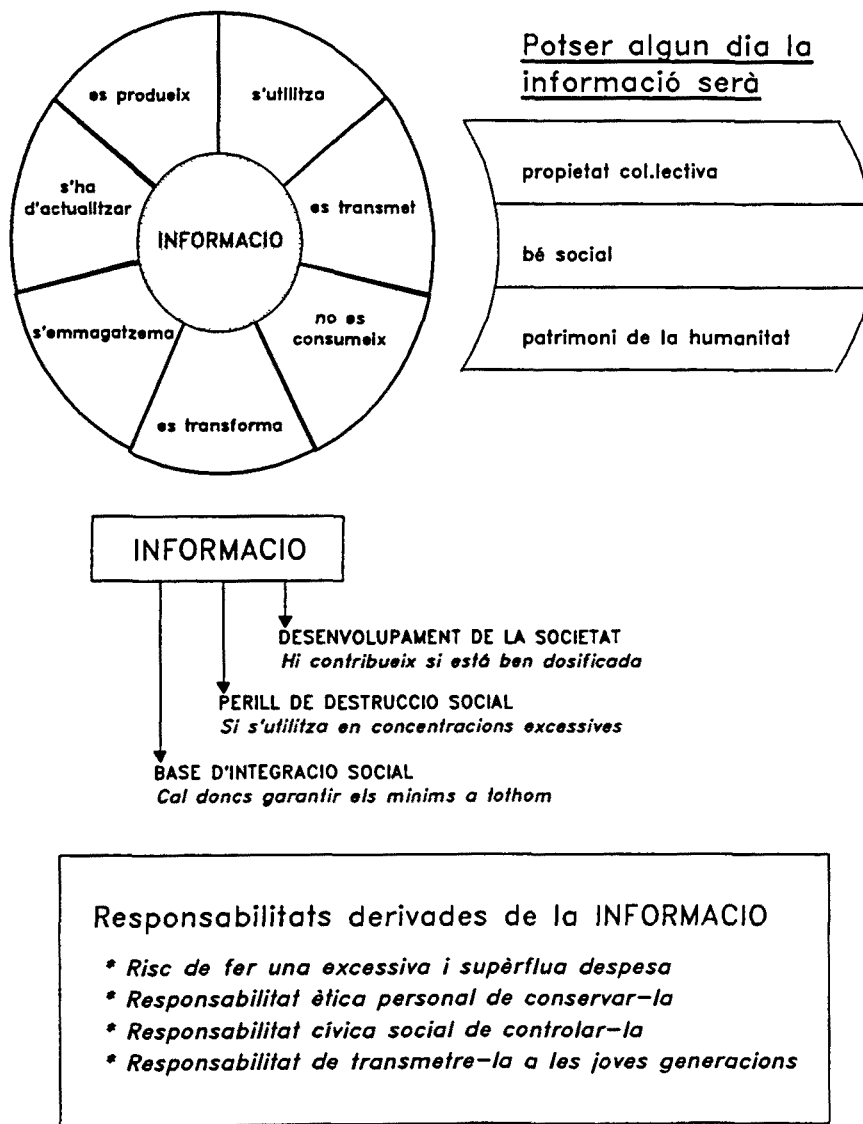
$$\frac{\text{UTILITZACIO DELS MITJANS}}{\text{L'EVOLUCIO DELS MITJANS}} \rightarrow \text{RENDIMENT O AMORTITZACIO}$$

[Gràfic 21] Rendiment de les noves tecnologies o mitjans de comunicació.

‡ La informació té unes característiques, unes exigències ètico-cíviques i unes responsabilitats.

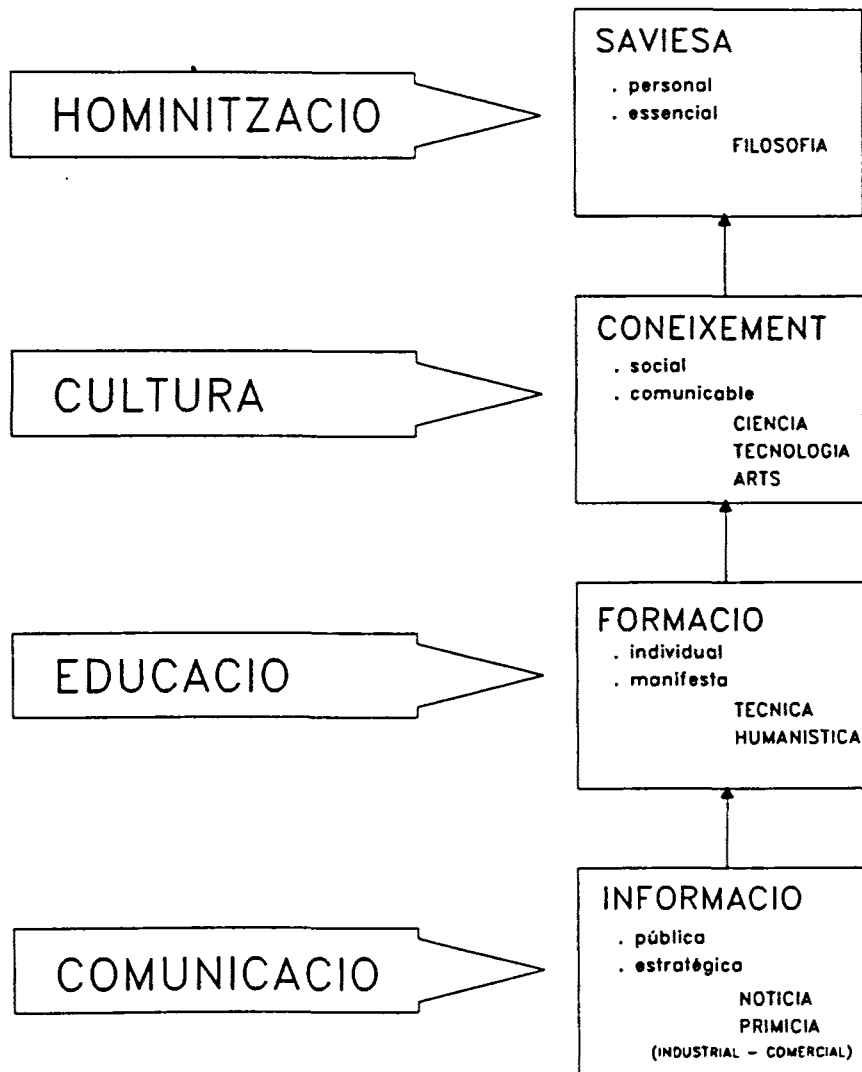
LA INFORMACIO COM A ENERGIA CULTURAL

[Gràfic 22] Característiques de la informació com a energia cultural.

✦ Cal consolidar totes les funcions socials amb els seus corresponents estadis de creixement personal sense perdre de vista que la hominització és un salt cap a la saviesa i que l'especialització de les funcions socials ha de conduir a una accés generalitzat dels humans a la saviesa.

[Gràfic 23] La hominització i les tres funcions socials apunten als estadis corresponents de creixement personal i col·lectiu.

4.2.

L ' EDUCACIO
EN MATERA DE COMUNICACIO
A 7 INFORMES DE CARACTER
INTERNACIONAL

Un segon pas en l'estudi de l'estat de la qüestió es centra ja en el binomi educació - comunicació. L'estudi pot iniciar-se per cadascun dels components del binomi, però ja d'entrada cal dir que des de l'educació hi ha hagut significatius informes, declaracions i projectes així com assajos pràctics per donar resposta a la realitat comunicativa emergent. No ha estat així des de la comunicació a partir de la qual hi ha algunes referències a l'educació però que són dites de passada i sense particular profundiment. No és pot parlar de realitzacions comunicatives clarament compromeses en objectius educatius. Hi ha però, al nostre criteri, una realització que val per totes i que és l'única que coneixem que obre un nou estil i compromís de la producció comunicativa. Es el cas del programa infantil "Sesam Street" (Barrio Sésamo a TVE) al qual ens hem referit il·lustrativament i que analitzarem amb més deteniment. Per descomptat que hi ha programes de caràcter cultural de qualitat que ja solament per això poden tenir valor educatiu.

Informes de caràcter rellevant relatius a l'educació, a la comunicació i a les noves tecnologies de la informació que s'estudien:

- ◆ Informe Faure-1972: *Aprendre a ésser.*
- ◆ Informe MacBride-1979: *Un sol món , veus múltiples.*
- ◆ Informe Nora-Minc-1978: *La informatització de la societat.*
- ◆ Informe del Collège de France-1985: *L'ensenyament del futur.*
- ◆ Informe Coombs-1984: *La crisi mundial de l'educació.*
- ◆ Estudi prospectiu Unesco-1981: *Reflexió sobre el futur de l'educació.*
- ◆ Declaració mundial de Jomtien-1990: *Educació per a tothom.*

L'INFORME UNESCO : FAURE- 19 72. APRENDRE A ESSER I LA
CIUTAT EDUCATIVA COM A FITES DE LES REFORMES EDUCATIVES

L'informe Faure de la UNESCO és un document prou difós i conegut que defineix una concepció global de l'educació a partir de la reflexió d'experts de diferents països i diferents models culturals. La seva publicació va representar una visió anticipada i de futur de l'educació, tant que passades dues dècades, els principis i recomanacions fonamentals conserven tota la vigència i algunes de les realitzacions proposades no han estat encara assolides. La difusió del contingut de l'informe sembla que solament ho ha estat dels objectius desitjables però no de les mesures que s'hi proposen per poder avançar en l'assoliment dels objectius proposats.

Atès que l'informe aborda les qüestions fonamentals de l'educació, no va desenvolupar precisament les qüestions d'educació en matèria de comunicació si bé ja desputen algunes de les línies que posteriorment s'han vist desenvolupades. Tota una sèrie d'innovacions i canvis en les estratègies i l'organització educativa que s'hi apunten creen les condicions per tal que l'educació pugui atendre la realitat comunicativa que viuen avui els infants i joves. Precisament, com hem assenyalat en les anàlisis prèvies, l'intent d'incorporar els mitjans de comunicació de masses sense modificar res en la tradicional organització escolar esdevé força inútil.

Quan s'analitza els vehicles de la comunicació cultural esmenta expressament l'expressió oral, l'expressió escrita i la imatge. Es pronuncia de bell antuvi per una integració:

"En un món en el qual els poderosos mitjans de comunicació de masses estan en vies de transformar tot el planeta en 'palestra pública', cal ,guardar-se tant de l'actitud que consisteix en degradar sistemàticament la paraula parlada i la imatge en benefici de la paraula escrita, com de la temptació de fer d'aquelles un ús quasi exclusiu. Per comptes d'enfrontar els diferents mitjans, resulta més fecund fer un inventari dels recursos que ofereixen i intentar determinar metòdicament les condicions en les quals poden ésser utilitzats conjuntament." (I/Faure: 124).

Quan s'aborda la relació de l'educació amb el sector dels mitjans de comunicació és fa de manera fragmentada, considerant els mitjans específics i no es formula un enfocament integrat global. De bon començament, alhora que reconeix interessants aplicacions en l'ensenyament àudio-visual de les llengües o de les ciències i en la formació dels mestres ja constata que no s'ha produït una transformació profunda dels sistemes (I/Faure: 194). Amb tot, l'informe aborda qüestions com la televisió per cable, la ràdio, la telecomunicació espacial, la informàtica, l'ensenyament assistit per ordinador, tecnologies, inter-disciplinaritat...

Es pronuncia per uns "objectius educacionals integrats degudament jerarquitats i enunciat en termes operacionals, específicament adaptats a les condicions ambientals, a les característiques de les comunitats o als grups identificats de la població." (I/Faure: 256). Es tracta d'una concepció d' enfocament *ecològic* per al sistema escolar i extra-escolar que forma part del medi ambient on l'individu i el grup es desenvolupen.

"Les estratègies de la nova educació han de procedir d'una visió global dels mitjans i sistemes educacionals, considerats segons la seva amplitud per respondre a les

necessitats de les societats en perpetu canvi. Aquestes estratègies han de concebre l'educació com una empresa que excedeix el quadre dels establiments escolars i universitaris i desborda les institucions que la integren. En cap cas han de tancar-se en un quadre estret d'un instrument únic, d'una modalitat institucional única, d'una estructura única del tipus anomenat 'sistemàtic'." (I/Faure: 256-257).

La idea de "una ciutat educativa" serveix per obrir la part que l'informe dedica a les estratègies de canvi. La idea implícita és que l'educació es produeix a qualsevol lloc i per qualsevol mitjà; tot en la ciutat, en la vida social ha d'ésser font d'educació: el museu, l'estudi del plànol de la ciutat, el passeig pel jardí botànic o la capacitat de dissenyar i seguir un itinerari servint-se del metro com a mitjà de transport. De fet, la idea de la ciutat educadora no queda desenvolupada com a tal però avui, després de divuit anys d'haver estat sembrada sembla que pot estar germinant. Justament, la Ciutat de Barcelona ha estat seu d'un congrés de ciutats educadores on s'ha procedit a l'aprovació d'una 'Carta de les ciutats educadores'. Amb tot, una declaració d'aquest caire hauria d'ésser més conseqüència que anticipació de l'acció docent dels centres escolars per no quedar en declaració política i d'imatge institucional.

Encarant la recerca d'alternatives de manera compromesa, l'informe formula vint i un principis amb altres tantes recomanacions que conserven la seva vigència. Interessa considerar-les en conjunt subratllant-ne les que tenen una particular relació amb una educació escolar inter-accionada amb la comunicació de masses. (Apareixen subratllades).

1. Educació permanent.

2. Multiplicació i diversificació de l'oferta educativa.
3. Utilització de multitud de mitjans inclosos els de comunicació.
4. Sistema educatiu global obert amb possibilitats diverses: canviar d'especialitat, reincorporar-se als estudis a partir del treball, consideració de l'estudi individual.
5. Extensió de l'educació pre-escolar a partir de 2 o 3 anys.
6. Educació elemental per a tots.
7. Educació general de caràcter teòric, tecnològic, pràctic i manual.
8. Donar una formació professional amb capacitat per seguir aprenent.
9. Considerar les funcions educatives de les empreses en el marc de l'educació permanent i la pràctica professional.
10. Diversificació de l'ensenyament superior en les especialitats i en la durada dels cicles.
11. Valoració de les capacitats i aptituds de l'individu considerant coneixements escolars, experiència pràctica professional i estudi personal i no solament titulacions
12. Normalitzar l'educació d'adults amb tota la seva diversitat: substitutiva, complement, perllongament i perfeccionament.
13. Resoldre l'alfabetització de tots però com a accés a la formació personal, professional i cultural.
14. Promoure l'auto-didàxia i organitzar mitjans i serveis d'assistència individualitzada.
15. Incorporar les noves tècniques de reproducció i de comunicació i els necessaris suports tecnològics.
16. Aplicació eficaç de les tecnologies educatives a través de formació dels ensenyants i reserva de pressupost específic.
17. Consideració real de la professió docent abolint les distincions de categories i incrementant les retribucions segons la vàlua personal.

18. Garantir que es formin educadors més que especialistes amb possibilitats de cicles de perfeccionament.
19. Estendre l'educació a tots i incorporar professionals ben diversos com a auxiliars de l'educació.
20. Reconèixer la maduresa progressiva de l'alumne donant-li accés a prendre decisions.
21. Crear un entorn per a la participació activa de l'alumne i el corresponent exercici de la seva responsabilitat.

Els principis que sustenten aquestes recomanacions són generalment acceptats però no per això han trobat aplicació. Són moltes les dificultats per organitzar un sistema d'estudis i titulacions flexibles, per accedir a un nivell s'exigeixen titulacions precedents i no es verifica la capacitació. El resultat és que la ciutadania segueix uns estudis per accedir a un títol, a vegades malformant-se.

Al nostre país és especialment greu el tractament que s'ha donat als ensenyants¹, professors i mestres. En primer lloc perquè la formació permanent o actualització ha estat mal planejada, la seva eficiència es fa notar ben poc en la millora del funcionament escolar i no ha tingut una clara consideració ni a efectes acadèmics, ni a efectes administratius ni a efectes de retribució. Però el que encara crea un malestar més general és la falta de consideració social, la baixa retribució i la diversificació de categories i sous segons l'edat dels alumnes i no segons la capacitació real del professional. Al respecte té interès citar textualment l'informe atès que es va pronunciar amb molta claredat:

¹ El document empra generalment el terme ensenyants, traducció directa del mot francès que globalitza en un terme indistintament a professors o mestres. En el nostre cas, malgrat que el terme ensenyants s'hagi introduït a partir del francès, ha adquirit una significació més aviat negativa, la de treballadors poc implicats en l'ofici educatiu. Per això és més convenient traduir-ho per professors, mestres o educadors.

"Aquesta és una condició essencial per a l'elevació del prestigi social i la valoració dels docents a les societats contemporànies. La distribució entre professors d'institut, mestres d'ensenyaments tècnics, monitors secundaris, professors d'universitat, etcètera, no hauria d'implicar cap jerarquització. Ni l'escala de retribucions, ni els sistemes de promoció haurien de dependre del tipus d'ensenyament, podent assolir el nivell més alt en tots els sectors de l'educació i havent de dependre únicament de la vàlua personal del docent. Idealment, la funció del docent és la mateixa i revesteix la mateixa dignitat sigui quin sigui el sector d'activitat on exerceixi.

Recomanació:

Adoptar mesures en el pla legislatiu, professional, sindical i social a fi de reduir gradualment, i d'acabar per abolir, les distincions jeràrquiques mantingudes sense raó vàlida entre les categories docents.

Comentari:

La funció docent és sempre la mateixa en la seva essència, en la seva noblesa i en la seva vocació. Serà també la mateixa en els seus mitjans i en les seves tècniques. Cadascú escollirà la seva especialitat segons la preferència que el porti a dirigir-se a intel·ligències infantils, o adolescents, o adultes, o segons el seu gust (que pugui canviar en els diferents períodes de la seva vida personal i familiar) de viure al camp o a una ciutat petita, a una metròpoli, sense que l'ascens, amb els seus avantatges de diner i de consideració, el faci gravitar inexorablement cap a ciutats més grans, cap a l'establiment amb major matrícula, cap al cicle més alt o cap al curs més avançat de cada cicle." (I/Paure: 301).

Com a casos il·lustratius cita diferents països que ja aleshores, 1972, donaven el mateix nivell de formació universitària a tots els docents així com països que començaven a prendre mesures per donar als mestres una formació de nivell universitari.

Citar aquesta recomanació, la número 17, continguda en l'informe aprovat per la Conferència General de la Unesco en la seva XVIIa. sessió és una denúncia de la incoherència de les reformes educatives del sistema educatiu espanyol. No es pot pretendre assolir les millores educatives, l'elevació del nivell de qualitat educativa sense adoptar les mesures previstes per elevar el prestigi social, la retribució econòmica i la valoració professional dels docents. D'altra banda, el model d'institució escolar que podem definir en una societat de comunicació de masses demana del mestres o professors una formació més àmplia i diversa, la capacitat de prendre decisions pedagògiques contínuament i la voluntat de superar models rutinaris organitzant amb iniciativa i creativitat les situacions d'aprenentatge que puguin incorporar els alumnes al coneixement i a la cultura.

Qualsevol dels informes que ressenyarem a continuació fa, d'una manera o altre, referència a una millor consideració dels professionals de l'educació i convé adonar-se d'aquesta constant en els documents i de com, a mesura que passa el temps, la falta d'entusiasme dels educadors ha anat en augment, al nostre país i als països més desenvolupats en general.

Hi ha d'altres recomanacions que fan expressa referència a crear un clima educatiu de treball i responsabilitat ètica i cívica fent que els alumnes se'n sentin participants d'acord amb l'edat. S'ha avançat ben poc en aquest sentit. Les distàncies entre professors i alumnes són generalment ben manifestes i les relacions estan presidides per un clima de desconfiança. D'altres vegades trobem professors que han dimitit del seu rol d'adult davant dels alumnes i sota una aparent companyonia s'oculta una gran falta de personalitat i a vegades també falta de formació cultural àmplia. Un símptoma evident d'això n'han estat les diposicions referides a drets i deures dels alumnes que si bé proclamen més extensament els drets que els deures, aboquen a solucions de caràcter disciplinari que no poden contribuir gens a crear el necessari clima de confiança entre professors i alumnes. Aquest clima solament es pot fonamentar en la vàlua personal, la formació cultural i la capacitat professional dels professors que els ha de conferir autoritat moral davant dels alumnes. Si és així, són els mateixos alumnes els que facilitaran la reconducció d'aquells companys que alteren el clima de convivència, de dinamització cultural i d'aprenentatge a causa del seu malestar personal.

Respecte a l'educació en matèria de comunicació i utilització dels mitjans de masses, considerem que cinc de

les recomanacions són especialment importants, tan les referides a usos de mitjans de comunicació com algunes que suposen diversificació d'activitats i concurs de col·laboradors interns o externs.

Utilització de multitud de mitjans inclosos els de comunicació (3).

Promoure l'educació a partir de multitud de mitjans i de procediments condueix a recórrer a les diferents fonts d'informació, a expressar el que s'ha estudiat i après amb tècniques i estils propis dels mitjans de comunicació. El principi condueix a fer dels alumnes usuaris actius dels mitjans de comunicació: 'llegint als', 'expressant-se amb' i 'coneguent el seu funcionament'. En cap cas es tracta de fer especialistes en un dels mitjans per bé que alguns alumnes puguin afeccionar-s'hi i potser en un futur esdevenir-ne professionals.

Educació general de caràcter teòric, tecnològic, pràctic i manual (7).

Una educació general està oberta a tot tipus d'aprenentatge vetllant especialment per superar velles alienacions de limitar-se a la teoria o la pràctica. A més de saber, cal saber fer i saber perquè es fa d'una determinada manera. Per trencar el verbalisme i escolasticisme del qual procedim, res més oportú que incorporar aparells i materials que formen part dels mitjans de comunicació. Cal però entendre la seva funcionalitat i la sintaxi dels seus continguts comunicatius evitant de fer una domesticació escolàstica pura dels mitjans. Així, és una domesticació impròpia dir als alumnes que prenguin notes escrites d'un document videogràfic en el moment que s'està visionant o bé, en el

cas de la informàtica, dictar unes instruccions que s'han d'anar executant a l'ordinador per comptes d'aprendre en base a l'assaig i l'error degudament corregit.

Promoure l'auto-didàxia i organitzar mitjans i serveis d'assistència individualitzada (14).

Per dur a terme l'auto-didàxia o aprenentatge autònom res més adequat que la incorporació de mitjans de comunicació i recíprocament, la incorporació de mitjans de comunicació ha de permetre una diversificació de ritmes, de temps i de situacions d'aprenentatge. En definitiva, ha de permetre que mentre uns alumnes fan una activitat, d'altres en fan una altra. Ha de permetre que un alumne dediqui més temps a una activitat en la qual avança més lentament i redueixi el temps en aquella activitat que té per la mà. Si la instal·lació de laboratoris d'idiomes no permet que uns alumnes vagin a fer els seus exercicis fora de l'horari habitual o si les col·leccions de diapositives solament estan disponibles a l'ús que en faci el professor en una classe col·lectiva d'art, la incorporació de mitjans tecnològics esdevé molt poc rentable, quasi inútil. Les biblioteques han d'estar en servei permanent durant l'horari escolar i durant bona part de l'horari extra-escolar; els laboratoris experimentals, els tallers de tecnologia i els tallers d'art han d'estar disponibles per a desenvolupar iniciatives de grups d'alumnes o grups d'amics o grups d'alumnes i pares. Grups ben responsabilitzats podrien posar en funcionament un estudi d'enregistrament sonor o de doblatge o un estudi d'enregistrament de vídeo o de repicatge.

Incorporar les noves tècniques de reproducció i de comunicació i els necessaris suports tecnològics (15).

Incorporar les noves tècniques de reproducció i de comunicació al centre escolar és convertir-lo en centre productor o centre re-elaborador de coneixement i cultura superant l'estadi actual de centre dispensador o distribuïdor. Sempre d'acord amb l'edat dels alumnes i amb la potencial col·laboració de pares i ciutadans amics de l'escola (retribuïts o no) moltes activitats educatives i d'aprenentatge poden desembocar en producció cultural o re-elaboració. Tot just saben llegir, els infants de set anys ja poden escriure i il·lustrar els contes inventats que passaran a formar part de la biblioteca i llegiran companys més petits o de promocions futures. Infants de cicle mitjà poden editar, pel procediment d'hectocopia, quaderns poètics-literaris o de notícia geogràfica comarcal. Alumnes d'onze anys poden organitzar una exposició a un casal de cultura sobre el propi barri, els seus serveis i les seves mancances. Alumnes de tretze anys poden elaborar un programa de ràdio que, en directe o enregistrat, pot ésser posat en antena a l'emissora local de FM. Alumnes de quinze o setze anys poden organitzar una exposició amb motiu de l'aniversari de la Revolució Francesa o de qualsevol altre fet amb un debat obert a la participació de persones de l'escola i d'altres convidades. Alumnes d'ensenyament secundari són perfectament capaços de muntar un vídeo de presentació de la pròpia escola o bé sobre un tema d'interès cívic, amb els equips domèstics convencionals.

A part dels treballs específics d'aprenentatge que haurien de contemplar un certa opcionalitat, la mateixa comunitat escolar hauria de posar en mans dels alumnes degudament orientats per un adult (professor o col·laborador) els serveis habituals de: biblioteca, mediateca, redacció de revista, servei de reprografia, comunicació megafònica i

música ambient, reportatge fotogràfic, enregistrament videogràfic, luminotècnia i escenografia, disseny i comunicació mural, jardineria... Els temps dedicats pels alumnes a aquests serveis són un aprenentatge pràctic de tècniques i procediments així com una habituació a desenvolupar responsabilitats i no són temps perdut de classe. Cal tan sols preveure-ho en un model organitzatiu adequat.

Estendre l'educació a tots i incorporar professionals ben diversos com a auxiliars de l'educació (19).

Demanar la més alta formació dels professionals de l'educació no significa pretendre una autosuficiència de la institució escolar per fer-ne un món tancat. Ben al contrari, els bons educadors professionals seran els més capaços d'atreure la col·laboració directa de pares i ciutadans en activitats de les quals en són experts. Els professionals aporten el seu coneixement específic i el professor garanteix la seva finalitat educativa alhora que ell mateix pot aprendre noves tècniques. Aquestes col·laboracions de professionals poden ésser voluntàries o retribuïdes. Cada equip docent pot considerar quines activitats no pot cobrir i demanar o contractar la intervenció de col·laboradors diversos (exemples: un fuster durant un trimestre, un informàtic durant el primer any de posar en funcionament l'aula d'informàtica, un actor dramàtic per potenciar el desenvolupament d'un taller de teatre...)

L'informe Faure resumia els elements essencials de les reformes i transformacions susceptibles d'ésser iniciades al començament dels anys setanta:

"Superar la concepció d'una educació limitada al temps (edat escolar) i tancada a l'espai (establiments escolars). (...) Evitar una prolongació excessiva de l'escolaritat obligatòria, que excedeix de les possibilitats de certs països; l'escurçament de la durada mitja dels estudis inicials vindrà compensada en excés per l'extensió de la formació contínua. En una paraula, concebre l'educació com un continu existencial la duració del qual es confon amb la vida mateixa. (...)

Eliminar gradualment les distincions rígides entre ensenyament primari, secundari i post-secundari. Organitzar escurçaments i passarel·les en els canals educatius. (...)

Conciliar educació general i formació tècnica; harmonitzar la formació del caràcter i la de la intel·ligència. Associar estretament educació i treball. Fer de la tecnologia un contingut omnipresent i un mètode rector del procés educatiu. Completar, i en molts casos reemplaçar, l'ensenyament tècnic, inútilment car, per la formació professional extra-escolar. (...) Individualitzar i personalitzar al màxim l'educació. Preparar per a l'auto-didàxia. Accelerar els processos d'instrucció i aprenentatge a tot arreu on respongui a l'interès clar dels ensenyats i de la col·lectivitat. Accelerar la inserció de les noves tècniques de reproducció i de comunicació, eminentment propícies per a la majoria de les innovacions considerades; recórrer a la tecnologia en la màxima mesura que es pugui, sense que comporti despeses d'equipament excessives. Fecundar els mètodes pedagògics i contribuir a democratitzar l'acció educativa." (I/Faure: 321-323).

Tot el que queda ressenyat de l'Informe de la Comissió Internacional per al Desenvolupament de l'Educació de la Unesco té una clara actualitat per a la institució escolar en general i per a la institució escolar que vulgui adequar-se a una societat de comunicació de masses.

**L'INFORME UNESCO : MACBRIDE-1979 SOBRE LA COMUNICACIO
UN SOLO MUNDO, VOCES MULTIPLES****Consideracions relatives a l'educació en la comunicació**

L'informe MacBride de la UNESCO és el document base de referència a nivell mundial en relació a la comunicació i el seu abast internacional. Es cert que aquest document ha estat contestat fortament per alguns països (U.S.A. i United Kingdom que per aquest motiu s'han retirat de l'organisme internacional UNESCO) i ha resultat totalment insuficient per a d'altres (els països de l'anomenat Tercer Món o països en desenvolupament).

Sota l'epígraf de "Dimensions contemporànies", l'informe dedica tot un capítol a les funcions de la comunicació. Assenyala inicialment les següents: informació, socialització, motivació, debat, diàleg, educació, promoció cultural, esplai i integració. Sense entrar en detalls, totes aquestes funcions s'acostumen a trobar punts de coincidència amb l'educació com s'expressa a qualsevol document de política educativa. La 'Ley de Ordenación General del Sistema Educativo' ho contempla expressament al seu preàmbul: "A la societat del futur, configurada progressivament com una societat del saber, l'educació compartirà amb d'altres instàncies socials la transmissió d'informació i coneixements, però adquirirà àdhuc major rellevança la seva capacitat per ordenar-los críticament, per donar-los un sentit personal i moral, per generar actituds i hàbits individuals i col·lectius, per desenvolupar actituds, per preservar en la seva essència, adaptant-los a les situacions emergents, els valors amb els quals ens identifiquem individualment i col·lectivament."

Tan l'educació com la comunicació són qualificades de funció social. L'informe MacBride planteja la confrontació de postures que hi ha davant la funció social de la comunicació:

"N'hi ha que consideren que els mitjans de comunicació social exerceixen un influència tan poderosa que estan en condicions de suggerir al públic el que ha de pensar i com ha de comportar-se. Es cert que els mitjans de comunicació de masses -premsa, ràdio i televisió- no solament poden reflectir les opinions sinó també suscitar-les i contribuir a la formació d'actituds. A criteri de molts, els mitjans d'informació lliuren una percepció il·lusòria de la realitat per comptes d'oferir una varietat de coneixements i una diversitat de punts de vista. Adhuc quan no és deliberat, pot facilitar fins a cert punt l'alienació cultural i la uniformació social, i cap part del món està exempta d'aquest perill. Aquesta pressió en el sentit de la uniformitat resulta especialment intensa des que els mitjans de comunicació social han adquirit un caràcter industrial." (I/MacBride: 41).

Més endavant afirma que la dependència creixent de la publicitat tendeix a produir una mentalitat comercial. Això arriba a extrems tan clars com que les pàgines més vistoses d'un diari, les de la dreta, són carregades de publicitat a tota plana mentre trobem les notícies en petits requadres a la corresponent pàgina esquerra. A vegades hom es pregunta si ja s'han invertit definitivament els plats de la balança. ¿Es la publicitat la que dóna suport a la informació o bé, és la informació la que dóna suport a la publicitat?

Amb una postura clarament optimista l'informe assenyala que els mitjans de comunicació social que poden transmetre els valors i normes d'un grup dominant, també poden facilitar opinions dissidents de valors de contracultura. Es pronuncia

obertament per la diversitat i el pluralisme i per les mesures que tendeixen a fer que la societat sigui menys opressora.

En tractar de la comunicació com a instrument polític afirma sense condicions la necessitat d'una total llibertat d'expressió, d'evitar totalment la censura així com l'autocensura per la qual es silencien informacions d'interès públic per causa d'interessos particulars.

Es de remarcar la denúncia del que podria ésser el nou despotisme il·lustrat:

"Una comunicació uniformement descendent -independentment que emani dels dirigents polítics, dels líders dels grans sectors de la vida nacional o dels membres de la intel·lectualitat, dotats d'un poder basat exclusivament en la seva personalitat- redueix al simple ciutadà a l'estat de receptor passiu i relega a un segon pla les seves preocupacions, els seus desitjos i les seves experiències, la qual cosa no redunda ni en benefici del poder ni en benefici de la cultura." (I/MacBride: 50).

La comunicació és una força econòmica en tant que la informació ha esdevingut un recurs capital comparable a l'energia o les matèries primeres. Caldria encara afegir més endavant l'evolució tecnològica. Les noves tecnologies necessiten una matèria primera que cada dia es pot obtenir a més baix cost (conductors electrònic o fibra òptica); tot el món de l'electrònica i de les telecomunicacions consumeix quantitats mínimes d'energia. Així doncs, l'alt cost de les noves tecnologies ve determinat per la capacitat o pensament tecnològic. Les despeses més importants corresponen al capítol de recerca. La informació entesa com acumulació de pensament tecnològic és la partida econòmica més important.

L'informe MacBride entra explícitament en el tema de la comunicació com a potencial educatiu. Són tan sols vuit pàgines de to clarament optimista i que contenen importants afirmacions que analitzem més detingudament. Parteix del fet que es multipliquen les relacions entre l'Educació i la Comunicació. Es posa de manifest el potencial educatiu de la comunicació. "Dotada de major valor educatiu, la comunicació engendra un 'medi educatiu' i passa a ésser ella mateixa un tema d'educació, al temps que el sistema educatiu perd el monopoli de l'educació." (Id: 56).

Aquesta és una afirmació fonamental. Es una afirmació que trobem totalment certa llevat de la part final que diu que l'educació ha estat un monopoli del sistema educatiu. Sense negar que alguns sistemes polítics ho hagin intentat, això no ha pas estat així en general. Al nostre país, en concret, sembla que tothom entén d'educació: els pares, els capellans, els metges, qualsevol titulat universitari o, fins i tot, la minyona de les famílies d'alta posició quan han tingut servei domèstic. Lamentant que tothom hagi pogut entendre d'educació per no considerar la dimensió dels professionals de la mateixa cal afirmar que concretar les finalitats de l'educació sí que es competència de tots: la família, les esglésies, els diferents grups socials i en definitiva cada persona. Això no treu la responsabilitat de la institució escolar i dels professionals de l'educació d'organitzar situacions d'aprenentatge i de seqüenciar amb criteris psicopedagògics els objectius que concreten la pràctica educativa d'acord amb les finalitats definides.

La comunicació engendra un medi educatiu i passa a ésser ella mateixa tema d'educació. Caldrà pensar també com, sense desmerèixer l'acció dels professionals de la comunicació, les finalitats es defineixen amb participació dels diferents sectors socials i de les diferents concepcions del món i del sentit de la vida. Així mateix, sembla que fora oportú que

els professionals de l'educació fossin escoltats respecte a les valoracions que puguin fer dels programes especialment adreçats a la infància i la joventut. La participació de caràcter polític, l'única que avui existeix en els òrgans rectors dels mitjans de titularitat pública, solament garanteix interessos de caràcter ideològic d'acord amb la proporcionalitat de vot assolida a les eleccions i tendeix a ignorar plantejaments raonables però que no s'han organitzat en estructura política. Cal traduir en actuacions concretes el principi que s'afirma: "...entre la comunicació i l'educació hi ha una relació recíproca que s'enriqueix constantment."

Això té una perspectiva totalment distinta si es tracta d'un país desenvolupat o d'un país en desenvolupament. Es ben cert i important el que afirma l'informe, que al tercer món, per un sens fi d'homes, dones i nens, els mitjans de comunicació social són l'única escola a la qual tenen accés. La comunicació ha de respondre a les necessitats de cada societat concreta igualment que l'educació ha de desenvolupar aprenentatges significatius per a cada alumne.

L'entorn tecnològic creat per la comunicació, 'civilització de la imatge', 'escola paral·lela', 'societat informatitzada' i 'aldea mundial' són una realitat evident i viva que motiva fortament el ciutadà adult i encara més l'infant en període escolar. Però fins avui escola i mitjans de comunicació no sumen els seus esforços, ans ben al contrari, es contra-resten. D'una banda, l'escola està ancorada en models passats i no fa una anàlisi de la realitat actual. Donem constantment exemples de fets corrents que no s'ajusten a les necessitats d'avui: s'aprèn a escriure en una lletra que és especial per a l'ús escolar i s'acaba l'escolaritat sense saber escriure a màquina, es fan problemes estereotipats i demostracions matemàtiques però no s'aprèn a fer la declaració d'hisenda o a calcular

l'alçada de l'edifici escolar...

Per altra banda, no hi ha una planificació responsable dels mitjans de comunicació adreçada als infants: dibuixos animats aparentment innocents estan habituant molts infants a una hiperactivitat sobrevinguda (tota la passivitat del temps d'exposició a la televisió es transforma en activitat incontinent a casa i a l'escola); totes les fantasies monstruoses alteren el son de bon nombre d'infants i els provoquen mals de ventre crònic; es multipliquen els efectes d'imatge per donar atractiu a sèries sense contingut argumental; un excés d'hores de televisió cansa desmesuradament les neurones que no es recuperen amb el temps de descans més aviat reduït; les produccions cinematogràfiques adreçades a la joventut es repeteixen en funció dels èxits de taquilla; es creen falsos ídols fins i tot traint les idees argumentals... Un exemple recent pot il·lustrar-ho: el film 'La història interminable' traïx la idea argumental de Michael Ende que posava de protagonista un nen grassot i no gaire agraciat; posar de protagonista un 'nen maco' traïx el contingut nuclear: que cadascú s'accepti com és i superi els seus complexos.

L'escola no compta amb els mitjans de comunicació de masses. Segueix ensenyant a llegir d'esquerra a dreta exclusivament; la imatge o el llenguatge periodístic es llegeix diferent. Els mitjans de comunicació presenten generalment activitats o continguts tancats que no demanen participació i generen passivitat. L'escola ignora les informacions de tipus 'mosaic' que proporcionen els mitjans de comunicació, superficials i a vegades sensacionalistes o anecdòtiques, que dificulten els hàbits de concentració en infants o joves.

Tot això il·lustra el que assenyala l'informe respecte a una competència, encara que encoberta, entre els dos sistemes,

l'educatiu i el comunicatiu que crea contradiccions, i àdhuc grans dificultats, per a la consciència individual.

"El sistema d'educació, basat en els valors d'ordre i de tècnica, de programa, d'esforç, de concentració personal, i de competència, s'oposa al sistema de comunicació, que està al servei de l'actualitat, de la sorpresa i que reflexa el desordre del món, la facilitat i els valors hedonistes."

(Id: 60).

Seguidament assenyala la funció de l'escola;

"A l'escola li incumbeix, en certa manera, una funció epistemològica, que consisteix en ensenyar i integrar, estructurar i analitzar els coneixements i les dades experimentals i a comprendre els llenguatges que expliquen i interpreten el món. Però solament és una funció de comunicació en part: ensenyar consisteix essencialment en transmetre signes i en treballar amb ells. Si bé ensenya a tot el món el llenguatge verbal, l'escola actual tendeix a no tenir cura dels altres modes de comunicació: corporal, gràfica i icònica. El llenguatge de les imatges queda d'aquesta manera pràcticament reservat al sistema de comunicació social." (Id: 60).

La denúncia de l'escola per limitar-se al llenguatge verbal és ben raonable. El llenguatge icònic és quasi totalment en mans dels mitjans de comunicació. Ara bé, els mitjans de comunicació difonen un particular llenguatge verbal, un llenguatge pla, amb pocs matisos, amb inflexions limitades i amb moltes intervencions de llenguatge mal construït. Algunes coses tenen a veure els mitjans de comunicació de masses amb l'empobriment general del llenguatge verbal, encara que això no s'hauria de notar tant en joves que, quan entren a la universitat, han estudiat i exercitat el llenguatge durant

dotze cursos escolars.

En la recerca d'una postura d'equilibri entre educació i comunicació, s'esmenten diferents punts de vista. En general es fa una dicotomia artificial i que no podrà donar bons resultats. A l'escola se li assigna el passat, el nivell acadèmic, l'exercici intel·lectual, i als mitjans de comunicació se li assignen el saber actual, l'esplai i el lleure i les relacions internacionals. Ens sembla aquesta una divisió de bona voluntat però potser innocent. Fer de l'escola un lloc seriós i acadèmic de manera exclusiva és tornar a l'escola elitista després d'un segle d'escola activa oberta a la vida i al món que inclou la festa com a proposta pedagògica. A l'altra banda, deixar els mitjans de comunicació per al plaer i el lleure i per a difondre una actualitat poc elaborada és banalitzar els mitjans de comunicació i apartar-los de la seva dignitat cultural. Justament aquest ha estat un dels prejudicis de les classes socials cultes respecte als mitjans de comunicació: la seva superficialitat, frivolitat i barrueria. Una divisió de les funcions tan categoritzada entre comunicació i educació no pot afavorir la integració.

Comença a ésser possible veure a la televisió programes d'altura cultural encara que no es mantinguin molt de temps a la 'graella'. Un exemple insòlit el constitueix el programa de televisió 'Aprostophes' dirigit per l'acadèmic Bernard Pivot que s'ha mantingut en antena a France durant quinze anys. Citem aquest per no recórrer als reportatges i documents sobre temes socials o científics que ja comencen a formar part de la programació per dret propi i no per farcir les hores de poca audiència.

L'informe MacBride afirma que no s'ha fet una política sistemàtica per a la redistribució de funcions i que els dos sistemes tendeixen encara a ignorar-se. Admet que alhora que

el personal docent s'ha de reconvertir per a noves tasques, cal una obertura del món de la comunicació a la problemàtica de l'educació. (Id: 61).

S'esmenten les pràctiques iniciades per docents incorporant de manera selectiva i voluntarista les formes modernes de comunicació. S'introdueix la premsa per a informació, es visionen programes de televisió o materials enregistrats. D'una banda afirma que s'han assajat amb èxit a totes les parts del món però que les campanyes han pecat d'optimisme. Ara s'incorporen equips lleugers que ja estan a l'abast de moltes escoles, molt més del que ja anunciava l'informe però seguim amb " la inexistència d'una política cultural coherent i la rigidesa de les estratègies d'educació redueixen les possibilitats d'aplicació eficaç dels mitjans de comunicació social." (Id: 62).

Sovint les iniciatives han anat encaminades a salvar l'escola amb els mitjans de comunicació però sense modificar res de la seva estructura de funcionament atès que s'ha fet amb plantejaments superficials. Ni el vídeo, ni l'ordinador, ni la subscripció a diaris i revistes per ells mateixos poden resoldre els problemes de fons de la institució escolar. La rigidesa dels sistema escolar manté intactes els sistemes d'organització i treball convencionals.

Semblantment, la falta d'una política cultural coherent fa que cada iniciativa busqui la seva presència ignorant sovint les altres. Les diverses actuacions: festes majors i aplecs populars, actuacions promogudes per les administracions locals, mitjans de curt abast com emissores de ràdio i canals de TV local i premsa comarcal, actuacions de mostra i exposicions, macro-concerts espectaculars, política de producció i exhibició cinematogràfica, mitjans massius: cadenes de ràdio, canals de televisió... es sobreposen les unes a les altres, generalment sucumbint les més petites

sota el pes de les més massives i de major moviment econòmic.

L'informe reclama seguidament una responsabilitat nova per al sistema d'educació: ensenyar la manera adequada d'emprar la comunicació. "El que es reivindica al respecte és una educació més crítica, que pugui alliberar l'individu de la fascinació tecnològica, fer-lo més difícil i més exigent i capaç de raonar millor les seves decisions i d'escollir entre els diferents productes de la comunicació." (Id: 62). Fa referència a la gran utopia en que tot consumidor d'informació sigui al mateix temps productor d'informació.

L'informe assenyala una orientació molt clara per a l'educació actual: "l'aprenentatge pròpiament dit, pels alumnes i estudiants de tots els nivells, ha de convertir-se en una experiència de comunicació, en una experiència de relacions humanes, de diàleg, d'associació, en lloc d'ésser una transmissió de coneixements de sentit únic." (Id: 62). Aquesta ha estat una aspiració de l'educació del segle XX perseguida per l'escola activa que no s'ha arribat a estendre de manera total. Amb els mitjans de comunicació que avui estan a l'abast de qualsevol infant o jove és possible que aquests disposin d'informacions i coneixements que no té el mestre. Aquesta situació descoloca a uns mestres que perden el poder autoritari i reesitua als mestres que volen establir una dinàmica d'intercanvi horitzontal, persona a persona, la qual cosa no comporta que el mestre renunciï al seu paper 'd'organitzador de l'aprenentatge' i d'adult animador de la comunicació.

Seguidament es passa a considerar una interdependència encara més intensa, la que hi ha entre comunicació i cultura. De fet, comunicació i cultura ja no haurien de presentar-se en contraposició. "Els mitjans de comunicació

són instruments culturals que serveixen per promoure o influir en les actituds, per a estimular, per a fomentar la difusió de models de comportament i per a provocar la integració social." (Id: 64). ¿Quantes vegades no hem vist la 'incultura' davant determinats programes de televisió. L'informe defineix com cultura "tot el que l'humà ha afegit a la natura". La definició té un valor intuïtiu però és excessivament simplista; si l'humà ha afegit la guerra, si ha practicat el sadisme, podem dir que és cultura? Cultura és per a nosaltres la utilització a voluntat dels principis i lleis de la natura recreant-la i multiplicant-la, a vegades capgirant-la un bon tros (quan es construeix un ferrocarril o una autopista). Es cultura si contribueix al manteniment o transformació però és incultura si contribueix a la destrucció de la natura i de la humanitat, sigui en l'aspecte físic, psíquic o anímic. ¿Qui pot considerar cultura la destrucció del planeta a causa de la utilització irresponsable de grans concentracions d'energia nuclear? L'energia nuclear en si mateixa és cultura, ha estat una descoberta cultural. De la mateixa manera, no podrà ésser considerada cultura l'acció dels mitjans de comunicació de masses si solament contribueixen a l'alienació, a la inconsciència, a la mitificació que és una representació mental pròpia de la primitiva consciència ingènua de la humanitat.

"Els mitjans de comunicació social constitueixen el 'menú' cultural de milions i milions de persones que modelen la seva experiència cultural" (Id: 64). Aquest és un fet positiu en ell mateix si apropa la cultura a aquells que abans no hi havien tingut accés; però és una arma de doble tall. Si aquest menú cultural és totalment uniformador serà progressivament destructor de cultures minoritàries i la cultura solament és possible en la diversitat que permet fer noves síntesis o productes. La uniformitat cultural és extinció cultural. Es imprescindible desenvolupar una

ecologia cultural i els mitjans de comunicació en poden ésser els millors propagadors. El problema de la dominació cultural que atempta contra la identitat cultural de tants pobles és francament alarmant. Si és veritat que "la història demostra que l'esperit provincià desemboca en l'estancament cultural", no podem fer del planeta una província única amb una comunicació uniformadora doncs l'estancament serà absolut.

Si l'evolució cultural ha estat marcada per la progressiva diversificació lingüística i cultural en funció de l'espai i del temps, els mitjans de comunicació de masses del segle XX han canviat el signe de l'equació i ara l'evolució cultural està marcada per la convergència. Si en el passat els grups culturals buscaven punts de diàleg i institucionalitzaven formes de coincidència, avui caldrà fer el que és complementari, institucionalitzar formes de pluralisme i de diversitat dialogant.

Davant del dilema tecnològic l'informe MacBride preveu canvis importants. "La ciència i la tecnologia progressen a aquest respecte de manera tal que poden contribuir algun dia a abolir les barreres entre les persones i les nacions". (Id: 66-67). S'esmenten les paraules d'Amadou Mahtar M'bow: "La innovació tecnològica ha passat a ésser un dels principals motors de la producció. En canvi el que s'ha debilitat han estat les aptituds mentals i culturals de la societat, en allò que es refereix a controlar els efectes del progrés!" I és per això que la comissió redactora de l'informe postula que "per a resoldre aquest dilema s'hauran de prendre decisions audaces i escollir opcions de caràcter econòmic i tecnològic, però també i sobretot d'ordre polític."

Aquesta és la part que més interessa des d'un punt de vista educatiu de l'informe de la Comissió Internacional sobre els

Problemes de Comunicació de la Unesco. Tot l'informe però té interès en conjunt. Ressemenyem, tot seguit, els epígrafs del capítol titulat "Integració i diversificació". No és gens difícil fer-ne una lectura parafrasejada aplicada a l'educació. Igual que els mitjans de comunicació han aparegut aïlladament i avui s'integren i es complementen de manera inter-relacionada, el model escolar tradicional quedava constituït per una sèrie d'aprenentatges aïllats: lectura, ortografia, redacció, aritmètica, c. naturals, història, geografia, dibuix... S'ha avançat en la integració d'aquests coneixements però avui cal encara un plantejament més integrat i interdisciplinari que pugui substituir l'estudi de matèries separades per l'estudi de situacions o la realització de projectes en la resolució dels quals intervinguin coneixements diversos degudament articulats. La disponibilitat de fonts d'informació i l'accés a la informació a través de múltiples mitjans fan que sigui possible i esdevé necessari.

1. La comunicació tradicional pot facilitar l'accés a la comunicació moderna. Es possible integrar i complementar els diversos modes de comunicació.

De semblant manera, la incorporació dels mitjans de comunicació i les noves tecnologies a l'educació serà més efectiu si es fa de la mà de professionals que han desenvolupat una bona pedagogia tradicional (llició magistral, exercitació individual, bon ús del llibre de text) i saben conservar-ne els bons procediments en el temps just i per a l'activitat adequada.

2. Adhuc la comunicació mediatitzada requereix un vessant personalitzat. Els enfocaments més inculcadors de la comunicació (propaganda política, publicitat comercial) han comptat amb reforços de comunicació interpersonal.

Semblantment, el gran valor de la incorporació de materials de comunicació a l'educació, rau en l'elaboració compartida i dialogant que en poden fer alumnes i mestre de manera que es desenvoluparan hàbits personals de comunicació inter-personal amb els companys i a la família.

3. La comunicació visual (televisió, cartells, historietes il·lustrades) és cada vegada més rica. Cadascun dels mitjans o formats troba el seu espai i les seves funcions concretes. A l'educació en canvi hi ha l'errònia tendència d'abandonar uns mitjans quan n'arriba un tecnològicament més sofisticat.

Es un error que pel fet de disposar d'aparell de vídeo-reproducció s'abandoni la projecció de diapositives, la projecció de films en Super8 o 16mm. Es poc eficaç passar a fer enregistraments de videocinta (magnetoscopi) si no s'ha practicat l'expressió oral amb ús d'àudiocinta (magnetòfon), si no s'ha exercitat l'expressió corporal desenvolupant el llenguatge del cos i si no s'ha fet ús de plànols i enquadres en la realització de còmics o historietes gràfiques. Es perd una oportunitat si no s'aprofita l'afecció dels joves a enganxar adhesius per fer exercicis de disseny gràfic creatiu o no es fan projectes de pintura o *graffitti* per a cobrir parets de l'escola o tanques de solars.

4. Per a facilitar la comunicació entre les nacions, hi ha d'haver una coordinació en matèria de comunicació. S'han hagut de superar barreres lingüístiques per recollir les informacions més significatives i no aquelles que ens eren més familiar per raó de llengua o d'origen històric. Donar a conèixer el que fan pobles ben diferents és contribuir a acostar els pobles i a enriquir la cultura.

També això té traducció en el sistema educatiu. La necessitat de garantir l'aprenentatge de llengües estrangeres i la conveniència de facilitar el coneixement d'altres cultures i maneres de fer ha de conduir a un gran increment dels intercanvis escolars. La correspondència entre escolars de diferents països, la possibilitat de fer viatges d'intercanvi escolar en període lectiu i de viatges d'intercanvi familiar en període de vacances són alternatives de cooperació cultural molt més eficaces i enriquidores que la realització de cursos a l'estranger. Són així mateix alternatives econòmiques i populars que quasi solament exigeixen fer front a les despeses de viatge. L'administració educativa ja ha obert un crèdit per a subvencionar aquestes activitats en la perspectiva d'una extensió progressiva.

5. L'electrònica i la informàtica serveixen per diversificar tant com per uniformar. Superada una fase inicial uniformitzadora els mitjans poden diversificar: els grans diaris poden fer edicions diferenciades (Madrid-Barcelona), els canals de televisió poden fer desconnexions de la central emissora i emetre des d'un centre regional, les emissores de ràdio van obrint espais diferenciats destinats a audiències específiques. Els suports informàtics en són facilitadors. La tecnologia en sí és neutra però no ho són els usos que se'n fa que responen als objectius dels emissors.

Planteja les possibilitat dels mitjans de comunicació aplicats a l'educació a distància. Són realment moltes possibilitats ben poc explotades al nostre país. Des del primer batxillerat radiofònic a principis dels anys seixanta les possibilitats tecnològiques són immenses que no han estat prou aprofitades. Avui hi ha excel·lents emissions de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED) amb lliçons temàtiques que donen mil voltes a la majoria de

lliçons que es produeixen a la universitat presencial. Es tracta però de dos mons que s'exclouen: els alumnes de la UNED no van a la universitat presencial i els alumnes de la universitat fa estrany que segueixin emissions de la UNED. Fora bo poder articular els dos procediments.

Les emissions televisives al nostre país no s'han desenvolupat. S'han emès produccions de la BBC britànica amb models expositius massa tradicionals per avui (massa explicació de pissarra) que incorporaven pocs materials gràfics o de simulació. (Cal considerar que ja fa vint anys que varen ésser produïts). Recentment s'ha iniciat una producció de Catalunya per a la Formació Bàsica d'Adults ("Graduï's, ara pot") Potser falta experiència i suport tecnològic amb materials visuals per a una producció televisiva. Avui per avui, no és fàcil veure accions combinades de diferents mitjans, en particular la ràdio i la televisió. (Solament ho hem vist amb l'exhibició de films per televisió, la versió original del qual s'emet per ràdio i el col.loqui posterior es desenvolupa per ràdio amb accés via telefònica). Convyé emprar cada mitjà per a la seva funcionalitat i no emprar mai un mitjà més potent i complex per a un ús que es pot fer amb un mitjà més senzill. Aquest serà un principi fonamental a l'educació.

6. La telemàtica facilita la integració i la difusió però s'estructura d'una forma monopolista. Les possibilitat de telecomunicació i de comunicació via satèl·lit ja són un fet, abans que sapiguem quin és l'ús més adequat que en podem fer. La investigació tecnològica respon inicialment a necessitats d'estratègia militar i després es transfereix als usos comercials, està disponible per als usos culturals i educatius abans que els haguem previstos.

Una certa acceleració i febre d'innovacions tecnològiques s'ha apoderat d'alguns dels centres escolars amb

voluntarioses iniciatives. L'ordinador ha estat introduït a l'escola per assistir a l'ensenyament (Ensenyament Assistit per Ordinador). Ha calgut cercar programes d'operatòria i càlcul dels quals n'existien de millors en llibretes auto-correctives o quaderns d'ensenyament programat que s'han deixat d'editar perquè no tenien sortida comercial. El llenguatge Logo per comptes de venir a articular-se amb el programa de geometria, a vegades l'ha substituït i s'han deixat de fer magnífics exercicis manipulatius de retallables que permeten comprendre d'una vegada per totes el teorema de Pitàgores, el desenvolupament sobre el pla de figures geomètriques o la taula de nombre primers d'Eratóstenes. Alguns mestres reclamen urgentment la tarja de comunicacions d'un ordinador per a comunicar-se amb d'altres escoles; a centres que ja es disposen de la tarja es fan comunicacions ben superficials, generalment endògenes al món telemàtic amb un alt cost de línia telefònica. La correspondència escolar dissenyada pel mestre Freinet no ha esta prou explotada i permet trametre un quadern de treball complet, unes fotografies, una àudiocinta enregistrada, un enregistrament en videocinta de les activitats desenvolupades a un camp d'aprenentatge... El mestre Freinet i els seus seguidors són els que poden donar un veritable rendiment a la telemàtica i no els que esperin que les noves tecnologies ho posaran tot més fàcil al mestre. Les noves tecnologies multipliquen les possibilitats però sempre de manera proporcional a la inversió d'iniciativa pedagògica. Si aquesta és zero, les noves tecnologies donen un producte nul.

L'informe MacBride es pronuncia obertament per vincular la comunicació a la comunitat afirmant que la reacció dels grups és essencial.

"Per definició la comunicació de masses s'interessa pels grans grups. Ara bé, el que determina l'impuls, el punt

d'aplicació, el contingut i l'efecte de les pràctiques adoptades en matèria de comunicació és precisament la reacció d'aquests grups, independentment que es tracti de conjunts d'individus, de grups amorfes o bé organitzats tan a l'interior de les comunitats com en els diferents mitjans. Aquesta reacció és essencial per a la democratització de la comunicació i per a l'augment de la participació i de l'accés a les innumerables activitats de la comunicació que puguin dur-se a terme a les societats modernes. Al nostre criteri, aquest problema no acostuma a rebre l'atenció que mereix." (Id: 205-206).

No cal insistir que aquesta pràctica de reacció del grups s'ha de formar i l'entorn escolar és el lloc idoni com a institució d'iniciació cultural. L'entorn escolar si a compleix la seva funció personalitzadora a partir d'un col·lectiu social abastable capacitarà adequadament per a que la comunicació de masses s'usi de manera personalitzada. Això, a la llarga, ha de contribuir a una elevació de qualitat en la producció comunicativa d'acord amb la demanda social.

Finalment, l'informe MacBride formula unes conclusions generals amb vuitanta dues recomanacions específiques d'entre les quals transcrivim les referides a la llengua, l'educació i la cultura:

"2) Atès que la llengua encarna l'experiència cultural d'un poble, cal desenvolupar cada una d'elles de manera que satisfacin les complexes i múltiples exigències de la comunicació moderna. Les nacions en desenvolupament i les societats plurilingües han de formular una política lingüística que faciliti el progrés de totes les llengües nacionals, encara que resulti necessari escollir-ne una o varies d'elles per a emprar-la més amplament a la comunicació, a l'ensenyament superior i a l'administració.

En certs casos pot sorgir també la necessitat d'adaptar, simplificar i normalitzar els tipus d'escriptura, així com concebre teclats de màquines d'escriure, diccionaris i instruments moderns d'estudi de les llengües i de transcriure els textos literaris a les llengües nacionals més difoses. S'hauria de pensar també en la possibilitat de proporcionar una interpretació simultània i mitjans de traducció automàtics. Actualment s'estan realitzant diversos experiments encaminats a facilitar la comunicació transcultural superant per a això els obstacles lingüístics."² (Id: 434).

"15) La utilització de la comunicació amb fins d'ensenyament i informació ha de tenir una prioritat equivalent a la seva utilització amb fins d'esbarjo. Al mateix temps, els sistemes d'educació haurien de preparar els joves per a la comunicació. La iniciació dels alumnes de l'ensenyament primari i secundari al maneig dels mitjans d'informació (lectura de determinades seccions, de diaris o revistes, elecció de programes de ràdio i televisió, aprenentatge de tècniques elementals d'utilització dels mitjans

² Després de deu anys es segueix treballant en aconseguir una traducció automàtica però la dificultat de captació dels diferents accents fonètics, particularment de l'anglès, per una terminal d'accés a l'ordinador no s'ha resolt encara. No hi ha dubte que això ja hagués pogut quedar resolt amb una llengua racionalment definida com és el cas de l'esperanto, però no hi ha hagut voluntat política i interessos econòmics han marginat una solució d'aquest tipus que també seria una solució democratitzadora al donar facilitat d'accés a una llengua universal als més extensos contingents de població. D'altra banda l'experiència recent d'un seminari internacional realitzat a Cork (Eire) parlant de programes infantils de televisió que havien estat emesos als països de tots els assistents en va fer adonar de les grans dificultats de comprensió. La llengua de comunicació era l'anglès i no faltaven traductors que aportaven la seva ajuda però la seva competència no era capaç de traduir els marcs de referència a partir dels quals cadascú parlava. Solament quan hom es traductor de sí mateix pot matisar i això és molt important en un col·loqui professional. Però el que més en va sorprendre són les dificultats de comprensió que s'evidenciaven també entre escocesos, anglesos, galesos, irlandesos i gaèlics que òbviament no necessitaven del servei de traducció car tots havien rebut escolarització en anglès. L'anglès és una llengua però amb molts usos a causa de la seva reduïda estructura gramatical.

àudiovisuals) hauria de servir per a que els joves coneguessin millor la realitat i per a enriquir el seu coneixement dels problemes d'actualitat." (Id: 437) -

"28) Procedeix formular una política cultural nacional encaminada a fomentar la identitat i la creativitat culturals, recorren per a això als mitjans de comunicació social. Conseqüent política deuria entranyar unes directrius que salvaguardessin el desenvolupament cultural nacional, al temps que facilitessin el coneixement de les altres cultures. Cada cultura realça la seva pròpia identitat comparant-se amb les altres.

l Comentari de S. MacBride: "Vull afegir que, degut a la importància cultural dels valors espirituals i religiosos, i també per restaurar els valors morals, en totes les directrius relatives a la formulació de polítiques s'haurien de tenir en compte les creences i tradicions religioses." (nota a peu de pàgina).

(I/MacBride: 442).

L'INFORME NORA-MINC-1978: INFORMATITZACIO DE LA SOCIETAT
Consideracions relatives a l'educació i la telemàtica

L'informe NORA-MINC és la resposta a la petició del President de la República de France que demanava orientacions davant del desenvolupament de la informàtica com a factor de transformació de la organització econòmica i social i de la manera de viure. L'informe dona una resposta fonamentalment tecnològica i econòmica. Cal pensar que aquest era l'objectiu en ésser encarregat a un inspector general de finances. Però la informatització de la societat com acció tecnològico-econòmica porta en ella mateixa una acció cultural. Cal entendre que quan en la demanda es parla d'organització econòmica i social i de la manera de viure hi van implícits els comportaments culturals de la societat. Sigmon Nora assenjala a la carta de presentació que s'ha hagut de fer una selecció de temes i admet d'entrada les limitacions de l'informe i suggereix aprofundir en aspectes més concrets.

Sens dubte que l'educació és un dels temes que ha estat menys tractat i això queda justificat d'entrada. Però la mateixa selecció de temes és una manera de marcar prioritats. D'educació no se'n parla, es parla, i molt breument, de docència. Això xoca fortament amb els plantejaments dels anys seixanta i encara a principis dels setanta. Aleshores era amplament estesa la convicció que recull Philip H. Coombs a l'informe de la "Crisi mundial de l'educació" que ressenyarem més endavant.

"La convicció política, exposada de manera senzilla, es resumia en els següents termes: la millor manera disponible per a que un estat democràtic pugui superar les grans desigualtats arrelades en prejudicis passats i en injustícies socioeconòmiques serà una extensió massiva de l'educació. (...) La segona

convicció -l'econòmica- prestava fort recolzament a la primera, i al seu torn rebia el suport dels estudis realitzats a l'àmbit, relativament nou, de l'economia de l'educació. Aquests estudis conferiren un aire científic a l'opinió que el desenvolupament nacional brollava del progrés tecnològic i l'augment de la productivitat laboral, que al seu torn, dimanava del progrés de l'educació formal." (I/Coomb: 100).

Encara referint-nos a la mateixa qüestió de l'educació com a factor econòmic que era una convicció universal, l'informe de la Comissió Internacional sobre el desenvolupament de l'Educació de l'UNESCO que ja hem ressenyat, deia concretament:

"les grans empreses econòmiques han anat sempre acompanyades d'una expansió de l'educació. Els fets actuals ho confirmen: les necessitats de desenvolupament econòmic, l'aparició de noves possibilitats d'ocupació, es revelen com poderosos estimulants del creixement educatiu." (I/Faure: 81).

"En el transcurs dels anys setanta els objectius de desenvolupament seran alhora més amplis i complexos. Cada vegada serà més difícil dissociar objectius econòmics i objectius socials i les polítiques educatives hauran de tenir en compte aquesta interacció cada vegada més estreta." (I/Faure: 82).

Davant la lectura de l'informe Nora-Minc, cal pensar que aquesta convicció ha canviat radicalment, tot just transcorreguts sis anys. Falta saber si ara (del 1978 ençà), l'educació no és un factor de desenvolupament econòmic. ¿Es possible que justament els avanços tecnològics i de la microinformàtica i telemàtica a partir de 1975 hagin provocat el creixement econòmic previst però amb una lleugera correcció de trajectòria? Hauria quedat corregida la demanda de personal qualificat amb un bon nivell d'educació per fer-se càrrec d'uns llocs de treball que exigissin una formació tecnològica. La informàtica amb les seves aplicacions: robòtica, ofimàtica i telemàtica haurien reduït significativament les previsions de necessitat de tècnics, d'administratius i de serveis de representació respectivament. En tot cas, apareixen moltes més demandes de serveis personals (atenció a ancians, parkings de petits infants, personal de gimnàstics, salons de bellesa, restaurants i bars) i ocupacions que no demanen qualificació (vigilants, transports, empleats de grans superfícies comercials, repartidors de propaganda, missatgers porta a porta, jardineria, rentats de cotxes, instal·lacions

esportives, i ocupacions temporals en general en espectacles, fires i campanyes).

Respecte a l'educació específicament, la hipòtesi esboçada a l'informe Nora-Minc és: "El desenvolupament de la informàtica de masses pot transformar la pedagogia i, en conseqüència, l'estatus dels ensenyants. La màquina i la xarxa no seran per sí mateixos els instruments d'ensenyament que alguns creien. Formar un alumne no consisteix en transmetre-li solament informacions tècniques; cap robot, per ben programat que estigui, podrà establir el col·loqui entre ensenyant i ensenyat. (I/Nora-Minc: 92-93). El plantejament és contradictori al nostre criteri. D'una banda es parla d'ensenyament i d'ensenyants restringint el sentit més ampli de l'educació que inclou aquells aprenentatges que són resultat del desenvolupament personal degudament estimulat per l'educador i l'entorn escolar en conjunt. D'altra banda, en parlar del col·loqui entre ensenyant i ensenyat es posa l'accent en la relació educativa directa, aquella que era tan important per a Sócrates que el duia a oposar-se al llibre perquè solament acceptava la relació mestre-deixeble.

Sembla que la hipòtesi dels redactors de l'informe va més referida a l'ensenyament tècnic atès que fa referència a problemes complexos, anàlisis estadístiques i càlculs simplificats. Però per altra banda sembla referir-se a l'ensenyament general quan diu:

"Poc a poc es desenvoluparà una relació diferent, feta de diàlegs i reiteracions successives, que cada vegada esboçaran un camí original. Aquesta mutació, duta a les seves conseqüències extremes, produirà una metamòrfosi de la pedagogia. ¿Què significaran aleshores els conceptes de programes escolars, els cursos pre-establerts i les separacions entre les matèries, si el ritme i la naturalesa

de l'ensenyament variaran d'un alumne a l'altre?

Aquesta evolució, per a la qual poques ments estan preparades, exercirà sobre el cos docent uns efectes semblants als que el cos mèdic va experimentar per la seva banda. Les especialitats s'esfumaran i els nivells d'ensenyament es diversificaran, atenuant les rigideses estatutàries en que s'articulen els diplomes i els graus; l'ensenyament es centraria en una funció de coordinació, al temps que les tasques pedagògiques més mecàniques les efectuarien els auxiliars. Davant d'aquesta perspectiva es modificaria tot un univers sociològic. Tenint en compte l'estat d'ànim del cos docent, pot afirmar-se que aquesta evolució no és evident i no seria ràpida." (I/Nora-Minc: 93-94).

Obviament la relació diferent feta de diàlegs i reiteracions successives es refereix a la relació de l'alumne amb l'ordinador. Els auxiliars que han d'efectuar les tasques mecàniques deuen ésser els mitjans tècnics: aparells tècnics i materials de pas.

Es solament una pàgina i escaig de petit format dedicada a la informàtica i la docència d'un plec de cent noranta cinc pàgines. Es certament molt poca atenció a l'educació potser a causa de la consideració final relativa a l'estat d'ànim del cos docent. Però és contradictori que s'afirmi prèviament que davant la perspectiva de la informàtica s'haqi de modificar tot l'univers sociològic. Es preveu una gran transformació però no s'acaba de saber per on pot anar i encara menys a quin ritme i amb quant temps. Es detecta una clara disfunció entre el món de l'ensenyament o més concretament entre el cos social dels ensenyants i el món d'avanços i innovacions tecnològiques.

Si l'informe, com explícitament reconeix, no analitza en la seva totalitat les maneres en que la informàtica incideix a l'ensenyament però en canvi planteja una hipòtesi global, pot tenir múltiples explicacions. Les deixem apuntades:

* La informàtica aplicada a l'ensenyament serà necessària però no precisament rentable des d'un punt de vista econòmic.

* Una introducció primerenca de la informàtica a l'escola familiaritzaria els alumnes en el seu ús i desmitificaria el seu poder.

* Paral·lelament a l'ús industrial i comercial de la informàtica interessa desenvolupar el seu ús individual o domèstic abans de procedir al seu ús social-col·lectiu a l'educació i a les institucions culturals.

L'informe tracta de les instàncies d'una política de comunicació. Es planteja la configuració d'un ministeri de comunicacions. Perfilava que aquest ministeri solament pot exercir una tutela que es concreti en coordinació. S'oposa al concepte centralitzat de la Direction Générale de Telecommunications (DGT) i de la Télé Diffusion de France (TDF). Ara bé, la idea del ministeri de comunicacions és de caire clarament restringit i no s'esmenta ni l'acció cultural ni l'acció educativa. Això significa un projecte contradictori: regular la comunicació sense contemplar la cultura i l'educació quan constantment es fa referència a les modificacions que s'hauran d'introduir en aquests camps.

De fet, avui, no podem ressenyar l'informe sense constatar el que ha trascorregut durant els darrers dotze anys a France, el país per al qual havia estat concebut un informe específic sobre la informatització de la societat. Posteriorment s'elaborà un informe específic a càrrec de

Simon relatiu a 'L'education et l'informatisation de la société' també per encàrrec del president de la República de France. Derivat d'aquest ha estat el pla d'informatització dels centres d'ensenyament que començà a aplicar-se el 1983 i en set anys ha cobert pràcticament tots els centres d'equips informàtics, primer els d'ensenyament secundari de tipus tècnic i de batxillerat i posteriorment els d'ensenyament primari.

El pla s'ha desenvolupat segons les previsions i France ha esdevingut el país que ha avançat més i de manera més coherent per haver partit d'un projecte ben estudiat. (D'altres països havien començat a introduir tecnologia informàtica sense un projecte ben definit). El pla ha actuat amb tres línies simultànies. L'extensió d'equips informàtics als centres i la creació-distribució de programes i material pedagògic amb connexió a una xarxa telemàtica ("Minitel") a partir de 1985. El desenvolupament de tres tipus d'aplicacions educatives: sistemes tecnològics de treball d'aplicació industrial i de serveis; utilització de les tecnologies de la comunicació i de la informació aplicades a l'ensenyament i encaminades a la renovació pedagògica; integració de les tecnologies de la informació de la comunicació en la cultura bàsica per a la formació de tots els ciutadans. Finalment, una programació de cursos de formació per a ensenyants així com l'organització d'una xarxa de centres de distribució de materials i d'assessorament directe als centres escolars.

Cal reconèixer doncs que France ha apostat decididament per la informatització de la societat i per la informatització del sistema educatiu la qual cosa evidència que els criteris de rentabilitat s'han considerat des d'un punt de vista social i no estrictament econòmic a curt termini. Ha estat el govern que ha fet la més important despesa de caràcter públic sobre la base d'un sistema educatiu molt consolidat

en una escola pública amb cent anys de tradició.

El projecte dut a la pràctica ha suscitat una important discussió entre defensors i contraris. Entre els darrers no hi falten veus de persones vinculades a la mateixa orientació ideològica que el govern socialista. Es possible però que les alternatives a prendre a curt termini no depenguin de posicionaments ideològics. L'informe Nora-Minc fou encarregat pel president Giscard i ell mateix el va rebre però posteriorment les eleccions de 1981 van dur a la presidència al socialista Mitterrand. Potser no hi ha hagut especials diferències, però és possible que l'aposta per l'informatització de l'ensenyament s'hagi vist afavorida per un govern socialista que malgrat tot ha hagut de fer front al revoltament dels estudiants. Caldria saber si l'estat d'ànim del cos docent ha millorat amb les mesures empreses pel Ministeri d'Educació d'aleshores ençà.

INFORME DEL COLLEGE DE FRANCE -1985

L ' ENSENYAMENT DEL FUTUR

L'informe del Collège de France, òrgan que aplega els professors del país, és la resposta a la petició del President de la République française que demanava els principis fonamentals de l'ensenyament del futur, integrant la més universal cultura literària i artística amb els coneixements i mètodes de les ciències més recents. Demanava el president, de manera expressa, que fossin tinguts en compte els canvis tecnològics i socials que afavorissin la coneixença de totes les cultures i sobretot que poguessin dotar als joves francesos dels moderns instruments de pensament, d'expressió i d'acció.

Es interessant analitzar aquest document que dedicat expressament a l'ensenyament, ha de fer referència a les noves tecnologies. Es el document complementari als informes sobre la informatització de la societat que té per punt de mira l'ensenyament. Correspon al mateix país, France i la distància de redacció entre el primer i el darrer és de set anys. El president no era el mateix; a Giscard d'Estaing que es podria situar al centre-dreta succeí Mitterrand que es podria situar a l'esquerra-centre, així que la distància política no és excessiva. A grans trets, és sabut que el president socialista ha seguit les directrius de l'informe Nora-Minc d'informatització de la societat i per tant l'informe del Collège de France esdevé el complementari.

L'informe del Collège de France o informe Laporte, ja en l'exposició de motius diu: "De totes les transformacions, aquelles que afecten més directament al sistema

d'ensenyament són sens dubte el desenvolupament dels mitjans de comunicació moderns (en particular la televisió), capaços de competir o entrebancar l'acció escolar, i així mateix les modificacions profundes de rol que incumbeix, sobretot en l'ordre ètic, a instàncies pedagògiques com són la família, les comunitats de poble o barri i les esglésies."
(I/Laporte: 9).

Aquesta és la tesi fonamental amb la qual coincidim: els mitjans de comunicació introdueixen una transformació fonamental de l'educació i de l'escola.⁹ El model d'escola construït en el marc de la societat industrial del segle XIX no serveix en absolut. Si l'escola no redefineix la seva funció esdevé un element marginal del sistema social. Els mitjans de comunicació de masses queden com a conductors exclusius de les persones. L'escola pot contribuir a que l'acció dels mitjans de comunicació no sigui banalitzadora i alienant. Això no afecta tan sols als infants sinó a tot el conjunt social i es pot pensar en una escola oberta a infants, joves i adults.

Anticipem alguns elements de la concepció que estem construint per tal d'evitar l'antagonisme estèril entre comunicació i educació. L'exposició de motius del Collège de France afronta també aquesta qüestió.

"Convé doncs deixar constància de les transformacions del sistema d'ensenyament en ell mateix, evitant d'adoptar per evocar-ho el llenguatge apocalíptic de la crisi o, encara pitjor, el to de condemna profètica que cerca els boccs expiatoris al cos d'ensenyants o als seus òrgans

⁹ Emprem el terme escola per referir-nos genèricament a qualsevol establiment d'educació formal que atengui infants i joves de 3 a 18 anys.

representatius." (I/Laporte: 9).

Parla també de la decepció col·lectiva a propòsit de l'escola i afirma:

"El sentiment de desarrelament i de revolta que susciten aquests canvis resulta, per una part, del fet que no han estat ni pensats ni volguts com a tals: el fet que es posi en qüestió, més o menys conscientment, el contracte tàcit de delegació que uneix la societat a la seva escola, deixa, al fons mateix del sistema d'ensenyament, una mena de vida generadora d'angoixa." (I/Laporte: 10).

Reclama seguidament superar aquest estat, edificant un sistema d'ensenyament democràtic, adaptat a les exigències del present i capaç de respondre als reptes del futur.

L'informe es centra en nou principis en trenta tres pàgines. Els enumerem si bé solament tractarem els que fan referència a la comunicació.

Principis: (Citacions textuais compreses entre pgs. 13 i 41)

1. La unitat de la ciència i la pluralitat de cultures. Un ensenyament harmònic ha de poder conciliar l'universalisme inherent al pensament científic i el relativisme que ensenyen les ciències humanes atentes a la pluralitat dels modes de vida, de les savieses i de les sensibilitats culturals.

2. La diversificació de les formes de valoració. L'ensenyament hauria d'aplicar-se per combatre la visió monista de la 'intel·ligència' que duu a idolatrar les formes de realització per l'informe d'una d'elles i hauria de multiplicar segons les valoracions culturals socialment

reconegudes.

3. La multiplicació de les oportunitats. Convindria atenuar com més millor les conseqüències del veredictes escolar i aconseguir que els èxits escolars no tinguessin efecte de consagració o que els fracassos tinguessin un efecte de condemna per a la vida, multiplicant les branques d'estudis i els ponts entre unes i altres reduint al màxim els talls irreversibles.

4. La unitat en i per al pluralisme. L'ensenyament hauria de superar l'oposició entre el liberalisme i l'estatisme creant les condicions d'una sana competència entre institucions autònomes i diversificades tot protegint els individus i les institucions més desfavorides contra la segregació escolar que podria resultar d'una competència salvatge.

5. La revisió periòdica dels sabers ensenyats. El contingut de l'ensenyament hauria d'estar sotmès a una revisió periòdica en vistes a modernitzar els sabers ensenyats esporgant els coneixements que han prescrit o que són secundaris i introduint el més ràpidament possible, però sense caure en el modernisme a tot preu, les noves adquisicions.

6. La unificació dels sabers transmesos. Tots els establiments escolars haurien de proposar un conjunt de coneixences considerades com necessàries a cada nivell, el principi unificador del qual podria ésser la unitat històrica.

7. Una educació ininterrompuda i alternada. L'educació hauria de prosseguir al llarg de tota la vida, i tot hauria d'estar fet per reduir el trencament entre la finalització de l'ensenyament i l'entrada en la vida activa.

8. La utilització de les tècniques modernes de difusió.

L'acció d'iniciació, d'orientació i d'assistència de l'Estat s'hauria d'exercir per un ús intensiu i metòdic de les tècniques modernes de difusió de la cultura, i especialment de la televisió i de la telemàtica, que permetrien d'oferir a tots i per tot arreu un ensenyament exemplar.

9. L'obertura a i per a l'autonomia.

Els establiments escolars haurien d'incorporar persones exteriors a llurs deliberacions i a llurs activitats, coordinant llur acció amb la d'altres institucions de difusió de la cultura i esdevenir el focus d'una nova vida associativa, lloc d'exercici pràctic d'una veritable instrucció cívica; paral·lelament, convindria reforçar l'autonomia del cos ensenyant revaloritzant la funció professoral i reforçant la competència dels mestres.

La capacitat de síntesi del document és manifesta i amb poca extensió es posen en consideració qüestions indiscutiblement fonamentals. Cal notar que el document parla sempre d'ensenyament atès que és un terme molt arrelat a la cultura francesa; cal però entendre-ho en el seu sentit ampli d'educació. El sistema d'ensenyament queda situat dins la competència del Ministeri d'Educació.

Hem respectat la traducció literal de '*savoirs*' per '*sabers*' si bé pensem que es correspon a '*coneixements*' en la nostra terminologia. D'altra banda, pensem que és important conservar el concepte '*saviesa*' en abstracte singular per designar l'estat de coneixement en profunditat.

Notem la importància que es dona de remetre l'ensenyament (l'educació) a la ciència i a la cultura, a les cultures. L'educació s'ha de regular segons l'evolució cultural: hi ha uns sabers que modifiquen la seva significativitat, hi ha

sabers necessaris per a tots els ciutadans. Educació i vida activa (treball o professió) formen part de la mateixa cultura i són complementaris.

Tres principis fan referència a la valoració dels alumnes i dels seus resultats escolars en una clara línia de trobar una sortida al creixent fracàs escolar. Encara que aquest no es pugui atribuir a l'escola en exclusiva, el Collège de France fa una evident autocrítica de la uniformitat en la qualificació dels alumnes, de la rigidesa del sistema d'estudis i de burocratisme del funcionament de les institucions escolars.

Analitzem amb deteniment el principi 8: La utilització de les tècniques modernes de difusió. L'afirmació és categòrica. Cal la intervenció de l'Estat en la introducció de les tècniques modernes de difusió, televisió i telemàtica en particular i es podria esperar un ensenyament exemplar. No serà una inversió rentable equipar els centres escolars amb ordinadors, equips de televisió-vídeo des d'un punt de vista de producció comercial. Si es tracta de tecnologia de consum, l'escola ha de comprar als circuits comercials establerts. Si es tractés de tecnologia per a usos específicament escolars, aquests solament estarien a l'abast de grans centres escolars o del finançament públic com succeeix en les aplicacions tecnològiques de caràcter mèdic. Els fabricants no produirien un producte específic per l'ensenyament i l'ensenyament aniria sempre a remolc de les innovacions tecnològiques. Sense caure en modernismes desmesurats, l'escola de la societat tecnològica no pot quedar al marge dels usos tecnològics habituals del ciutadans, dels infants i joves i de la cultura.

L'opció presa pel govern francès, com ja hem vist en parlar de l'informe Nora-Minc és l'opció presa pel Departament

d'Ensenyament a Catalunya i pel Ministerio de Educación y Cienciaa España. Comporta la dedicació d'una partida pressupostària important que tendirà a créixer progressivament malgrat que inicialment s'hagi presentat com una partida extraordinària per equipar els centres docents de mitjans informàtics i de vídeo-televisió. Abans no s'acabi la primera fase d'equipament ja s'han plantejat noves necessitats. Aquest ha estat el cas de Catalunya que ha hagut d'ajornar dos anys l'operació d'equipament informàtic dels centres d'ensenyament primari per ampliar i millorar l'equipament dels centres d'ensenyament secundari que s'hagués volgut donar per resultat.

L'informe Laporte parla de televisió de manera genèrica però es pronuncia de manera particular pel vídeo-cinta atès que la televisió-emissió és un sistema més rígid. Proposa associar en un mateix equip a especialistes de: la comunicació àudio-visual i ensenyants de marcada competència pedagògica. Aquests equips serien els productors de les capses vídeo. Aquests productes foren la garantia que es desenvolupen determinats continguts i amb un plantejament científic-didàctic sòlid, cosa que reduiria les diferències en la qualitat de l'ensenyament segons els centres escolars. Tot això, afirma l'informe, contribuiria a reunir la llibertat i la diversitat d'usos pedagògics amb la unitat i la qualitat de la cultura ensenyada.

En un altre pla afirma: "La televisió podria ésser utilitzada, de manera particularment el dissabte i el diumenge, com a base d'una veritable educació permanent." Assegura que crearia a l'entorn de l'escola l'ambient cultural indispensable per a l'èxit generalitzat de l'empresa educativa.

En previsió d'il·lusions, i sobretot de desil·lusions, recorda que els moderns instruments d'ensenyament no poden

ésser eficaços més que a condició que siguin els mestres qui els incorporin amb iniciativa pròpia.

Afronta explícitament el paper de la telemàtica:

"L'accés al 'consum individual' de l'educació que permet el recurs de la telemàtica té l'efecte d'augmentar els costos de l'educació i no pas de reduir-los com s'havia pogut creure. No solament perquè exigeix unes despeses importants en equips (televisors, magnetòfons, microordinadors o terminals d'ordinador, videotèques, etc.) que, afavorint una pedagogia activa, i un treball individual o col·lectiu de recerca, són ells mateixos generadors de noves necessitats (biblioteques de recerca, bancs de dades, etc.); sinó també perquè demana uns mestres més competents i més encarats a una empresa pedagògica capaç de revelar noves necessitats pedagògiques - l'utilització imperfecta seria capaç, al contrari, de determinar unes regressions en relació a les necessitats pedagògiques que els mitjans tradicionals permetien d'atendre. L'efecte d'homogeneïtzació i de centralització que produiria l'ús sistemàtic (però necessàriament limitat a una fracció restringida de l'horari) d'ensenyaments elaborats a nivell d'instàncies centrals tindria per contrapartida l'acció diversificada dels mestres: lluny de trobar-se reduïts al rol de simples repetidors, aquests haurien d'exercir una funció completament nova, desembarassats de les tasques purament repetitives i combinant l'acció contínua i personalitzada, la pròpia del tutor encarregat d'acompanyar l'aprenent en el seu treball, i l'acció pedagògica del mestre i de l'animador, lligats a transmetre les formes de pensament fonamentals i a organitzar el treball individual i col·lectiu." (I/Laporte: 38-39).

La incorporació de nous mitjans, l'exponent màxim integradors dels quals és la telemàtica complica les coses:

exigeix més diners, exigeix millors mestres i exigeix un ús adequat. S'han de donar les tres condicions i totes es poden traduir econòmicament: diners per equips i per serveis de manteniment tècnics, diners per atreure a l'ofici de mestre persones molt competents, diners per incorporar més mestres o professionals diversos que dissenyaran i avaluaran els usos pedagògics amb dedicacions de temps per a això. Obviament amb una inversió així es podria exigir una escola excel·lent i de no donar-se, procedir al relleu dels professionals que no estiguessin a l'altura. Si no hi ha més inversió, no és just lamentar-se de l'escola poc eficaç que tenim.

L'informe considera finalment que el canvi de vehicle crida als canvis en el missatge en clara al·lusió a que 'el mitjà és el missatge'. Cal donar mitjans i provocarem un canvi de continguts. Els mitjans de comunicació moderns no poden obtenir el seu ple rendiment més que a condició que s'operi una profunda transformació dels continguts ensenyats i dels modes d'ensenyar. Pensem que en aquest principi hi ha una de les claus de volta que pot garantir el funcionament d'una escola que empra els mitjans de comunicació de masses. Hi ha d'haver una transformació radical dels procediments d'aprenentatge. El que no faran els mitjans de comunicació és reforçar l'ensenyament tradicional, són incompatibles. Ben al contrari, com assenyala el Collège de France, els mitjans de comunicació amb un ensenyament tradicional poden conduir a regressions en els resultats que aquest assoliria. De fet, les regressions han despuntat ja quan els infants viuen en una societat de comunicació i assisteixen a una escola que ignora els mitjans de comunicació de masses. La transformació ha d'ésser radical i no pot consistir en disfressar l'actual procediment d'aprenentatge amb màquines.

El darrer principi que formula l'informe no està mancat d'interès: L'obertura en i per a l'autonomia. Incorporar a l'escola persones alienes, coordinar-se amb institucions de difusió cultural, revalorar la funció de professor o mestre.

"Els professors haurien d'ésser preparats i encoratjats per utilitzar de manera reflexiva i crítica els missatges culturals fornits per la televisió, el teatre, el cinema, els diaris. Per exemple, ells haurien de rebre, en un determinat moment de la seva formació, un ensenyament sobre la tècnica dels nous mitjans de comunicació que els faria aptes per transmetre la consciència i la coneixença dels procediments i dels efectes (de muntatge, d'enquadres i perspectives particularment) que, havent estat ignorats durant tant de temps, confereixen als missatges o a imatges socialment construïts, les aparences de naturalitat i d'evidència." (I/Laporte: 43).

Considera l'informe que l'escola oberta hauria d'esdevenir una mena de casa comú, lloc de trobada de generacions i en un lloc determinat entre els que en són veïns de temps i els recentment immigrants, en favor per exemple de cursos d'alfabetització.

Assenyala en aquest mateix principi d'obrir-se a l'autonomia que l'ofici d'ensenyant (d'educador) és un ofici difícil, a vegades penible i exposat, que no pot ésser reïxit i eficaç si no s'exerceix amb passió i convicció. Al marge de consideracions més o menys endògenes del cos d'ensenyants que parlen de sí mateixos, l'ofici de mestre es desenvolupa avui més que mai sota els efectes de la tensió psíquica (n'hi ha prou d'estudis al respecte). Les expectatives sobre l'escola són moltes quan en canvi el sistema social ha desenvolupat, més aviat inconscientment, multitud d'agents educatius. A l'escola li queda l'educació formal. I per damunt de tot, avui, en una societat urbana, de masses i

telecomunicada, actua l'educació informal, aquella que no sembla explícitament programada però que modifica la conducta i els comportaments de les persones. Pensem concretament en: publicitat, modes en vestir o viure, disponibilitat d'electrodomèstics que modifiquen la vida, mites del cinema i l'espectacle, ofertes de treball que determinen estatus... Els mitjans de comunicació són el canal universal de tots aquests continguts de l'educació informal. Si no queda explicitat un altre *qui* podem dir que són els mitjans de comunicació de masses qui eduquen. Eduquen de manera informal i no estan estructurats com ho està el sistema educatiu però la xarxa dels diferents mitjans de comunicació de masses està ja formant tot un sistema comunicatiu a l'ombra, sense que hagi estat regulat com a funció social que de fet és. Cal que s'expliciti la política comunicativa i es podrà veure en quina mesura s'entrecreu amb la política educativa.

L'informe del Collège de France acaba amb aquestes paraules:

"Solament una política inspirada per la inquietud d'atreure i de promoure els millors, homes i dones de qualitat que tots els sistemes d'educació han celebrat en tot temps, podrà fer de l'ofici d'educador de la joventut el que hauria d'ésser, el primer dels oficis." (I/Laporte: 46).

No hi cal comentari; coses semblants s'han sentit sempre respecte a l'ofici de mestre però...

En tot cas, per no posar la demanda al calaix dels impossibles, pot interessar recordar que a Espanya hi ha un temps en que el mestre va ésser considerat un ciutadà de primera, "el primer ciutadà de la república", quan un mestre, Marcel·lí Domingo, va ésser ministre d'Instrucció

Pública. La història, i des de diferents òptiques ideològiques, deixa constància de les millores a l'ensenyament que ell impulsà: augment del salari dels mestres, pla d'estudis professional, participació social a l'escola i vinculació de l'ensenyament primari a la universitat. (Carod Rovira, 1989: 91).

Aquells eren temps més difícils. Avui, la construcció d'Europa obre un temps propici. L'escola de tots els pobles d'Europa no es pot fer sense atreure les millors dones i homes, millors en qualitats personals i cultura àmplia per tal que es dediquin a l'ofici d'educador de la joventut.